

YALOVA SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

Cilt: 11 Sayı: 2

YALOVA ÜNİVERSİTESİ
university of yalova

YALOVA SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

YALOVA JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

Altı Aylık Hakemli Bilimsel Dergi

CİLT: 11, SAYI: 2, EKİM 2021

e-ISSN: 2146-1406

EDİTÖR ve YAYIN KURULU

Derginin Sahibi

Yalova Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Editör

Doç. Dr. Feyyaz ZEREN

Editör Yardımcıları

Dr. Sinem ATEŞ

Arş. Gör. Kubilay ÇAKICI

Arş. Gör. Ahmet Fethi GÜN

Arş. Gör. Enes ATAY

Dil Editörü

Dr. Öğr. Üyesi Sinem ATEŞ

Yayın Kurulu

Doç. Dr. Ayтуğ SÖZÜER, **Yalova Üniversitesi**

Doç. Dr. Erdem Can ÖZTÜRK, **Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi**

Doç. Dr. İsmail ÇELİK, **Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi**

Doç. Dr. Nigar KÜÇÜKKUBAŞ, **Yalova Üniversitesi**

Dr. Öğr. Üyesi Barış KOCAARSLAN, **Yalova Üniversitesi**

Dr. Öğr. Üyesi Uğur Bekir DİLEK, **Yalova Üniversitesi**

ALAN EDİTÖRLERİ

Prof. Dr. Ersin KAVI, Yalova Üniversitesi, **Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri**

Prof. Dr. Hamza ATEŞ, İstanbul Medeniyet Üniversitesi, **Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi**

Prof. Dr. Mehmet BAHÇEKAPILI, Yalova Üniversitesi, **Din Eğitimi**

Prof. Dr. Seyfettin ERDOĞAN, İstanbul Medeniyet Üniversitesi, **İktisat Politikası**

Prof. Dr. Yüksel BAYRAKTAR, İstanbul Üniversitesi, **Teknoloji ve Sanayi İktisadı**

Doç. Dr. Baki DEMİREL, Yalova Üniversitesi, **İktisat Teorisi**

Doç. Dr. Fatih GEÇTİ, Yalova Üniversitesi, **Pazarlama**

Doç. Dr. Harun CEYLAN, Yalova Üniversitesi, **Sosyal Hizmet**

Doç. Dr. Nurullah Emir EKİNCİ, Yalova Üniversitesi, **Spor Bilimleri**

Doç. Dr. Murat ALAKEL, Yalova Üniversitesi, **Uluslararası İlişkileri**

Doç. Dr. Şuayyip Doğuş DEMİRCİ, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, **Muhasebe**

Dr. Öğr. Üyesi Kemal DEMİR, Yalova Üniversitesi, **Yönetim ve Organizasyon**

Dr. Öğr. Üyesi Sibel AKOVA, Yalova Üniversitesi, **İletişim Bilimleri**

Dr. Öğr. Üyesi Abdurrahman TEKİN, Yalova Üniversitesi, **Hukuk**

Dr. Öğr. Üyesi Tayfun YILMAZ, Burdur Mehmet Akif Üniversitesi, **Finans**

BİLİM KURULU

- Prof. Dr. Abdullah YILMAZ, Anadolu Üniversitesi
Prof. Dr. Ali Rıza ABAY, Yalova Üniversitesi
Prof. Dr. Aydın TOPALOĞLU, İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Candan DEDELİOĞLU, Yalova Üniversitesi
Prof. Dr. Elif YÜKSEL OKTAY, Yalova Üniversitesi
Prof. Dr. Fatih ŞAHİN, Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Prof. Dr. Fethi GÜNGÖR, Yalova Üniversitesi
Prof. Dr. Habip TÜRKER, İbn Haldun Üniversitesi
Prof. Dr. İsmail HİRA, Sakarya Üniversitesi
Prof. Dr. Kadir CANATAN, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi
Prof. Dr. Mahmut YEŞİL, Necmettin Erbakan Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet ADAK, İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet Selami YILDIZ, Düzce Üniversitesi
Prof. Dr. Metin ÇANCI, Yalova Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa Cahit ÜNĞAN, Sakarya Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa Kemal ŞAN, Sakarya Üniversitesi
Prof. Dr. Nurettin GEMİCİ, İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Orhan KÜÇÜK, Kastamonu Üniversitesi
Prof. Dr. Selami ÖZCAN, Yalova Üniversitesi
Prof. Dr. Senay YÜRÜR KARSLIOĞLU, Yalova Üniversitesi
Prof. Dr. Suat CEBECİ, Yalova Üniversitesi
Prof. Dr. Süleyman Serdar KARACA, Malatya Turgut Özal Üniversitesi
Prof. Dr. Yusuf BALCI, İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Zekeriya ARI, Uludağ Üniversitesi

HAKEM LİSTESİ

Prof. Dr. Hüseyin GÜL, Süleyman Demirel Üniversitesi/İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi/Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü/Kent, Çevre ve Yerel Yönetim Politikaları

Prof. Dr. Nurullah ULUTAŞ, Bitlis Eren Üniversitesi/Fen Edebiyat Fakültesi/Türk Dili ve Edebiyat Bölümü

Prof. Dr. Mahmut TEKİN, Selçuk Üniversitesi/İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi/İşletme Bölümü/Üretim Yönetimi ve Pazarlama Anabilim Dalı

Prof. Dr. Emre ESEN, İstanbul Üniversitesi/Hukuk Fakültesi/Özel Hukuk Bölümü/Milletlerarası Özel Hukuk Anabilim Dalı

Doç. Dr. Ferhat TEKİN, Necmettin Erbakan Üniversitesi/Sosyal ve Beşerî Bilimler Fakültesi/Sosyoloji Bölümü/Toplumsal Yapı ve Değişimi Anabilim Dalı

Doç. Dr. Fesun KOŞMAK, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi/Fen Edebiyat Fakültesi/Karşılaştırmalı Edebiyat Bölümü

Doç. Dr. Sibel AKOVA, Yalova Üniversitesi/İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi/Yeni Medya ve İletişim Bölümü/Yeni Medya ve İletişim Anabilim Dalı

Doç. Dr. Rüveyda KIZILBOĞA ÖZASLAN, Marmara Üniversitesi/Siyasal Bilgiler Fakültesi/Yerel Yönetimler Bölümü/Yerel Yönetimler Anabilim Dalı

Doç. Dr. Pelin Pınar GİRİTLİOĞLU, İstanbul Üniversitesi/Siyasal Bilgiler Fakültesi/Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü/Kentleşme ve Çevre Sorunları Anabilim Dalı

Doç. Dr. Rahman DAĞ, Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi/İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi/Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü/Siyaset ve Sosyal Bilimler Anabilim Dalı

Doç. Dr. Ayhan KARAKAŞ, Bartın Üniversitesi/İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi/Turizm İşletmeciliği Bölümü/Turizm İşletmeciliği Anabilim Dalı

Doç. Dr. Nur ŞAT, Hitit Üniversitesi/İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi/Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü/Yönetim Bilimleri Anabilim Dalı

Doç. Dr. Şuayyip Doğu DEMİRCİ, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi/İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi/İşletme Bölümü/Muhasebe Ve Finansman Anabilim Dalı

Doç. Dr. Cem IŞIK, Anadolu Üniversitesi/Turizm Fakültesi/Turizm Rehberliği Bölümü/Turizm Rehberliği Anabilim Dalı

Doç. Dr. Emre Esat TOPALOĞLU, Şırnak Üniversitesi/İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi/İşletme Bölümü/Muhasebe ve Finansman Anabilim Dalı

Doç. Dr. Özge KORKMAZ, Malatya Turgut Özal Üniversitesi/Sosyal ve Beşerî Bilimler Fakültesi/Yönetim Bilişim Sistemleri Bölümü/Yönetim Bilişim Sistemleri Anabilim Dalı

Doç. Dr. Zeliha TEKİN, Muş Alparslan Üniversitesi/İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi/Uluslararası Ticaret ve İşletmecilik Bölümü/Uluslararası Ticaret ve İşletmecilik Anabilim Dalı

Dr. Öğr. Üyesi Metin ÖZBERK, Artvin Çoruh Üniversitesi/Fen Edebiyat Fakültesi/Batı Dilleri ve Edebiyatı Bölümü/Rus Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı

Dr. Öğr. Üyesi Hasan GÜL, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi/Ezine Meslek Yüksekokulu/Muhasebe ve Vergi Bölümü/Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Pr.

Dr. Öğr. Üyesi İlyas ARSLAN, Yalova Üniversitesi/Hukuk Fakültesi/Özel Hukuk Bölümü/Milletlerarası Özel Hukuk Anabilim Dalı

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet GÜNLÜK, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi/Milas Meslek Yüksekokulu/Yönetim ve Organizasyon Bölümü/İşletme Yönetimi Pr.

Dr. Öğr. Üyesi İsmail DURAK, Düzce Üniversitesi/İşletme Fakültesi/İşletme Bölümü/Sayısal Yöntemler Anabilim Dalı

Dr. Öğr. Üyesi Fatih GÜNAY, Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi/Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Yüksekokulu/Gastronomi ve Mutfak Sanatları Bölümü/Gastronomi ve Mutfak Sanatları Anabilim Dalı

Dr. Öğr. Üyesi Yavuz Selim ALKAN, Akdeniz Üniversitesi/İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi/Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü/Siyaset ve Sosyal Bilimler Anabilim Dalı

Dr. Öğr. Üyesi Yonca ALTINDAL, Balıkesir Üniversitesi/Fen-Edebiyat Fakültesi/Sosyoloji Bölümü/Uygulamalı Sosyoloji Anabilim Dalı

Dr. Öğr. Üyesi Selin KARATEPE, Yalova Üniversitesi/Yalova İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi/İktisat Bölümü/İktisat Politikası Anabilim Dalı

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet GEDİK, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi/Sağlık Bilimleri Fakültesi/Sosyal Hizmet Bölümü

Dr. Öğr. Üyesi Nuri HACIEVLİYAGİL, İnönü Üniversitesi/İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi/Uluslararası Ticaret ve İşletmecilik Bölümü/Uluslararası İşletmecilik Anabilim Dalı

Dr. Öğr. Üyesi Metin EKEN, Erciyes Üniversitesi/İletişim Fakültesi/Gazetecilik Bölümü/Basın Yayın Tekniği Anabilim Dalı

Dr. Öğr. Gör. Hanife ERDOĞAN, Kastamonu Üniversitesi/Turizm Fakültesi Turizm İşletmeciliği Bölümü

Dr. Çiçek ÖZGÜR, Erciyes Üniversitesi/Hukuk Fakültesi/Özel Hukuk Bölümü/Milletlerarası Özel Hukuk Anabilim Dalı

Dr. Mir Mehmet ÖZTÜRK

Dr. Hafize SEÇTİM

İÇİNDEKİLER

ARAŞTIRMA MAKALELERİ

Fatih TUNA

Kamu Diplomasisinde Sivil Toplum Kuruluşlarının Rolü

The Role of The Non Governmental Organizations in Public Diplomacy

1-12

Sevim ATİLA DEMİR

Etiketleme Teorisi Çerçevesinde Sosyal Dışlanma ve Salgın Hastalıklar: Kovid-19 Süreci ve Damgalama

Social Exclusion and Epidemics in the Framework of Labeling Theory: Covid-19 Process and Stigma

13-25

Güneş SÜTCÜ

İ. A. Gonçarov'un *Yamaç* Adlı Romanında Kadın Karakterlerin Rolü

The Role of Female Characters in I. A. Goncharov's Novel *The Precipice*

26-35

Merve KOÇ

Başka Bir Temsil Mümkün mü? Star Sisteminde Bir Cüce: Peter Dinklage

Is Another Representation Possible? A Dwarf in the Star System: Peter Dinklage

36-56

Selcen KÖK - Ayşe Nur KEKEÇ

Politik Romannın Alaycı İsyankârı: José Saramago

The Ironic Rebelious of Political Fiction: José Saramago

57-66

Bedrettin KESGİN

Hızlı ve Yoğun Şehirleşmeye Karşı Alternatif Bir Şehirleşme Yaklaşımı: Sakin Şehir

Alternative Urbanization Approach Against Fast and Intensive Urbanization: Cittaslow

67-78

Kamu Diplomasisinde Sivil Toplum Kuruluşlarının Rolü

Araştırma Makalesi

Fatih TUNA¹

Öz

Soğuk Savaş sonrasında Kamu diplomasisi, bir devletin geleneksel diplomatik faaliyetlerinin yanında ikincil bir çarpan güç haline geldi. Kamu diplomasisinin yanı sıra sivil toplum kuruluşlarının (STK) da kullanılması bir devletin etkili ve popüler politikalar izlemesine önemli bir araç haline geldi. Sivil toplum kuruluşlarının insani yardım, kültürel, sosyal ve ekonomi alanındaki diyalog potansiyeli ve işlevselliği, devletlerin etkili bir dış politika izlemesine yardımcı olmaktadır. Günümüzde kamu diplomasisi, aynı zamanda uluslararası ilişkilerde 'yumuşak güç' rekabetinin de bir yansımasıdır. Kamu diplomasisinin uygulanma biçimi sürekli olarak gelişmekte, devletler ve uluslararası kamuoyu arasında siyasi ilişkiler oluşturmak için yeni araçlar geliştirilmektedir. Ülkeler, yumuşak güç unsurlarını genişletme ve etkili kullanmaya yönelik politikalar geliştirmektedir. Bu faktör, devletlere dış politika yapımında daha geniş bir alan ve nüfuz kurma potansiyeli sağlamaktadır. Bu makale, kamu diplomasisinde sivil toplum kuruluşların rolü ile devlet işbirliği konusunu tartışmaktadır. Uluslararası ilişkiler liberal bakış açısıyla incelendiğinde STK'lar, dünya siyasetinde etkili bir katılımcı olarak görülmektedir. Bu çalışmada sivil toplum kuruluşlarının kamu diplomasisi kapsamında devletlerin dış politikasını nasıl etkilediğini ve uluslararası sistem içerisindeki rolünü analiz etmektedir.

Anahtar Kelimeler

Kamu Diplomasisi,
Sivil Toplum Kuruluşları
(STK),
Dış Politika

Makale Hakkında

Gönderim Tarihi:
20.08.2021
Kabul Tarihi:
04.10.2021

The Role of The Non Governmental Organizations in Public Diplomacy

Abstract

After the Cold War, Public diplomacy became a secondary multiplier alongside the traditional diplomatic activities of the state. The use of non-governmental organizations as well as public diplomacy has become an important tool for a state to pursue effective and popular policies. The potential dialogue and functionality of non-governmental organizations in humanitarian aid, cultural, social and economic fields help states to pursue an effective foreign policy. Today, public diplomacy is also a reflection of "soft power" competition in international relations. The implementation of public diplomacy is continuously developing and to create political relations between states and international communities, new have tools been created. Countries develop policies to expand and use soft power elements effectively. This factor provides states with the potential to establish a wider scope and influence in foreign policy making. This article discusses the role of non-governmental organizations and state cooperation in public diplomacy. When examined with the liberal perspective in international relations, NGOs are seen as effective participant in world politics. This study analyzes how non-governmental organizations affect the foreign policy of states. Within the scope of public diplomacy and their role in the international system.

Keywords

Public Diplomacy,
Non-Governmental
Organization,
Foreign Policy

Article Info

Received: 20.08.2021
Accepted: 04.10.2021

¹ Dr, fatihtuna34@gmail.com, 0000-0001-9549-9972

Giriş

Kamu diplomasisinin en basit ve yalın tanımı aslında kamuoyunun anlaşılması, bilgilendirilmesi ve etki altına alınması faaliyetlerinin toplamı olarak da ifade edilebilir. Bu yüzden kamu diplomasisi politik bir araç olarak stratejik bir iletişim aracıdır. Kamu diplomasisinin amacı salt propaganda değil, gerçek verilerle stratejik bir iletişim dili kullanarak kitlelerin bilgilendirilmesi ve etkilemeye çalışma faaliyetleridir. Verimli bir kamu diplomasisi çalışmasının çift taraflı bir iletişim ve etkileşim sisteminin olması gerekmektedir. İlk yapılması gereken şey hedef kitlenin belirlenip amacın ortaya konmasıdır. İkinci olarak da bu amaca matuf bilgilendirme paylaşım ve etkileme amaçlanır. Kamu diplomasisi çalışmalarının sağlıklı sonuçlar verebilmesi için iletişim kanallarının çift yönlü olarak çalışıyor ve uygulanıyor olması gerekmektedir (Kalın, 2011). Bunun yanı sıra, kamu diplomasisi konusu ele alındığında kaçınılmaz olarak yumuşak güç kavramından da bahsetmek gerekmektedir. Sosyal bilimler alanında çalışan bir çok düşünür, kamu diplomasisi faaliyetlerini başlı başına bir yumuşak güç çalışması olarak değerlendirirler. Yumuşak güç kavramının isim babası olan Joseph Nye'e göre yumuşak güç "*istediğini dolaylı yoldan yaptırmanın adıdır, gücün diğer yüzüdür*" ifade edilir. Nye, yumuşak gücü üç temel alana ayırmaktadır. Bunlar; kültür, politik değerler ve dış politikadır. Yumuşak güç konusunda dikkat çeken diğer bir durum ise kavramın ortaya çıktığı dönemdir. Soğuk Savaş'ın bitmesi ile birlikte yumuşak güç kavramı kendini göstermeye başlamıştır. Aslında bu zaman dilimi tesadüfi değildir. Soğuk savaşın bitmesi ile birlikte Amerika muzaffer bir ülke olarak ortaya çıkmıştır. Ancak uygulamakta olduğu sert gücün uygulanma biçimi ve sonuçları itibari ile yeterli olmadığı ortaya çıkmıştır. Bunun sonucunda doğal olarak yumuşak güç kavramı ve uygulamaları önemli bir araç haline gelmiştir. Teknolojinin gelişmesiyle birlikte iletişim araçlarının hızlı yayılması, ülkeleri birbirine bağlamıştır. Bu yüzden sert güç unsurları istenilen etkiyi göstermekten uzak kaldığı belirtilmektedir (Nye,2013:431).

Kamu diplomasisinin önemli araçlarından biri olan Sivil toplum kuruluşlarına (STK) yönelik birçok tanım bulunmaktadır. Genel olarak sivil toplum kuruluşu; tamamen veya büyük ölçüde hükümetten bağımsız olan ve ticari amaçlardan ziyade insani veya kooperatif hedefleri olan gruplar ve kurumlar olarak tanımlanmaktadır (Dünya Bankası,1992). Clarke (1998) STK'ları "*kamu refahı hedefleriyle ilgilenen, kendine özgü bir yasal karaktere sahip özel, kâr amacı gütmeyen, profesyonel kuruluşlar*" olarak tanımlanmaktadır. Willetts (2001), STK'ların genel olarak kabul edilmiş bir tanımının bulunmadığını, ancak bazı kuruluşları STK olarak değerlendirilmekten alıkoyan genel olarak kabul edilmiş üç özellik daha olduğunu söylemektedir. Bunlardan birincisi; STK'lar siyasi partiler veya devlet kurumları olmamalıdır. Bir hükümetin herhangi bir kuruluşuna doğrudan bağlı herhangi bir kurum olmamalıdır. Ayrıca yaptığı faaliyetler nedeniyle herhangi bir siyasi güce ulaşmayı hedeflememelidir. İkincisi, kar politikası izlememelidir. Kâr sağlayan şirketler STK'lar değildir. Ve son olarak ise suç işlemiş kişilerin oluşturduğu gruplar STK tanımı dışında tutulmalıdır. STK'ların genel olarak hayırsever bir amacı olmalıdır. Ahmed ve Potter (2006) ise devlet kurumlarını, şirketleri, dini grupları, siyasi partileri, özel hastaneleri, okulları, spor organizasyonlarını gibi yapıları hariç tutarak STK'nın tanımını oldukça daraltmaktadır.

Yukarıdaki genel özetten sonra bu çalışmada kamu diplomasisinde sivil toplum kuruluşlarının fonksiyonlarının teorik olarak tartışılması hedeflenmektedir. Bu çalışmada küreselleşmeyle birlikte devletlerin izlediği dış politikaların çeşitlilik göstermesinde, kamu diplomasisi ve sivil toplum kuruluşlarının önemli bir yer tuttuğu argümanı öne çıkmaktadır. Ayrıca, Soğuk savaş sonrası ortaya çıkan yeni dünya düzeninde sivil toplum kuruluşları kamu diplomasisi aracılığıyla önemli görevler icra etmektedir. Kamu diplomasisi aracılığıyla devletler yumuşak güç unsurlarını etkili bir şekilde kullanmaya çalışmaktadır. Böylece sert güç unsurları ile ulaşılamayan hedeflere yumuşak güç unsurlarını kullanarak erişmek istemektedirler.

1. Küreselleşme ve Kamu Diplomasisinin Yaygınlaşması

Küreselleşme olgusu 20. yüzyılın son çeyreğine damgasını vurmuştur. Özellikle Soğuk Savaş döneminin bitmesiyle birlikte teknolojik gelişmelerin de katkısıyla küreselleşme kavramı üzerinde çok ciddi çalışmalar yapılmıştır. Söz konusu dönemde meydana gelen baş döndürücü gelişmeler aslında içinde bulunduğumuz yüzyılın da hangi yönde gideceği konusunda önemli fikirler vermektedir. Küreselleşme sürecinin başlaması ile hem bireylerin hem de toplumların hayatında önemli paradigma değişiklikleri ortaya çıkmıştır.

Son 150 yıldır çoğu değişimlerde olduğu gibi küreselleşme sürecinin de kuramsal yapısı batılı bilim adamları tarafından hazırlanmıştır. Batılı sosyologlar, küreselleşme sürecini analiz ederken, dünyanın küçük bir köy haline geldiğini, yerel yerleşim birimlerinin olağanüstü bir şekilde birbirine bağlandığını belirterek küreselleşmenin ortaya koyduğu sonuçları açıklamaya çalışmışlardır. Antony Giddens (2004) *Modernliğin Sonuçları* adlı kitabında bu süreci izah ederken yerel birimlerin dünya çapında birbirleriyle entegre olduğunu, dünyanın herhangi bir yerinde meydana gelen bir olayın birbirinden çok uzak yerleşim birimlerinin birbirine bağladığını ifade etmektedir.

Küreselleşmenin dünyadaki etkisinin artmasıyla birlikte bireyin yaşamı da etkilenmiştir. Fakat bu etkileşim bireyin yaşamı ile sınırlı kalmayıp devletlerin kendi varoluş sistemlerini de kapsamaktadır. Daha doğrusu yönetim meselesi sadece ulus devletlerin eliyle yapılır olmaktan çıkmış, başka devlet dışı aktörler de yönetimde söz ya da etki sahibi olmaya başlamıştır (Özkan,2015:3). Dolayısıyla devletler arası ilişkilerde aynı derecede etkilendiğinden, sorunları ulus-devlet düzeyinde çözmenin yanı sıra kamuoyları da önemli ve etkili hale gelmeye başlamıştır. İçinde yaşadığımız dönem, Mc. Luhan'ın '*Küresel Köy*' diye ifade ettiği bir yaşam şeklini dünyaya dayatmıştır ya da kabul ettirmiştir. Medya iletişim araçlarının ve internetin gelişmesi ile birlikte, durum sadece bir konu hakkında haberdar olunmakla kalmamış, artık kamuoylarının etkilenmesi ve belli konularda beraber hareket etmesi gibi sonuçlar da ortaya koymuştur.

Küreselleşmenin doğurduğu sonuçlar siyasal sistemlerin işleyiş mekanizmalarını da etkilemektedir. Bunun yanında farklı ülkelerin vatandaşları belli konularda beraber hareket etmeye başlamış ve aynı zamanda ticari hayatta da ciddi değişiklikler ortaya çıkmıştır. Örneğin; uluslararası bir firma dünyanın herhangi bir yerinde üretim yaparken fabrikada çalışan işçilerin hayat standartları nihai tüketicileri ilgilendirir olmuştur. Öyle ki farklı ülkelerdeki tüketiciler fabrikalarda çalışan işçilerin yaşam standartlarını dikkate alarak harcama eğilimini belirlemiştir. Buradan hareketle diyebiliriz ki küreselleşme, bireylerin hayatını teknolojik değişimlerin yanında, üretim ve tüketim alışkanlıkları, ekonomik ve sosyal açıdan da etkilemiştir (Koyuncu,2017:24) Diğer taraftan küreselleşmenin ortaya koyduğu değişim, dış politika bağlamında kendini farklı şekillerde ortaya koymaktadır. Ülkelerin yönetiminde salt irade artık sadece devleti temsil edenlerin elinden çıkmış, farklı siyasal, kültürel ve dini katmanlarında gücünü ya da iradesini yansıtır hale gelmiştir. Ekonomik gelişmelerin yanında politik konularda da karşılıklı bağımlılık artmış, bunun doğal sonucu olarak da sivil toplum kuruluşlarının iç politikada ve dış politikada etkileri artmaya başlamıştır (Sönmezoğlu,1989:488) Burada dikkat etmemiz gereken bir diğer etken de dünyanın politik-siyasi değişiminin getirdiği sonuçlardır. Soğuk Savaş döneminin şartlarında iletişimin ya da küreselleşmenin etkileri ile Soğuk Savaş'ın ardından oluşan özgürlük ortamının iletişim araçlarının etkileri ve sonuçları birbirinden farklılık gösterecektir. Aslında bu iki değişik durum birbirinin sebebi ve sonuçlarıdır. Çünkü Soğuk Savaş'ın bitmesi ile oluşan ortam iletişim araçlarının etkilerini artırmış ya da küreselleşmeyi hızlandırmıştır. Küreselleşmenin doğurduğu sonuçlar doğal olarak sivil toplum kuruluşlarını önemli ölçüde etkilemiştir. Sivil toplum kuruluşları, dünya politik pratiği açısından önemli ve etkili aktörler arasında yer almıştır. Bazı durumlarda bu kurumlar devletlerin iç politikasında olduğu kadar dış politikasında da inisiyatif almaya başlamışlardır. Örneğin; Amnesty International insan hakları alanında raporlar hazırlayarak ülkeler hakkında karneler vermektedir. Bir diğer açıdan sivil toplum kuruluşları gelişmiş ülkelerle gelişmekte olan ülkeler arasında köprü görevi üstlenerek gelişmekte olan ülkelerin dış politikalarını da yön vermektedir. Bunun yanı sıra sivil toplum kuruluşları, hükümetlerden bağımsız, özel, ticari olmayan ve insanlığın refahı için çalışan kuruluşlar olarak tanımlanmaktadır (Clarke,1998).

Küreselleşme ve sivil toplum kurumlarını incelerken "*kamu diplomasisi*" ve "*yumuşak güç*" kavramlarına da bakmak gerekmektedir. Kamu diplomasisi genel olarak yumuşak güç konsepti ile beraber ele alınmakta, bir diğer ifadeyle iki kavramın da aslında aynı şeyi ifade ettiği düşünülmektedir. Kamu diplomasisi bir ülkenin kendi fikir ve ideallerini, kurumlarını, tarihini, milli amaçlarını ve uygulamakta olduğu politikaları anlatmak amacıyla yabancı ülkelerin insanlarıyla iletişime geçme süreci olarak ifade edilmektedir (Kurtuluş, 2014:26-37). Kamu diplomasisi ile ilgili faaliyetler yürütülürken bir çok iletişim aracı ve yöntemi kullanılmaktadır. Hatta yaşadığımız dönemin en önemli

özelliği de bu tür araçların kamuoylarını etkilemek üzere maksimum düzeyde kullanılıyor olmasıdır. Çünkü 20. yüzyılda kamu diplomasisi çalışmaları için kullanılan araçlar ve bu araçların etkisi 21. yüzyılda kullanılan imkanlardan farklılık gösterecektir.

Kamu diplomasisi kavramının doğuşu son yüzyılda ortaya çıkmış olsa da kamu diplomasisi yöntemlerinin kullanılması çok daha eskidir. Diplomasi kavramı 15. yüzyıldan itibaren Avrupa'da ortaya çıkmıştır. Ülkelerin büyükelçiler ataması ve bazı diplomatların başka ülkelere çalışmak üzere gönderilmesi ile uluslararası ilişkilerde diplomasi kavramı belirleyici bir unsur olmuştur. Özellikle 1648 Westphalia barış anlaşmasıyla birlikte, diplomasi kavramı siyasi olarak da varlığını göstermiştir. Diplomasi çalışmalarının başladığı günden itibaren diplomatik faaliyetlerin ülkelere katkısı, diplomatların uluslararası ilişkilerdeki rolü vb. gibi tartışmalar günümüze kadar devam etmektedir. Kamu diplomasisi de bu tartışmaların sonucunda ortaya çıkan siyasi bir aktivite olarak değerlendirilmektedir (Koyuncu, 2017:62).

Kamu diplomasisi faaliyetlerinin bu kadar eski olduğunun ifade edilmesine rağmen, zamanın şartlarına göre kamu diplomasisi araçları ve faaliyet alanları da değişiklik göstermiştir. Kabul edileceği üzere 1600-1700'lü yılların kamu diplomasisi usul ve tarzları 21. yüzyılın kamu diplomasisi uygulamalarıyla farklılık gösterecektir. Bu farklılığı ifade etmek için geleneksel kamu diplomasisi ve yeni kamu diplomasisi kavramları kullanılmaktadır. Geleneksel kamu diplomasisi daha çok devletin yürüttüğü, resmi, tek yönlü ve bilgiye dayalı çalışmalar olarak ifade edilebilir. Yeni kamu diplomasisi ise hükümet dışı uygulayıcılar, gayri resmi karşılıklı anlaşmalar, diyalog, çift yönlü faaliyetler olarak belirtilmektedir (Snow, 2009:8-10).

Kamu diplomasisi çalışmalarına uluslar arası ilişkiler açısından baktığımızda, çalışmaların yürütülebilmesi için belli bir aktöre ihtiyaç duyulmamaktadır. Çünkü söz konusu faaliyet daha çok iki kamuoyu arasında yapılmaktadır. Her iki tür kamu diplomasisinde de amaç aslında aynıdır. Karşıdaki kamuoyunu etkilemektir. Ancak zamanın şartları gereği devletin soğuk yüzü resmi faaliyetlerin hoşla gitmeyen yanları demode hale gelmiş, daha çok gayri resmî kurumlar arasında yapılan, devlet etkisinin olmadığı, diyaloga açık, sıcak her iki toplumun menfaatine olacak, ideal ve fikirlerin paylaşıldığı bir yöntem olan yeni kamu diplomasisi tarzı daha çok kabul görmüştür (Koyuncu, 2017:64-65).

Kamu diplomasisinin evreleri dikkate alındığında II. Dünya Savaşı sonrasında farklılık gösterdiği değerlendirilmektedir. II. Dünya Savaşı'ndan sonra uluslararası ilişkiler alanında farklılıklar yaşanmıştır. Kamu diplomasisi savaşların ve gerginliğin önlenmesi için etkin bir araç haline gelmiştir. Kamu diplomasisi, genel anlamıyla hükümetler arası ilişkileri aşarak, devlet ya da devlet dışı aktörlerin de sürece katılarak bir görüşün, fikrin, anlayışın ya da inancın başka toplumlarda kabul görmesini sağlamaya çalışmak olarak tanımlanmaktadır. Bu çalışmalar yapılırken iki türlü iletişim şekli ortaya çıkmaktadır. Birincisi; devletten halka diğeri ise halktan halka şeklinde ifade edilmektedir. Devlettten halka doğru yapılan diplomaside söz konusu devletin faaliyetleri, izlediği politikaları resmi araçlar kullanılarak anlatılır. Halktan halka yapılan kamu diplomasisi çalışmalarında ise karşımıza sivil toplum kuruluşları, araştırma merkezleri, basın ve üniversiteler çıkmaktadır (Kalın, 2011).

Cull (2009), geleneksel kamu diplomasisi ve yeni kamu diplomasisini karşılaştırırken bazı önemli parametrelerden bahsetmektedir. 1990'lara kadar olan süreçte yani geleneksel kamu diplomasisinin kullanıldığı dönemde etkin ana aktör devlettir. Bu dönemde kullanılan araçlar da aslında bildiğimiz geleneksel araçlardır. Yeni kamu diplomasisi ya da modern kamu diplomasisinde durum tamamen farklıdır. Cull'a göre diplomasi, uluslararası ortamı yönetmek için uluslararası bir aktör tarafından konuşlandırılan savaş dışı mekanizmalardır. Bugün bu aktör bir devlet, çok uluslu şirket, sivil toplum örgütü veya uluslararası bir oyuncu olabilir. Dolayısıyla geleneksel diplomasi, uluslararası aktörün başka bir uluslararası aktörle ilişki kurarak uluslararası ortamı yönetme çabasıdır; kamu diplomasisi ise uluslararası bir aktörün yabancı bir halkla ilişki kurarak uluslararası ortamı yönetme girişimidir. Kamu diplomasisi her zaman kitlesini doğrudan aramaz. Çoğunlukla, daha geniş toplulukta kendileri de etkili olan hedef kitle içinde bireyler yetiştirmiştir. Dahası, kamu diplomasisi her zaman

yabancı bir toplumu etkilemeye yönelik bir girişim şeklini almaz. Yabancı bir halkı dinlemek ve bunun sonucunda yaklaşım ve politikaları da değiştirmek kamu diplomasisinin bir parçasıdır (2009:7-13).

Genel olarak devletler kamu diplomasisi araçlarını kullanırken hedeflenen toplumlara ulaşmak için iletişim kurma, değerlere hassasiyet gösterme ve ortak tarihi-kültürel-dini ve sosyal değerleri ön plana çıkartan argümanlar ileri sürerler. Bu faaliyetler sadece devletten devlete değil devletten topluma ve sivil toplumdaki sivil topluma şeklinde gerçekleştirilir. Bu politikanın arkasında üç önemli öncelik söz konusudur; politik-askeri, ekonomik ve sosyal-kültürel boyutlardır. Devletler bu politikalarını hayata geçirmek ve etki alanlarını genişletmek için sivil toplum kuruluşlarının yardımına ihtiyaç duymaktadır. Bu yüzden sivil toplum çalışmaları dış politika yapımında dikkate alınması gereken önemli bir araçtır.

2. Kamu Diplomasisi Pratiği Açısından Sivil Toplum Kuruluşları-Devlet İlişkisi

Kamu diplomasisinin önemli bileşenlerinden olan kültürel alan, sivil toplum kuruluşlarının çalışma sahalarında etkin bir şekilde kullanılmaktadır. Kamu diplomasisi kültürel açıdan incelendiğinde karşılaşılan sonuçlar son derece karmaşıktır. Kültürel alanlar genel olarak dinamik süreçlere sahiptir. Dolayısıyla kültür, sadece bir coğrafya veya sınırları belli bir alana ait değildir. Medeniyetlerin ortaya koyduğu binlerce yıldır devam eden ortak değerler kümesinin bir parçasıdır. Bu açıdan kültür ile diplomasi arasında her zaman canlı bir ilişki mevcuttur. Bu yüzden kültür-diplomasi ilişkisi neticesinde sosyal bilimler literatürüne “kültürel diplomasi” ifadesi girmiştir.

Kültür ve diplomasi ilişkisi incelendiğinde uluslararası ilişkiler alanında çarpan bir güç olarak değerlendirilmektedir. 21.yüzyılda küreselleşmenin yaygınlaşması ile kitle iletişim araçlarının etkisini genişletmesi neticesinde Yeni Zelanda’dan Kanada’ya kadar yayılmış olan kültürler değeri bulunmaktadır. Fakat Batılı değerler ve onun getirdiği kültür küresel sistemde üst kültür olarak kabul edilmektedir. Aslında burada kamu diplomasisi enstrümanları kullanarak kültürel bir emperyalizm uygulandığı ifade edilebilir. Özellikle teknolojik ve ekonomik alanda son yüzyıla damgasını vuran batı kültürü, kamu diplomasisi açısından dünyada hegemonik bir güç olarak ortaya çıkmaktadır.

Diplomasi ile kültürün sentezlenmesi sonucu ortaya çıkan kültürel diplomasisi, devletlerin kültür etkileşimi yoluyla diğer ülkelere kendi sanat ve kültürlerini tanıtmaktadır. Böylece kültürel etkileşim yoluyla toplumlar etkilenmekte, ülkelerin nüfuz alanları genişlemektedir. (Ekşi, 2015:348) Kültürel diplomasi büyük güçlerin çıkarlarına hizmet eden önemli bir güç çarpanı da olabilmektedir. Özellikle kitle iletişim araçlarının gelişmesi ile birlikte ve hatta günümüzdeki sosyal medya araçlarının etkisi ile kültürel diplomasi tek taraflı hale gelmiştir. Daha doğrusu tek kaynaktan aktarılır hale gelmiştir. Günümüzde insanların günlük yaşamının batı kültürü anlayışı çerçevesinde şekillenmesi, batı devletlerinin kamu diplomasisi açısından çok başarılı olduğunu göstermektedir.

Diğer taraftan kamu diplomasisi ve yumuşak güç konusunu incelerken öncelikli olarak güç kavramı üzerinde durmak gerekmektedir. Uluslararası ilişkiler alanında güç kavramının izahı kuramsal yaklaşımlara göre farklılık gösterebilmektedir. Basit olarak güç, etki yapabilme ve dışarıdan gelen etkiye direnme yeteneği olarak ifade edilebilir. Diğer bir ifadeyle bir devletin ya da kurumun başka bir devlet ya da kurumun davranışlarını değiştirebilme becerisi olarak ifade edilmektedir (Yaylar, 2020:10).

Devletler, kazançlarını arttırmak ve hedeflerine ulaşmak için sahip oldukları güçten daha fazlasını isterler. Çoğu realist düşünürler göre, egemen devletler arasındaki güç mücadelesi veya gücün kullanılması uluslararası ilişkilerin merkezinde yer almaktadır. Realist düşüncenin önde gelen ismi Morgenthau, ‘*Politics Between Nations*’ adlı kitabında gücü şu şekilde tanımlamaktadır: “*Uluslararası siyaset, tüm siyaset gibi, bir güç mücadelesidir. Uluslararası politikanın nihai amacı ne olursa olsun, güç her zaman için temel amaçtır*” (Morgenthau ve Thompson, 2004:22). Hans Morgenthau, gücün devletler için "temel amaç" olduğunu geniş bir şekilde açıklamaktadır. Bu noktadan sonra, realist düşünürler, uluslararası ilişkiler konularını anlamak için tanımlayıcı bir terim olarak 'gücü' tekelleştirdiler ve esasında askeri güç ile ilişkilendirdiler. Gücü, devletleri sınıflandırmak ve davranışlarını anlamak için kullandılar (Berenskoetter ve Williams, 2007:30). Diğer önemli bir realist

düşünür olan Carr, Morgenthau ile aynı fikirdeydi ve politikanın bir anlamda tüm zamanların güç politikası olduğunu belirtmiştir. Uluslararası siyasette önemli bir kuramcı olan Frederick Schuman'a göre, tüm siyasetin bir güç mücadelesi olduğunu, ancak gücün iç siyasette farklı eylemlere yönelik bir araç olarak bakıldığında, gücün uluslararası siyasette kendi içinde bir amaç olarak görüldüğünü iddia etmektedir. (Schmidt, 2007:43-63). Devletler nihayetinde özgürlük, güvenlik, refah veya güç arayabilirler. Dolayısıyla devlet, ekonomik, sosyal refah veya dini gibi amaçlarını belirler. Bu anlamda güç, uluslararası poker oyununda yüksek kartların tutulması anlamına gelebilir. Makyavelli'de her zaman erdemden bahsetse de sonuç itibari ile esas olan şey yöneticinin gücünü korumasıdır. Yine Makyavelli'ye göre iyi bir yönetici olabilmek için gerekirse erdemli davranışlar askıya alınabilir (Makyavelli, 2004:118:132). Makyavelli ile birlikte Hobbes Morgenthau gibi düşünürler de aslında gücü ifade ederken genel olarak aynı düşünce etrafında birleşmektedirler.

Yumuşak güç konusuna gelince aslında kamu diplomasisi çalışmaları bir anlamda yumuşak güç çalışmaları olarak da düşünülmelidir. Yumuşak güç teriminin isim babası Joseph Nye yumuşak güç ifade ederken “istediğini dolaylı yoldan yaptırmanın bir diğer adı gücün diğer yüzü” olarak tanımlamıştır. Nye, yumuşak güç üç temel zemine dayandırır; ülkenin kültürü, politik değeri ve dış politikası olarak ifade eder (Nye, 2004:9) Yumuşak gücün tanımı yapılırken Nye'dan farklı olarak gücü askeri, ekonomik ve fikri güç şeklinde sınıflandıranlar da olmuştur.

STK'lar yumuşak güç uygulamaların başında yer almaktadır. STK'lar devletlerin politikalarını etkileyebilir, toplumlar nezdinde ilgili devletin politikasına aracılık edebilir. STK'lar gelişmiş ülkelerin hükümetleri için bilgi sağlar ve dış politika kararları konusunda hükümet yetkililerine doğrudan lobi yapar. STK'lar, kamuoyunda bir gündem belirleyerek ve yeni normlar üreterek, gelişmekte olan ülkeler lehine ve yararına gelişmiş ülkelerdeki yerel desteği dolaylı olarak seferber etmektedir. Bu dolaylı mekanizmalar genellikle özgür basın aracılığıyla dile getirilen sorunların kamuoyunun farkında olması yoluyla ortaya çıkar ve bu durum STK'ların demokratik toplumlarda başarması daha kolaydır. Devletlerin yaptığı dış yardım ile STK aracılığıyla yapılanlar arasında birçok yönde benzerlik görülmektedir. İlk olarak hem devletin hem de STK'ların yaptığı yardımlar gelişmekte olan ülkelerdeki insanların sosyo-ekonomik koşullarını iyileştirmek için yapılmaktadır. Genel amaç ihtiyaç sahibi insanlara yardım edilmesidir. İkinci olarak ise her iki yardım türünün de gelişmiş ülkelerden gelişmekte olan ülkelere aktarılması durumudur. Uluslararası STK'ların faaliyetleri, gelişmiş ülkelerdeki insanlardan, vakıflardan veya hükümetlerden sağlanan fonlarla gelişmekte olan ülkelere yönelik yardımları yapmaktır. Dış yardım ise doğrudan veya bazen dolaylı olarak gelişmiş ülke hükümetlerinden gelişmekte olan ülkelerin hükümetlerine aktarılmaktadır. Burada daha çok diplomasi yolu tercih edilir ve ülkeler ile doğrudan anlaşma yapılır (Ahmed ve Potter, 2006:244). Dış yardım ve STK'ların organizasyonları uluslararası siyasette önemli fonksiyonlara sahiptir. Dış yardım, uluslararası kalkınma alanındaki tartışmaların merkezinde yer almaktadır. Dış yardımın etkinliğinin yanı sıra, dış yardımın gelişmekte olan ülkelerin ekonomik kalkınmasını etkileyen önemli bir güç çarpanı olduğu değerlendirilmektedir. Dış yardım alanında devletler ve STK'lar arasındaki ilişkiyi anlamak için dış yardımın iç siyaseti ile ilgili çalışmalara bakmak faydalı olabilir. Bu araştırmalar, donör ülkelerin iç politikalarının dış yardımın temel belirleyicileri arasında olduğunu göstermektedir (Lancaster, 2007:4-6). Çıkar grupları veya iş grupları gibi farklı türdeki yerel grupların, diğer ülkelerin ekonomik veya politik durumlarını değiştirmek için dış yardım politikasını etkileme girişimleri bulunmaktadır. Örneğin, çok uluslu şirketler, gelişmekte olan ülkelerin pazarını açmak için donör ülkelerin dış yardım politikalarını etkilemeye çalışabilir. STK'ları, hükümetlerin dış yardım politikasını etkilemeye çalışan çok sayıda yerel gruptan biri olarak ele alırsak, STK'lar dış yardımın yerel belirleyicilerinden biri olarak değerlendirilebilir. Ayrıca, STK'ların etkisi de sınırlı kaynakları, uzmanlıkları ve bilgileri açısından önemli uluslararası arenada görmezden gelinmemektedir.

Günümüzde STK kavramı, STK'ları nasıl tanımladığımıza bağlı olarak büyük ölçüde değişebilir. STK türleri, organizasyon düzeyi, coğrafi konum ve ana amaca göre sınıflandırılmaktadır. Willetts (2001), Örgütlenme düzeyine bağlı olarak, STK'ların faaliyetleri ve hükümetlerle ilişkileri değişebilir. Uluslararası STK'ların genellikle daha geniş bir proje yelpazesi vardır, bu nedenle yerel ve bölgesel STK'lardan daha fazla kaynağa sahiptirler. Ayrıca birden çok ülkeden hükümetlerle çalışma eğilimindedirler. STK'ların ana amaç kategorisine ek olarak, temel amaç ve güdülerini yardım, sosyal ve

ekonomik kalkınma ve politik rolleri içermektedir (Ahmed ve Potter, 2006:13-14). STK'ların çalışma hedefleri ve motivasyonları hemen hemen her alanı kapsamaktadır. STK'ların faaliyetleri acil durumlarda kolaylıkla gözlemlenebilir. Son örneklerden biri Haiti'deki depremdir. Ocak 2010'da deprem meydana geldiğinde, STK'lar etkilenen insanlara yardım etmeyi teklif eden ilk uluslararası aktörler arasındaydı. Depremde her şeyini kaybetmiş çaresiz insanlara tonlarca yiyecek ve giyecek sağladılar. Haiti hükümeti durumu iyileştirme işlevi görmedi ve diğer ulusların çabaları, uluslararası STK'ların yaptığı çalışmalarla karşılaştırıldığında sınırlı kaldı. Acil yardım sağlamak için süratle hareket ettiler. Felaket kurtarmada STK'ların işlevi, ölümcül Hint Okyanusu Tsunamisi 2004'te Asya'daki ülkeleri vurduğunda da açıkça görüldü. Hindistan, Endonezya, Tayland ve Sri Lanka'ya birçok yardım uzmanı gönderildi. Mağdurlar için ilk yardım, yiyecek ve barınaklar sağladılar. STK'ların etkilenen bölgelere katılımı, insani yardım sağlamanın en etkili yollarından biri olarak değerlendirilmektedir (Cerny ve Durham, 2005:10-19).

Bazı STK'lar, hükümetleri veya diğer aktörleri politik olarak etkileme işlevine sahiptir. Bu STK'lar, daha önce açıklandığı gibi çoğunlukla savunuculuk ve lobi gruplarıdır. Ana hedefleri hükümetlerin politikalarını değiştirmektir. Örneğin, insan hakları alanında faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşları bir çok ülkenin hükümetleri tarafından tepkiyle karşılandı. Fakat bu durum fazla uzun sürmeden çoğu devletler, insan hakları STK'larıyla çalışmaya başladı. İnsan hakları STK'ları dört temel alanda faaliyet göstererek ilgili hükümete yardımcı olmuşlardır. Bunlar; eğitim, standart yaşam, uluslararası standartları benimseme ve uygulamadır (Smith, Pagnucco ve Lopez 1998:381). Ayrıca, çevre sorunları grupları da insan haklarına benzer bir modele sahiptir. Çevre STK'ları, hükümetlerin çevre koşullarını iyileştirmek için şirketlerin düzenlemelerini artırması gerektiğini savunmaktadır. Diğer taraftan, STK'lar Dünya Bankası ile yakın çalışmaktadır. Dünya Bankası projeleri hayata geçirildiğinde, STK'lar sadece işbirliği yapmakla kalmaz, aynı zamanda doğru uygulamayı da izleyerek maksimum fayda elde edilmesini sağlarlar. Örneğin; Hindistan'ın yapmak istediği Narmada barajı, STK'ların Dünya Bankası projeleri üzerindeki izleme çalışmalarının ilginç bir örneğini oluşturmaktadır (Fisher 1995:30). Hindistan hükümeti Narmada barajını inşa etmek için Dünya Bankası'ndan fon aldığı anda, uluslararası STK'larla ittifak kuran yerel STK'lar, çevre ve yerel halkın yaşamları üzerindeki etkisi nedeniyle projeyi şiddetle protesto ettiler. Dünya Bankası, STK'lar ve yerel halk tarafından gelen tepkiler üzerine projeden çekilmek zorunda kalmıştır. Bu durum STK'ların uluslararası siyasette devletler üzerindeki etkisini açıklamaktadır. STK'lar ulus ötesi bağlantıları, uzmanları ve paydaşlarıyla birlikte devlet dışı aktör olarak daha fazla güç kazandıkça küresel siyasette etkileri artmaktadır (Kans ve Mingst 2010:54-60).

Genel olarak STK'lar ele alındığında devletin otoritesinden tamamen bağımsız değildir. Soğuk Savaş'ın sona ermesinden sonra STK'ların sayısı önemli ölçüde arttı. Devletler, STK'ların varlığını ve özelliklerini etkileyebilecek potansiyele sahiptir. Risse-Kappen (1995:4-5), devlet yapısının, toplumsal yapının ve politika ağlarının, STK'lar gibi ulus ötesi aktörlerin politika etkisindeki farklılıkları belirleyebileceğini savunmaktadır. STK'ların, ulusal politikaları ve ulusal hükümetleri etkilemek istediklerinde iki engelle karşılaştıkları belirtilmektedir. İlk olarak, ulusal hükümetlerin siyasi sistemlere uyum sağlama konusundaki çekinceleridir. İkincisi, halktan daha fazla destek alınmasıdır. Bir toplum ne kadar açık veya çoğulsa, STK'ların hükümet politikalarını etkilemesi de o kadar kolay olmaktadır. En açık ve çoğul toplumlardan biri olan Amerika Birleşik Devletleri'nde STK'lar siyasi sisteme kolaylıkla erişebilmektedir ve aynı zamanda halkı faaliyetlerini desteklemeye daha etkin bir şekilde katılabilmektedirler. Buna karşılık, Çin gibi otoriter rejimler altında, STK'ların hükümetlerin kararlarını etkileme olasılığı daha düşüktür. Krasner (1995:260-62), bağımsız devletlerin, STK'ların içinde faaliyet gösterdiği kurumsal çevrenin en önemli bileşeni olduğunu savunmaktadır. Bu nedenle, devletlerin iç yapısı STK'ları etkileyebilir ve bazen STK'ların doğasını kendileri belirleyebilir. Devlet-STK ilişkilerini incelediğimizde, içsellik konusu dikkate alınmalıdır. Devlet-STK ilişkilerinin etkili yönü ile ilgili mevcut çalışmalar iki farklı açıklama sunmaktadır. Bilim adamları tipik olarak eyaletler ve STK'lar arasındaki yukarıdan aşağıya veya aşağıdan yukarıya ilişkilere odaklanmışlardır. Birincisi, yukarıdan aşağıya yaklaşım, devletlerin kaynakları sağlayarak ve mevcut finansmanı kontrol ederek STK'ları etkilediğini savunur. Tembo (2003:527-30), STK'ların güçlü ülkelerin değerlerini geliştirmekte olan ülkelere yaymak için yeni bir emperyalist yöntem olarak işlev gördüğünü ileri sürer. Gelişmiş ülkelerde bulunan STK'ların, geliştirmekte olan ülkelere projelerini yerel kültüre ve ihtiyaçlara saygı duymadan veya dikkate almadan uyguladıklarını varsaymaktadır. Projeleri yerel halkın hayatlarını iyileştirmesine

yardımcı olmuyor. Aksine, köylerdeki geleneksel ve kültürel değerleri yok ediyorlar ve projeleri aracılığıyla Batı değerlerini aşıyorlar. Bu teori, STK'ların yalnızca gelişmiş ülkelerin çıkarlarını yansıttığını ileri sürerek, gelişmiş ülke hükümetlerinin birçok uluslararası STK'ya fon sağladığını göstermektedir. Ayrıca, STK'ların varlığının, STK'ları yeni sömürgeciler olarak adlandırarak gelişmekte olan ülkelerin yabancılara bağımlılığını derinleştirebileceğini savunuyorlar (Cohen, Kupcu ve Khanna 2008). Bu nedenle, bu perspektiften bakıldığında, STK'lar gelişmekte olan ülkelerin siyasi ve ekonomik koşullarıyla samimi bir şekilde ilgilenmiyorlar. Aksine, bazen gelişmekte olan ülkelerin politik ve ekonomik kalkınması üzerinde olumsuz bir etki yaratırlar. Aşağıdan yukarıya ilişkide, STK'ların karar alma süreçleri esas olarak hükümetlerin kararlarından bağımsızdır. Buna ek olarak, STK'lar sahadaki misyon ve hedeflerine ulaşmak için hükümetleri etkilemeye çalışır. STK'lar temelde insan hayatını iyileştirme fedakâr amacı için çalışıyorlar (Duffield, 1997:530-32). Çoğu STK'nın temeli, girişimcinin dünyayı değiştirme idealleri tarafından yönlendirilir. Bu nedenle, faaliyetleri ve projeleri temelde muhtaç insanlara yardım etmek için tasarlanmıştır. Uluslararası STK'ların herhangi bir hükümet veya siyasi oluşum tarafından kontrol edildiğine dair çok az kanıt vardır. STK'ların çoğu bağımsız bir karar alma süreci kullanır ve diğer siyasi kuruluşların faaliyetlerine sistematik bir şekilde müdahale etme şansı çok azdır veya hiç yoktur.

Devletler ve STK'lar arasındaki ilişkinin özünü kavramak kolay değildir çünkü devlet-STK ilişkileri devletlerin rejim türüne ve STK'ların olgunluğuna bağlı olarak değişebilir. Bu iki faktör büyük ölçüde dinamik devlet-STK ilişkilerini belirler. Birincisi, yerel yapıların devletler ve STK'lar arasındaki ilişki üzerindeki etkisine ilişkin mevcut çalışmalardan, devlet-STK etkileşimlerini anlamak için STK'ların içinde faaliyet gösterdiği rejim türünü dikkate almamız kritik görünmektedir. Yukarıda açıklandığı gibi Risse-Kappen (1995:4-6), devletlerin rejim türlerinin devlet-STK ilişkisini etkilediğini güçlü bir şekilde savunur. Demokratik sistemlerde, STK'lar hükümetlerin kararlarını demokratik olmayan sistemlere göre daha kolay etkileyebilir. Devletlerin rejim türlerinin yanı sıra, bir ülkedeki STK'ların olgunluğunun da dikkate alınması gerekir. Ülkeye bağlı olarak, STK'ların grup olarak olgunlukları farklı olabilir. Heins (2005:362-64), oyun-teorik kavramları kullanarak devlet-STK ilişkilerini analiz etmektedir. Farklı zamanlara ve ülkelere bağlı olarak devlet-STK ilişkisinin farklılaştığını söylemektedir. Devletlere ve STK'lara rasyonel aktörler muamelesinin yapılması, STK'ların hükümetle karışık bir motivasyon oyunu içinde olduğunu belirtir. STK'ların ve hükümetin değeri kısmen uyumlu ve kısmen de çelişkili. Örneğin, Uluslararası Kırmızı Haç Komitesi (ICRC) savaş yerine savaştan kaçmayı tercih ederken, savaşan devletlerle koordinasyonu koordinasyonsuzluğa tercih ediyor. ICRC'nin savaşan ülkelerle koordinasyon kurmaya istekli olmasının nedeni budur.

STK'ların devletlerin egemenliğine tabi olması nedeniyle STK'ların devletler tarafından bir şekilde kısıtlandığı aşikardır. STK'lar, devletlerin denetiminden bağımsız herhangi bir yasal özerkliğe sahip değildir. Bununla birlikte, STK'lar devletlerin davranışlarını birçok farklı şekilde etkilemiştir. STK'ların devletlerin davranışları üzerindeki etkisi birçok farklı alanda gözlemlenebilmektedir. STK'ların faaliyetleri olmadan, uluslararası sorunlar hükümetlerin çıkarlarına göre yaklaşıldığı için devletlerin bu yöndeki davranışları kolaylıkla değiştirilemez. Örneğin; Kara mayınlarının yasaklanması. Price (1998:11-12), devlet davranışlarını değiştirmek için STK'ların normların uygulanması ve etkisini açıklamaktadır. Başlangıçta birkaç uluslararası STK tarafından oluşturulan kara mayınlarını yasaklama normları, uluslararası toplumda güç kazandı ve devletler kara mayınlarını yasaklama politikasını benimsemeye başladı. Bu norm içselleştirildiğinde zaman uluslararası bir ivme kazanır. İnsan hakları alanında normlar, devlet davranışlarını değiştirmede temel bir güç olarak ortaya çıkmaktadır.

Genel olarak sivil toplum kuruluşları, bazı durumlarda siyasi otoritenin politikaları doğrultusunda çalışmalarını yürütmektedir. Esasında sivil toplum kuruluşları devletlerin dış politika yapımında önemli partnerleri haline gelmiştir. Günümüz modern toplumunda sınırların kalkmasıyla birlikte geleneksel devlet yönetiminde kullanılan dış politika araçlarının yanı sıra iletişim araçlarının gelişmesiyle birlikte kültürel-sosyal ve ekonomik insani yardımların yaygınlaşması, devletlerin ulaşamadığı alanlara erişmesini sağlamaktadır (Bolay, 1997:7-10). Bu durum aynı zamanda devletlerin etki alanlarının genişlemesi ve ikinci yol diplomasinin kullanılmasını da sağlamaktadır. Türkiye'de genel olarak değerlendirildiğinde bu dönüşüme hızlı bir reaksiyon vermektedir. Türk dış politikasında sivil toplum kuruluşlarının rolü yadsınamayacak kadar önemli hale gelmektedir. Özellikle Balkanlar, Ortadoğu, Afrika ve Kafkaslar bölgesinde Türk sivil toplum kuruluşları yaygın olarak faaliyet göstermektedir.

Sivil toplum kuruluşlarının çalışmaları uluslararası ilişkiler alanında bir ülkenin imajına olumlu katkı sağlayan bileşenlerin başında gelmektedir. Yoksulluk, bölgesel kalkınma ve doğal afetlerle mücadele de önemli görevler üstlenen sivil toplum kuruluşları, bölge insanları tarafından bayrağını taşıdıkları ülkelere yönelik sempati duyulmasına neden olmaktadır. Türk Kızılayı, İnsan Hak ve Hürriyetleri İnsani Yardım Vakfı (İHH), Diyanet Vakfı, AFAD ve TİKA, gibi kamu destekli kurumlar ile sivil toplum kuruluşları önemli çalışmalar yapmaktadır. Türkiye sivil toplum kuruluşlarının çalışmalarında genellikle insani odaklı politikalara dayandırmaktadır.

Sivil toplum kuruluşları, devletlere karşı bazı avantajlara sahiptir. Bunların başında hareket serbestliği ve diploması kurallarına bağlılıkta esneklik gelmektedir. Örnek olarak Türkiye'nin önde gelen sivil toplum kuruluşu olan İHH'nin çalışmaları gösterilebilir. İHH, insani yardım çalışmalarının yanı sıra insan hakları ile insani diploması alanında önemli çalışmalar yapmaktadır. İHH, 135 ülkede faaliyet gerçekleştiren uluslararası bir yardım kuruluşu örgütüdür. İHH, 1992 yılında meydana gelen Bosna Savaşı'ndaki Müslümanlara yardım amacıyla kurulmuş ve 1995 yılında kurumsal kimliğe kavuşmuştur. Türkiye'nin doğrudan müdahale edemediği alanlarda İHH sivil toplum kuruluşu olarak aktif rol oynamaktadır. Günümüzdeki en canlı örneği Suriye ve Yemen'dir. Diplomatik olarak temasın kurulamadığı alanlarda Türkiye sivil toplum kuruluşları aracılığıyla faaliyetlerini sürdürmektedir. İHH genel olarak yiyecek yardımı, eğitim ve sağlık yardımı başta olmak üzere temel sosyal yardımlar sağlamaktadır. İHH'nin uluslararası arena da öne çıkan önemli çalışmaları bulunmaktadır. Bunlar, yetim çalışmaları, katarakt projesi, su kuyusu açma ve temiz suya erişim projeleri gibi. Bunun yanı sıra Somali başta olmak üzere birçok Afrika ülkesinde ekonomiye yönelik yardımlarda sağlamaktadır. Tarımın yapılması ve geliştirilmesine yönelik teknik ve bilgi yardımı yapılmaktadır (İHH, 2018). İnsani diploması alanında ise İHH medya araçlarını da kullanarak uluslararası toplumu harekete geçirecek eylemlerde yapmaktadır. Somali, Yemen, Arakan gibi savaşların ve yoksulluğun yaşandığı ülkelere yönelik raporları kamuoyu ile paylaşarak hükümetlerin ve diğer sivil toplum kuruluşlarının dikkatini çekebilmektedir. Örneğin, Somali'ye yönelik İHH'nin çalışmalarında Türk dış politikasının belirlenmesinde önemi bir etki söz konusu olmuştur. İHH'nin bu bölgede yaptığı çalışmalar ile bunları kamuoyuna duyurması hükümet yetkililerinin dikkatini çekmiştir. Türkiye'nin Somali'ye olan faaliyet alanlarının gelişmesinde ve nüfuzunun artmasında STK'ların önemli bir yeri vardır (İHH, 2019).

Sonuç

Soğuk Savaş sonrasında devletlerin uluslararası siyasette kamu diploması ve yumuşak güç aracılığıyla hedef kitleye ulaşmaya çalışmaktadır. Devletlerin kamu diploması araçları ve STK'ların kullanımı ile hedef kitleye çeşitli proje ve etkinliklerde sahiplenme ve kapsayıcılık duygusu vererek ortak değer üretimini teşvik etmektedir. Böylece hedef halklarla ilişkilerin geliştirilmesi amaçlanmaktadır. Devletler, STK'ları diplomatik faaliyet çemberine katarak onlara kendi kamu diplomasısının geliştirilmesinde özel bir rol vermektedir. Genel olarak STK'lar ilgili devletlerin diploması araçlarının bir parçasıdır ve yumuşak güç yoluyla ulusal çıkarlara ulaşmak için stratejik hedeflerini desteklemektedir.

Diğer taraftan, devletlerin rejim türü ve STK'ların yapısı, kamu diplomasısında sivil toplum kuruluşlarının rolünü etkileyen önemli faktörlerden bir tanesidir. Demokratik bir sistemde STK'lar daha bağımsız olma ve devletlerin dış politikasını etkileme gücüne sahiptir. Buna karşılık, demokratik olmayan ülkelere bulunan STK'lar, devletler tarafından daha fazla kontrol edilmektedir. Bu durum ise STK'ların ilgili devletlerin bir ajanı gibi çalışmasına neden olabilmektedir.

STK'ların devletin dış politika kararları üzerinde doğrudan ve dolaylı etkisi bulunmaktadır. STK'lar devletlerin dış politika yapımını bilgi sağlayıcı ve lobi grupları olarak etkilemeye çalışır. STK'ların bilgi sağlayıcı ve lobi grupları olarak fonksiyonu, mevcut birçok çalışma ve dünyanın çeşitli yerlerindeki uygulamalar üzerinden örnekleri ile desteklenebilmektedir. Hükümet için bilgi sağlayarak, STK'lar hükümetin kararları üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Sahadan elde edilen bilgilerle, STK'lar ayrıca, lobi grupları veya bazen çıkar grupları gibi işleyen devletlerin kararları üzerinde baskı kurabilirler. Dolaylı olarak, STK'lar gündem belirleyiciler ve norm oluşturucular olarak da işlev görebilirler. STK'lar halk arasında önemli bir güven kazanarak halk aracılığıyla dolaylı etki, ev sahibi hükümetin diğer ülkelere yönelik dış politikasını da etkileyebilmektedir. STK'ların devletin dış politika

kararları üzerindeki doğrudan ve dolaylı etkisini test etmek için, STK'ların saha operasyonlarının sayısı ve süreleri de önemli faktörlerdir. Daha fazla STK sahada faaliyet gösterdikçe, kendi ülkelerinin dış politikasını daha etkili bir şekilde etkileyebilirler. Ayrıca, STK'lar gelişmekte olan ülkelerde daha uzun süre kaldıklarından, güçlü yerel halk ve devlet memurları ağları ile daha istikrarlı saha operasyonları yapma eğilimindedirler.

Kaynakça

- Ahmed, S. & David P. (2006). NGOs in International Politics, Kumarian Press Inc, Colorado
- Berenskoetter, F. and Williams, M.J (2007). Power in World Politics. Routledge Taylor & Francis Group, London.
- Bolay, H. (1997). Sivil Toplum ve Manası, *Yeni Türkiye Dergisi*, Sivil Toplum Özel Sayısı, Sayı 18.
- Bros, N. (2017). Public Diplomacy and Cooperation with NGOs in the Liberal Perspective of International Relations, *Journal Of Education Culture and Society*, no:1, pp. 11-23.
- Cerny, Milton and Michael Durham. 2005. NGO Response to Tsunami: Now and the Future. *International Journal of Civil Society Law*, pp.10-19.
- Cull, N.J (2009). Public Diplomacy: Lessons from the Past, Figueroa Press: Los Angeles
- Cull, N. J. (2006). "Public Diplomacy" Before Gullion: The Evolution of a Phrase. <https://www.uscpublicdiplomacy.org/blog/public-diplomacy-gullion-evolution-phrase> Erişim Tarihi: 12.04.2018.
- Clarke, Gerard. (1998). Non-Governmental Organizations (NGOs) and Politics in the Developing World, *Political Studies* 46: 36- 52.
- Duffield, Mark. (1997). NGO Relief in War Zones: Towards an Analysis of the New Aid Paradigm. *Third World Quarterly* 18(3): 527-542.
- Ekşi, Muharrem (2018), Kamu Diplomasisi ve Ak Parti Dönemi Türk Dış Politikası, Siyasal Kitabevi, Ankara.
- Fisher, William. (1995). Toward sustainable development?: struggling over India's Narmada River, M.E. Sharpe, New York.
- Giddens, A. (2004). Modernliğin Sonuçları, Ayrıntı Yayınları: İstanbul.
- Gündoğdu, S. (2015). Kültürel Diplomasi ve Yunus Emre Enstitüsü, Türk Dış Politikası ve Kamu Diplomasisi, Mehmet Şahin, B. Senem Çevik (Ed.), Nobel Yayıncılık, Ankara.
- Heins, Volker. (2005). Democratic States, Aid Agencies and World Society: What's the Name of the Game? *Global Society*-19: pp.361-384.
- İHH, (2019) Faaliyet Raporu, <https://www.ihh.org.tr/public/publish/0/135/ihh-yillik-rapor-2019---111220.pdf>
- İHH (2018a). İnsani Yardım Vakfı Tarihçe. <https://www.ihh.org.tr/tarihce>
- Kalın, İ. (2011). Türk Dış Politikası ve Kamu Diplomasisi, <https://www.kamudiplomasisi.org/makaleler/makaleler/100-tuerk-d-politikas-ve-kamu-diplomasisi>
- Karns, Margaret and Karen Mingst. (2010). International Organizations: The Politics and Processes of Global Governance. 2nd Edition. Reinner
- Koyuncu, S. (2017). Bir İletişim Pratiği Olarak Kamu Diplomasisi: T.C. Başbakanlık Basın Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü'nün Türk Kamu Diplomasisindeki Yeri, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi SBE.
- Krasner, Stephen. 1995. Power Politics, Institutions, and Transnational Relations. In Bringing Transnational Relations Back In: Non-State Actors, Domestic Structures and International Institutions, ed. Thomas Risse-Kappen, Cambridge University Press, Cambridge: Pp.257-79.
- Kurtuluş, B (2014). 21. Yüzyıl da Değişen Kamu Diplomasisinin Türk Dış Politikasına Yansımaları, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, SBE.
- Lancaster, Carol. (2007). Foreign Aid: Diplomacy, Development, Domestic Politics. The University of Chicago Press, Chicago.
- Machiavelli, NÇ (2004). Prens (1. Baskı). Bordo Siyah Yayınları, İstanbul.
- Morgenthau, H.J and Thompson, K.W (2004) Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace. McGraw-Hill, New York.

Nye, Joseph (2013). *Hard, Soft, and Smart Power* (Editör: Andrew F. Cooper, Jorge Heine, Ramesh Thakur ve Joseph Nye). *The Oxford Handbook of Modern Diplomacy*. Oxford University Press, 430-441.

Özkan, A. (2015). 21. Yüzyılda Stratejik Vizyon Kamu Diplomasisi ve Türkiye'nin Kamu Diplomasisi İmkanları, TASAM, https://tasam.org/tr-TR/Icerik/18519/21_yuzyilin_stratejik_vizyonu_kamu_diplomasisi

Pierce, David. (1977). Relationships - and lack thereof - between economic time series, with special reference to money and interest rates, *Journal of the American Statistical Association*, 72, Applications Sections: pp.11-22.

Risse-Kappen, Thomas. 1995. Bringing Transnational Relations Back In: Introduction, In *Bringing Transnational Relations Back In: Non-State Actors, Domestic Structures and International Institutions*, ed. Thomas Risse-Kappen. Cambridge: Cambridge University Press. pp.3-34.

Schmidt, B.C (2007) Realism and Facets of Power in International Relations, in Berenskoetter, F. and Williams, M.J. (ed) *Power in World Politics*, Routledge Taylor & Francis Group, London. pp. 43-63.

Smith, Jackie, Ron Pagnucco, George A. Lopez. (1998). Globalizing Human Rights: The Work of Transnational Human Rights NGOs in the 1990s, *Human Rights Quarterly* 20(2): 379-412.

Snow, N (2009). Rethinking Public Diplomacy, Nancy Snow & Philip M. Taylor (eds) *Handbook of Public Diplomacy*, Routledge. New York.

Sönmezoğlu, F. (1989). *Uluslar arası Politika ve Dış Politika Analizi*, Filiz Kitabevi, İstanbul.

Yaylar, Y. (2020). *Karşılaştırmaları Kamu Diplomasisi Analizi: Türkiye-ABD ve Japonya*, Yayınlanmamış Doktora Tez, Konya Selçuk Üniversitesi, SBE.

Tembo, Fletcher. 2003. The Multi-Image Development NGO: An Agent of the New Imperialism?, *Development in Practice* 13(5): 527-533.

Willetts, Peter. 2001. What is Non-Governmental Organizations., *UNESCO Encyclopaedia of Life Support Systems, Section 1 Institutional and Infrastructure Resource Issues*, Article 1.44.3.7.

World Bank. 1992. *Terms of Reference for Study on the NGO Sector in Uganda*. Eastern Africa Department, Population and Human Resources Operations Division.

Etiketleme Teorisi Çerçevesinde Sosyal Dışlanma ve Salgın Hastalıklar: Kovid-19 Süreci ve Damgalama

Sevim ATİLA DEMİR¹

Araştırma Makalesi

Öz

Kovid-19 salgını küresel bir kriz olarak tüm dünyanın aynı amaç için birleşmesi gerekliliğini zorunlu kılarken bir yandan da toplumsal ayrışmaları tetikleyen bazı dinamikleri içermektedir. İnsanlar tüm dünyada canlar alan bu salgına yakalanmaktan hem sağlık yönü ile hem de sosyal dışlanma yönü ile endişe etmektedir. Salgın tüm toplumları sosyal, ekonomik ve siyasal düzeyde etkilemeye devam etmektedir. Özellikle kişiler arası etkileşimin olumsuz yöndeki dönüşümü ve dışlama sosyal alanda gerçekleşen negatif unsurlardan biridir. Sadece hastalığa yakalanmış bireyler değil aynı zamanda hastalıkla ilişkili olarak görülebilecek tüm yönlerden bakıldığında, salgın çeşitli biçimlerde sosyal dışlanmayı üretmektedir. Bu durum etiketlenmeye ve beraberinde bir dizi dezavantajlılıkları üretmeye yol açmaktadır. Bu çalışma, Etiketleme Teorisi ışığında salgın hastalıkların Kovid-19 özelinde nasıl ve ne şekillerde sosyal dışlanmayı ürettiğini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bu amaçla Goffman'ın Etiketleme Teorisi ışığında belirleyici kavramların Kovid-19 sürecinde dışlanan bazı temel gruplara yönelik yansımaların olup olmadığı literatüre dayalı olarak incelenmiştir. Kavram ve temalar yolu ile bütünsel bir resim elde edilmeye çalışılmıştır. Çalışmada görülmüştür ki salgınla ilişkili hemen hemen her türlü durum bir etiketlemeyi doğurma ve çoğunlukla bu etiketlemeler ile sosyal dışlanmayı üretme potansiyeli taşımaktadır. Ayrıca Goffman'ın vurguladığı gibi bu etiketleme itibarsızlaştırma ve mağduriyeti getirmektedir.

Anahtar Kelimeler

Etiketleme,
Sosyal Dışlanma,
Kovid-19,
Salgın Süreci,
İtibarsızlaştırma

Jel Kod: A-19, B-19, D-19

Makale Hakkında

Gönderim Tarihi:
11.05.2021

Kabul Tarihi:
18.09.2021

Social Exclusion and Epidemics in the Framework of Labeling Theory: Covid-19 Process and Stigma

Abstract

As a global crisis, the Covid-19 outbreak necessitates the need for the whole world to unite for the same purpose, while also involving some dynamics that trigger social disintegration. People are worried about being caught in this epidemic that takes lives all over the world, both in terms of health and social exclusion. The epidemic continues to affect all societies at social, economic and political levels. In particular, the negative transformation of interpersonal interaction and exclusion is one of the negative elements in the social field. The epidemic produces various forms of social exclusion, not only from affected individuals but also from all aspects that can be seen in relation to the disease. This leads to labeling and to produce a series of disadvantages. This study aims to reveal how and in what ways epidemic diseases produce social exclusion in the light of the Labeling Theory. For this purpose, in the light of Goffman's Labeling Theory, it has been examined based on the literature whether the determinative concepts have a reflection on some basic groups excluded in the Covid-19 process. A holistic picture has been tried to be obtained through concepts and themes. It has been seen in the study that almost any situation associated with the epidemic has the potential to generate a labeling and mostly to produce social exclusion with these labeling. In addition, as with Goffman emphasizes, this labeling brings discredit and victimization.

Keywords

Labeling,
Social Exclusion,
Covid-19,
Epidemic
Process Discredit,

Jel Codes: A-19, B-19, D-19

Article Info

Received:
11.05.2021

Accepted:
18.09.2021

¹Prof. Dr. Sakarya Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, satila@sakarya.edu.tr, ORCID: 0000-0002-7033-7464

Giriş

KOVID-19 (koronavirüs) pandemisi, 2019 yılı Aralık ayında Çin'in Hubei Eyaletine bağlı olan Wuhan şehrinde yeni tip bir koronavirüsün neden olduğu zatürre salgını olarak başlamış ve sonrasında dünyanın birçok ülkesine yayılmıştır. Bu süreçte tüm dünya tecrübe etmektedir ki salgın hastalıklar tıbbi boyutların yanı sıra bireyleri, grupları ve toplumları etkileyen çok yönlü sosyal bir olgudur. Türkiye'de 3 Şubat 2020'de Çin'den gelen uçuşlar durdurulmuş, sonrasında İtalya, Güney Kore ve Irak gibi ülkelerle uçuşlar karşılıklı olarak durdurulmuştur. Türkiye'de 11 Mart 2020'de ilk vaka tespit edilmiştir. 8 Mart 2020'den itibaren çoğu illerde halka açık yerler ve toplu taşıma araçları dezenfekte edilmeye başlanmıştır. Dönem dönem salgın oranlarına göre kademeli önlemler (tam kapanma, kısmi kapanma, yaş kategorilerine göre dönüşümlü sokağa çıkma kısıtlamaları, dükkanların kademeli kapanmaları veya çalışma sistemlerinin düzenlenmesi gibi...) alınmaya devam etmiştir. 16 Mart 2020 tarihinden itibaren ortaöğretim kademeleri ve üniversitelerin eğitim-öğretimine ara verilmiş ve öğretim uzaktan eğitim yöntemiyle sürdürülmeye başlanmıştır (Karataş, 2020: 5). İçinde bulunduğumuz dönemde tüm sınıf kademeleri önlemlerle beraber yüz yüze eğitime başlamıştır. Salgının seyrine dayalı olarak tedbirler güncellenerek ve çeşitlenerek devam etmektedir.

Kovid-19 pandemisi nedeniyle büyük toplumsal ve ekonomik değişimler yaşanmıştır. Ulaşım ve okullar kapanmış, iş kaybı ve çalışma biçiminin değişimi ile evden çalışmanın getirdiği iş yükü ve aile içi rollerin değişimi gibi, birtakım ruhsal ve iletişimsel huzursuzlukların da tetiklenebildiği gözlenmiştir. "Hayat Eve Sığar" çağrıları salgının ilk aşamalarından itibaren vurgulanmıştır. Bu çağrılar insanları farklı koşullarına göre farklı ölçülerde etkilemiş, zorunluluklar ve dezavantajlılık evde kalmanın önüne geçebilmiştir. Özellikle dezavantajlı yaşlılar, engelliler ve destek/bakım hizmeti verenler, mülteciler gibi risk altındaki kişiler daha fazla olumsuz şartlarla yaşamak durumunda kalmışlardır. Bu süreçte salgından korunmak için alınan izolasyon önlemleri dezavantajlı bu grupların koşullarında daha belirleyici olmuştur. Öncelikli olarak izolasyona yönelik çağrıların dili ve hakim söylemler bu grupların ayrımcılığa ve damgalanmasına etki edebilmiştir. Pandemi koşulları bireylerde ruhsal gerginliklere yol açabilmiş, endişe, korku, yalnızlık ve umutsuzluklara sebebiyet vermiştir. Aynı zamanda salgının en çok etki ettiği bölgeler salgın ile beraber altyapıya dayalı, çalışma koşulları ve insan ilişkilerine dayalı alanlarda daha büyük sınavlar vermek durumunda kalmıştır (Ülman, 2020: 366-370).

Damga, (stigma) kavram olarak sosyoloji alanında ortaya çıkmasının yanı sıra öncelikle sosyal bilimler alanı olmak üzere çok sayıda alanda aktif olarak kullanılmaktadır. İlk kez Eski Yunanca'da yara, delik, iz gibi anlamları ifade etmek için kullanılmış ve aynı zamanda ilk kez Yunanlılar tarafından ahlaki olarak kötü görülen grupların (suçlular, köleler ve hainler vs...) bedenlerine dağıtarak veya kazıyarak verdikleri işaretler için kullanılmıştır. Böylece damgalanmış bireyler toplum içerisinde tanınacak ve diğerleri damgalanan kişilere karşı uyarılacaktır. Günümüzde de bu anlamlarına yakın olarak, itibar kaybı, düşme ve aşağılanma gibi durumları tanımlamak için kullanılmaktadır. Sosyolojik olarak tanımlandığında, damgalama, toplum içerisinde normal bir konumda iken bir durumdan ötürü değersiz, lekeli ve düşük konumda olma olarak kullanılmaktadır. Damgalanan kişi ile damgalayan "normal" kişiler arasında bir sınır vardır. Damgalanan kişi utanç veren durumdan ötürü daha az istenilir hatta daha az "insan"mış gibi algılanması sosyal etkileşimlerde dezavantajlılığı üretmektedir. Hatta damgalanan kişi diğerleri onun kimliğine ilişkin neye inanıyorsa ona inanma eğilimindedir ve bu çok önemlidir (Goffman, 2014: 29-34/ Özmen-Erdem, 2018: 186-187).

Eski çağlardan beri en bilinen damgalama araçlarından birisinin hastalıklar özellikle salgın hastalıklar olduğu bilinmektedir. Öyle ki hastalıklar bazen tüm milleti damgalamanın bir aracı olmuştur. İtalyanların "Fransız Şeytani" diye adlandırdığı sifiliz hastalığı, Fransızlar tarafından ise "Napoli Şeytani" olarak adlandırılmıştı (Özdemir, 2010: 45). Pandemi çok geniş coğrafyalara bazen bir kıtaya ve günümüzde olduğu gibi tüm dünyaya yayılmış insanların kitlesel ölümlerine yol açmıştır. Bu hastalıklar, hastalık yapıcı mikropların türüne göre havadan, hayvanlardan veya diğer insanlardan insanlara bulaşabilmektedir. Bütün bulaşıcı hastalıklar çeşitli yollar ile insana veya hayvana geçebilme özelliğindedir. Bu sebeple, diğer salgınlarda olduğu gibi Kovid-19 ile mücadelede sürecinde de temas

yollarından uzak durma ve dezenfeksiyonun ne denli önemli olduğu görülmüştür. 1796 yılında çiçek hastalığı için, ilerleyen yıllarda veba, kuduz gibi hastalıklar için, sonrasında Bakteriyojihaneyi Osmanî’de Sığır Vebası için ilk aşının geliştirilmesi sonucunda insan ve hayvan sağlığı için yeni bir dönem başlamıştır. Ancak bu süreç aynı zamanda sosyal dışlanmaları da beraberinde getirmiş hatta bazı grupların damgalanmasına yol açmıştır. Büyük Veba Salgını olarak da bilinen, Çin ve Asya’nın güney batısında başlayarak 1347-1351 yıllarında Avrupa’ya ulaşıp büyük yıkıma yol açan veba salgınında birçok kralın ve aile bireylerinin öldüğü, sosyal sonuçlarının da acı verici olduğu, kıtada yaşayan Müslüman ve Yahudilere işkencelerin arttığı bir salgın olarak bilinmektedir. 18. ve 19. Yüzyılda, tüberküloz, yoksullukla ve zekâ geriliği ile bağdaştırılarak (Barış, 2002: 339/Özmen-Erdem, 2018) sonrasında ise HIV/AIDS de bağışıklık sistemini çökmesine yol açan bulaşıcı hastalıklardan biri olarak en çok damgalamaya yol açan hastalık grupları içerisinde yer almışlardır. HIV küresel bir pandemidir ve dünya üzerinde 36,9 milyon kişinin bu hastalıktan öldüğü rapor edilmiştir. Bugün hala hastalığa dair yanlış önyargılar ve yetersiz bilgiler nedeni ile gerek hastalara yönelik gerekse yakınlarına yönelik ciddi ölçüde dışlayıcı davranışların olduğu görülmektedir. Dahası sadece sosyal etkileşim ve ilişki düzeyinde değil aynı zamanda etik ölçüde damgalama yaygındır (Aslan, 2020: 36-38). Günümüzde Kanser hastalığı, hemen hemen tüm ruhsal hastalıklar ve son olarak Kovid-19 salgını da damgalamanın birçok biçimini barındırmaktadır. Hastalıklara bağlı olarak damgalanan bireyler çeşitli şekillerde sosyal dışlanmaya maruz kalmaktadır. Bu nedenle salgın dönemlerinde toplumların sosyal yapısında ve etkileşim biçimlerinde uzun süreli ve çok yönlü ciddi değişimler ortaya çıkmaktadır.

Bu çalışma literatür araştırmasına dayanmaktadır. Bu yol ile etiketleme teorisi çerçevesinde Goffman’ın etiketlemeyi tanımlayan kavramlara odaklanarak Kovid-19 sürecinde damgalanan temel bazı grupların (sağlık çalışanları, yaşlı bireyler, turistler, hastalar) hangi ortak temalar başlığında dışlanmaya maruz kaldıklarını incelemektedir. Buna göre Goffman’ın Etiketleme teorisinde etiketlemeyi üreten kavramlar şunlardır; mağdur edilme, arızı damga, itibarsızlaştırma, normal olanın dışında ve bazı korkunçluklar olarak seçilmiştir (Goffman, 2014:30-33). Bu kavramlar veya tanımlamalar Goffman’a göre etiketlenmiş bireylerin tipik durumlarıdır. Araştırma sorusu Kovid-19 sürecinin dışlananları üretme biçimi bu tipik süreçlerin ne kadarını kapsamaktadır. Ele alınan tüm gruplarda yaşanan dışlanma bu sürece ne ölçüde benzeşmektedir? Çalışma bu süreçleri “anlama”yı ve “kavrama”yı amaçlamaktadır. Bu yüzden sürece dair sembollerini okuma gerekir. Burada zaman, mekan ve kişi (grup) ler üzerine odaklanılmıştır (Creswell, 2017:17). Yaklaşım etiketleme teorisinin de temelinde bulunan sembolik etkileşim olmuştur. Böylece insanların söyledikleri ve yaptıkları ile sosyal dünyayı nasıl okudukları ve yorumladıkları önem taşımaktadır. Burada ise Blumer’den hareketle anlam (etiketleme) ile nesne/olay (Kovid-19 süreci) arasındaki ilişki incelenmiştir (Berg&Lune, 2015:26). Araştırma Kovid-19’a bağlı olarak ortaya çıkan ve çalışmaya konu olan “yaşlılar”, “turistler”, “hastalar” ve “sağlık çalışanları” grupları ile sınırlıdır. Bu gruplara dair süreç etiketlemeyi nasıl doğurmuştur ve özellikle dışlama biçimleri nasıl itibarsızlaştırmayı üretmiştir? Bu sorunun cevabı açıklanmıştır. Çalışmanın sonucunda görülmüştür ki bu grupların tamamı için Kovid-19 sürecinin yansıması Goffman’ın açıkladığı kavramları içermektedir.

1. Temel Kavram ve Yaklaşımlar

Damgalama, Etiketleme Teorisi olarak da adlandırılan, çeşitli nedenlerden ötürü bir kişinin kamusal alanda işaretlenmesi anlamına gelmektedir. Bu nedenler toplumlara ve dönemlere göre tamamen farklılık gösterebilmektedir. Öyle ki bazen bir dönem bir toplumda dışlanmayı üretirken bir durum zaman içerisinde etki derecesini yitirir veya başka bir toplumda tamamen zıt bir anlam ifade ediyor olabilir. Sembolik Etkileşimcilik yaklaşımını esas alan Etiketleme kuramı Becker tarafından ortaya atılmıştır. Bu kavram ile ilk olarak kamusal etiketleme durumu informel olarak başlarken sonradan bir ivme kazanarak tuhaf bir şekilde sapkın biçimde davranan biri olarak değil de sapkın biri olarak tanımlanmasına giden bir süreç ifade edilmiştir. Bu etiketler bir kişi veya grup için tanımlandıkları andan itibaren işaret haline gelir ve o kişinin daha önceden sahip olduğu baba, arkadaş,

eş gibi tüm sembol ve statülerin önüne geçer. Zaman içerisinde de bu reddedilme ve etiketleme kaçınılmaz olarak bireylerin kendilerini algılama biçimlerine de etki eder. Lemert'e göre çoğu insan bazen sapkın davranışlarda bulunur fakat bunların çok azında yakalanır veya etiketlenir. Sapkınlığın tanımlanmasında daha çok toplum tarafından etiketlenme ve etiketlenmenin birey üzerindeki etkileri vardır (Slattery, 2015: 216-218).

Bu perspektiften bakıldığında toplumsal etkileşimlerin ve ilişkilerin temelinde o toplumda yer alan bireylerin anlam ve atıfları belirleyicidir. Bir kişiyi normal olarak tanımlananın dışında sınıflanmasına yol açan durum o toplumdaki bireylerin o duruma yükledikleri anlamlar ile ilişkilidir. Öyleyse sapma davranışı da tamamen çevre ile ilgilidir (Özmen-Erdem, 2018: 189). Sembolik etkileşimcilik temelde insan ve dünyası arasındaki ilişkilere ve bu ilişkilerin anlam ve karşılıklılığına odaklanır. Toplumun mikro boyutuna, gündelik ilişkilere ve sembolik iletişim yoluyla gündelik yaşamın toplumsal düzen ve anlamı nasıl oluşturduğuna odaklanır. İnsan zihni tüm olay ve ilişkileri bunlara yüklediği anlamlar boyutu ile kodlar ve etkileşimlerin zeminini oluşturur. Buna göre sosyal alanı bilgi, değer, kültür, tutum ve rollerden oluşan simgesel etkileşimin belirlediği vurgulanır. Toplumsal düzen sadece doğrudan etkileşimle değil bununla beraber ortak algı ve beklentilerin oluşmasıyla meydana gelir (Slattery, 2015:334). Bu simgelerin anlamlarını tanımlayabilmek ve açıklayabilmek için toplumsal yapının işleyiş sisteminin anlaşılması gerekir. Toplumsal alanda normal olan ile sapkın olanın tanımlanmasında karşılıklı değer atfının önemi gözden kaçırılmamalıdır. Öyleyse, damgalamayı ve sosyal dışlanmayı anlayabilmek için de sosyal etkileşimlerin doğasına ve anlamına odaklanılmaktadır. Damgalama bu açıdan bakıldığında kurumsallaşmanın oluşum sürecine benzemektedir. Bir eylemin veya durumun damgalamanın belirleyicisi olabilmesi için toplumsal olarak kurumsallaşan normalin dışında tanımlanmış ve belli tutarlılığa sahip etki alanı olan bir gelişim izlemesi gerekir.

Thomas J Scheff (1984) ve Thomas Szasz (1987) etiketleme teorisini akıl hastalıkları araştırmasına uygulamış ve modern gündelik hayatın gerilimlerinin yarattığı stresten ziyade hastalık olarak tanımlanmasını eleştirmişlerdir (Slattery, 2015: 219). Hastalıklar etiketlemede toplumsal norm ve gündelik süreçlerin dışında tanımlanmaları nedeni ile tarih boyunca belirleyici olmuşlardır. Salgın hastalıklar ise toplumsal uyarı ve tepkiyi daha fazla üzerinde tuttuğu için damgalamada teşvik edici görülmektedir. Her ne kadar etiketlemeyi belirleyen kurallar somut biçimde tam olarak açıklanamasa da sembolik olarak bireylerin zihnine yerleşmiştir. Burada kişi içinde bulunduğu normalin dışındaki durumdan ötürü etiketlenirken bir diğer taraf ta toplumsal belirleyici gücü de elinde bulunduran etiketleyenlerin varlığı da bu zihinsel kodlarda yatar (Bryngelson, 2009; Rössler, 2016; He and etc, 2020). Bu şekilde hemen hemen tüm sosyal etkileşimlerde olduğu gibi sembolik anlamlar etkilenen grupların karşılaştığı durumlarda çok belirleyicidir. Bu nedenle toplumların o duruma ne anlam yüklediği sürecin anlaşılması ve kavranmasında son derece önemlidir.

2. Salgın Hastalıklar ve Sosyal Değişme

Salgınlar sadece tıbbi yönleri ile değil toplumsal ve sosyo-ekonomik yönleri ile de toplumları etkiler. Çünkü bulaşıcı hastalıklar, yayılımı ile sosyal ekonomik ilişkilere, belirsizlikleri ve ürettiği korkular ile ruhsal sağlığa, tıbbi bir fenomen olması ile de fiziksel rutinlere olumsuz etki etmektedir. Tüm bu etkiler ile nasıl başa çıkılacağı ise çok daha hayatidir. Salgın hastalık ile karşılaşıldığında insanların korku ve panik duygusuyla korunma ve kaçınma davranışı sergilemesi doğal kabul edilmektedir. Riskler sahip oldukları potansiyel güçlerinden dolayı sadece içinde bulunulan anı değil geleceğe dair umut ve güven duygusunu da zedelemektedir (Beck, 1992; Karataş, 2020:6). Geleneksel dayanışma mekanizmalarının zayıflaması ve hatta bazı zamanlarda kopması ile birlikte kent yaşamında kendini daha fazla yalıtılmış ve yalnız hisseden birey güvensizlik yaşayabilmektedir (Furedi, 2014). Bu durum birtakım suistimalleri de beraberinde getirebilmektedir. Bu anlamda insanların sağlıkla ilgili korkuları kullanılarak kötü amaçlı yönlendirilmesi de kolaylaşmaktadır. Tarihin hemen hemen her döneminde ortaya çıkan salgın hastalıkların taşıdığı riskler çeşitli kanallar aracılığı ile (medya, siyaset,

ekonomi...) pekiştirilebilmektedir (Çelik ve diğ., 2017). Bu durum beraberinde öngörülemez ve önlenemez riskleride taşıyabilmektedir. Böylece pandemi dönemlerinde bu süreci doğru bir şekilde yönetebilmek için tıbbi müdahalenin yanında toplum ruh sağlığı açısından da planlı, sistemli ve ulaşılabilir psiko-sosyal destek hizmetleri bir kat daha önem taşır. Salgın hastalıkların birey ve toplum üzerindeki etkileri ve sonrasında ortaya çıkan süreçlere dair çalışmalar, salgının hayati sonuçları nedeni ile toplumda panik oluşturduğunu göstermiş olmasının yanısıra (Mak ve diğ., 2009; Chua ve diğ., 2004) dayanışma ve farkındalığın artması, seçeneklerin gözden geçirilmesi gibi olumlu süreçlere etki edebileceği de tartışılmaktadır (Calhoun & Tedeschi, 1999/ Karataş, 2020).

Salgın dönemlerinde ayrıca bazı davranışlarda gözle görülür artışlar yaşanmaktadır. Sokağa çıkma kısıtlamaları uygulandığı ve insanların çoğunluğunun gönüllü olarak kendisini karantina altına aldığı düşünüldüğünde gıda ve temizlik malzemesi alışverişinin artmış olması beklenen bir durumdur. Çünkü özellikle artan vaka sayıları ve ölümler bireylerin sağlıkla ilgili kaygılarını arttırmakta; hijyen, temizlik ve temasla ilgili daha fazla önlem almalarına neden olmaktadır. Psikiyatride hipokondriyazis (hastalık hastalığı) olarak tanımlanan bu durum özellikle pandemi zamanlarında daha da artmaktadır. Hasta olma korkusu kişilerin kendi durumlarını ve varolan belirtileri de yanlış yorumlamasına ve buna bağlı olarak yanlış önlem ve pratiklere yol açabilmektedir (Strong, 1990; Karapıçak ve diğ., 2012). Yapılan çalışmalar, fiziksel yönden sağlıklı insanların ortalama %60'ının hayatlarının herhangi bir döneminde sağlıkla ilişkili korkular yaşadığını ve bunların %45'inin nevroitik yapıda, diğerlerinin ise tamamen normal seyirde olduğunu göstermiştir (Şendağ, 1989). Tüm bu kaygılar beraberinde hem bireylerin gündelik pratiklerinde hem de sosyal ilişki biçimlerinde zorunlu olarak değişikliklere yol açmıştır. Ancak bununla birlikte insanların salgın hastalıkla ilgili düşünceleri ve önyargıları birtakım sosyal dışlama ve damgalama sorunlarını da beraberinde getirerek sosyal dışlamaya sebebiyet vermiştir.

Araştırmalarda, virüsün etkilediği yerlerde özellikle sosyo-ekonomik olarak en altta bulunan kişilerin salgın sürecinden daha fazla etkilendiği ve yaşam koşulları gereği bulaşma olasılığının yüksek olduğuna vurgu yapılmıştır. Ayrıca bu gruplar sağlıksız koşullar nedeni ile evlerinde kalamamakta ve böylece dezavantajlılık döngüsünü devam ettirmektedir. Örneğin, psikolojik rahatsızlıkların /bunalımların ve uyumsuzlukların göçmenlerde ve özellikle göçmen yaşlılarda olduğu gibi birden fazla dezavantajlılığı barındıran kişilerde görülme sıklığı da daha fazladır. Salgın gibi durumlarda ise yoksulluk dezavantajlı durumların daha da keskinleşmesinde temel belirleyicidir. Dezavantajlılık durumu, düzeyi ve buna dayalı ilişkiler hastalığa yönelik tutumu ve sosyal etkileşim biçimini belirleyebilmektedir. Örneğin yaşlı ve göçmen olan bir kişinin hastalığa yakalanması durumunda yaşlılığın getirdiği zorlu süreçlere göç ile beraber yenileri eklenir. Göçmen olmanın getirdiği sosyal, ekonomik, kültürel ve ilişkisel sorunlar salgın dönemlerinin olağanüstü koşulları ile birleştiğinde daha fazla hissedilmektedir. Bunun ötesinde özellikle Kovid-19 sürecinde yaş ayrımcılığının da en katı hali ile gün yüzüne çıkması bu grupları eşitsizliklerin dibine sürüklemiştir (Atila Demir, 2018/ Mui, 1996 and 2006; Berry, 1997; Cochrane, 1977).

3. Salgın Sürecinde Sosyal Dışlanma, Kovid-19 ve Damgalama

Sosyal dışlama, bireylerin veya grupların içinde yaşadığı toplumun ilişkilerinden ve o toplumun kaynaklarından yoksun bırakılma sürecini ifade eden bir kavram olarak 1980'li yıllarda Avrupa'daki "toplumsal politikalarla" ilgili tartışmalarda, daha çok yoksullukla ilişkili olarak, kullanılmaya başlanmıştır. Burada yoksulluk kavramı içerik olarak düşük sosyo-ekonomik statü ve yaşam biçimi yerine de kullanılmaktadır. Bu çerçevede sosyal dışlanma denildiğinde bazı temel anlamlara atıf yapılmaktadır. Sosyal dışlanma bazı sosyal hak ve bu hakların kullanımının önündeki engeller ile bu engelleri oluşturan süreçlerle ilişkili olarak tanımlanır. Bu yönü ile "dışlama" kavramı sivil toplum tartışmaları içerisinde yer almıştır. "Dışlama" literatüründeki ikinci bir alan ise Durkheim'in referansı ile de ortaya konulmuştur. Durkheim "anomi" kavramını toplumun genelinden normatif açıdan farklı olma ve dışlanmayı ifade eden bir kavram olarak tanımlamıştır. Özellikle sosyal düzenleme eksikliğinin

yaşandığı dönemlerde (ekonomik krizler, salgınlar...) daha fazla görülebilmektedir. Ayrıca bu kavram çok kültürlü toplumlarda görülen "marjinalleşme" durumlarını ortaya koymak için de kullanılmıştır (Marshall, 1999:150).

Salgınlar gibi risk dönemlerinde belirsizlikler toplumsal kaygıyı ve endişeyi artırır. Bu nedenle sosyal dayanışma ve sosyal düzen tehlikeye girer ve sosyal bünyeyi doğru okuyabilmek için varolan sorunları sağlıklı biçimde analiz edebilmek olası riskleri de engelleyebilme sürecinde gerekli hale gelir. İçinde bulunduğumuz Kovid-19 salgınında hastalığın sürecine ve ne zaman biteceğine dair halen varolan birçok belirsizlik toplumsal güvensizliği artırmaktadır. Bu belirsizlikler ve bilgi kirliliği insanların birbirlerine daha fazla korku duymaları ile ve hastalıkla ilişkili bireyleri dışlama ile sonuçlanabilmektedir. Toplumda varolan hastalığa ait korkulara bir de toplumsal baskılara dair korkular eklenince hastalığı saklamaya kadar giden bazı tehlikeli davranışlar ile karşılaşılabilir.

Küreselleşmeyle beraber sosyo-ekonomik, demografik ve kültürel başta olmak üzere tüm alanlarda meydana gelen hızlı değişimler sosyal düzeni zedelemiş ve dışlanmanın tüm biçimlerinin dünyanın her yerinde açık ve gizil biçimde yaşanmasına yol açmıştır. Bu nedenle bu çağa "dışlanma ve damgalama çağı" tanımlaması yapılmıştır. Sosyal dışlanma, sosyal haklara erişimde sınırlılıklar ve sosyal bütünleşmede yetersizlikler üreten sosyal bir gerçeklik olarak topluma yayılan dinamik bir kavramdır (Sapançalı, 2005:101). En temel sonuçları ise sosyal bağların kopması, hizmetlere erişim, dayanışma ve katılımın azalması olarak karşımıza çıkmaktadır (Silver, 1994/ Küçükşen,2017:2401).

Kovid 19 salgınına dayalı birçok dışlanma biçimi ile karşı karşıya kalınmıştır. Bunların en göze çarpan biçimi medya aracılığı ile yayılan söylemlerdeki damgalamalardır. İlk olarak salgına bir milliyet tanımlanması, damgalaması yaparak "Çin virüsü" olarak ifadelendirilmiş olduğu görülmüştür. Yine virüsün ortaya çıkışına dair açıklamaların "Çin'li insanları **kötü hijyen koşulları, sağlıksız beslenme ve kültür yapıları ile canlı fare ve yarasa gibi hayvanların yenilmesi** söylemleri bu algıyı daha da pekiştirmiştir. Bu durum ardından Çinli öğrenci ve turistlere (hatta tüm Asyalılara) yönelik **önyargıları** doğurmuş ve potansiyel hastalık taşıyıcıları olarak tüm dünyada damgalanmalarına yol açmıştır. Bu süreçte Roma'da bir okul müdürü Çinli öğrencilerinden hasta olmadıklarına dair belge istemesine kadar giden bir seri dışlayıcı pratiklerin yaşanmasına yol açmıştır. Bu süreç damgalama ve korkuyu körüklemiş ve Çinli/Asyalı kişilerin "**ben virüslü değilim**" şeklindeki toplu hareketleri doğurmuştur. Aynı şekilde bu süreçte birçok Çinli seyahat planlarını iptal etmek durumunda kalmışlardır. Bu durumun turizme de büyük yansımaları olmuştur (Euronews, 2020). Salgın tüm ülkelerde belli bir sayının üzerine çıkmaya başladıktan sonra toplum içerisinde yeni damgalama biçimleri ortaya çıkmaya başladı ki bunların başında sağlık çalışanlarına ve hasta ve yakınlarına yönelik damgalamalar gelmektedir (Villa vd., 2020:1451). Çinlilere yönelik etiketlenmenin tepki ve karşıt tepkileri yönü ile itibarsızlaştırma sürecini içerdiği açıktır.

İnsanların, başkalarını virüs bulaşmasının potansiyel kaynakları olarak görmesi pandeminin ötekileştirmeye neden olmasına yol açmakta ve bu durum küresel olduğu kadar yerel bağlamda da çok büyük ölçekte sosyal sermaye kaybına yol açmaktadır. Damgalayıcı davranışlar sadece enfekte kişilere yönelik değil ilişkili olabilecek tüm durumdaki kişilere (sağlık çalışanları/ yaşlılar/ Asya kökenliler vd...) yönelik olumsuz tutum ve tepkilerin yayılmasına yol açmıştır. Özellikle salgının ilk dönemlerinde sağlık personellerinin potansiyel taşıyıcı gözü ile itibarsızlaştırılarak gündelik yaşamda (komşu ilişkileri, ev kiralama) zorluklarla karşılaşmaları damgalama yönü ile yaşanan mağduriyetin açık göstergesidir (sozcu.com, 2020; haberler.com, 2020). Bu durumda hastalık kaynağı olarak algılanan bireyler aynı zamanda yaşama tehdit olarak tanımlandığından dışlanmayı içeren bir süreç ile karşı karşıya kalmaktadırlar (Bhanot ve diğerleri, 2021: 2). Bu çerçeveden bakıldığında salgın süreci, henüz tanımlanamamış birçok yeni risk alanlarını da içinde barındırmaktadır.

Kovid-19 dönemi ve toplumsal ilişkiler çerçevesinde yapılan çalışmalar (Kozanoğlu, 2020; Ertem, 2020; Karataş, 2020; Türk Tabipler Birliği, 2020/ WHO, 2020/ Ipsos, 2020; Kara, 2020; UILISA12, 2020) temel olarak Türkiye'de salgının sosyal, psikoloji ve ekonomik etkilerine

odaklanmıştır. Elbette en açık toplumsal etki salgınla beraber hızla yaşam pratiklerinin değişimidir. Okulların uzaktan eğitim (online) sistemine geçişi, çalışma sistemlerinin kademeli olarak değişimi ve sosyalleşme biçimindeki dönüşümler sosyal, psikolojik ve elbette ekonomik derin etkiler meydana getirmiştir. İnsanlar neredeyse salgın öncesinde sıkı sıkıya bağlı oldukları sosyalleşme kalıplarından uzaklaşmak zorunda kalmıştır. Özellikle günümüzde de görülmüştür ki, bu süreç düşünüldüğü kadar kısa olmamış ve henüz bitebileceği noktasında da ön görülerin olmadığı görülmektedir. İnsanlar Covid-19 salgını ile birlikte yaşamaya alışmak durumunda kalmıştır. Bu sürecin apaçık dezavantajlarından biri de bazı sosyal ayrışmaları da tetiklemesidir. Hastalık sürecinde damgalamaya maruz kalan bireyler; kendilerini ait hissettikleri toplumun bir üyesi olmadıklarını düşünmeye başlayabilmekte ve bu durum bireylerin ayrıştıracı tutumu neticesinde sosyal izolasyon ve umutsuzluğa yol açarak ruhsal rahatsızlıklara zemin hazırlayabilmektedir. Dezavantajlı grupların risk altında değil de tehlikeli olduğu damgası çeşitli mağduriyetlerin yaşanmasına yol açmıştır. Böylece çeşitli saygısızlıklara ve zorbalıklara maruz kalınmış ve damgalanan gruplar itibar kaybına uğramıştır (bbc.com, 2021). Bu gerçeklik salgınların sosyal ve davranışsal etkilerinin ne derece önemli olduğunu göstermiştir. Ekonomik alanda Covid-19 salgını farklı iş alanlarını farklı düzeylerde etkilemiştir. Buna göre çoğu alanda işgücü kaybı artarken, özellikle yoksul ülkelerde kayıt dışı istihdam edilen 1,6 milyar kişinin geçimlerini sağlayamama riski ile yüz yüze geldiği ifade edilmiştir (WHO, 2020/ Ipsos, 2020; Kara, 2020; UILISA12, 2020).

Bu oran neredeyse küresel işgücünün yarısına denk gelmektedir. Bununla birlikte tüm dünyada hızla gelişen sağlık krizi ile ekonomik, finansal ve sosyal krize dönüşmeye başlaması sosyal desteklerin önemini bir kat daha artırmıştır. Sağlık ve hastalıkla ilişkili damgalama, hastalığı yaşayan birey veya gruba yönelik, hastalığın yayıldığı bölgeye ve hastalıkla ilişkili tüm durumlara yönelik kötileyici, değersizleştirici ve ötekileştirici bir tutumu içerir. Bulaşıcı hastalıklar ile ilgili damgalama, büyük ölçüde bilgi kirliliği ve yetersizliğinden kaynaklandığı görülmektedir. Özellikle de tanı almış kişiler, bu kişilerin yakınları, sağlık çalışanları, ilişkili kurumlar, yurtdışından ülkeye giren kişiler ve Asyalı bireyler gibi gruplar özellikle damgalamaya maruz kalabilmektedirler (Ertem, 2020). Bu durum da elbette sosyo-psikolojik sorunları tetiklemektedir. Damgalanma yaşayan insanlar çoğunlukla ayrımcılık ve dışlanma yaşamaktadırlar. Bu ayrımcılık CDC (Hastalık Kontrol ve Koruma Merkezi) (Yıldız, 2020; Centers for Diseases Control and Prevention, 2020) tarafından, ötekileştirilen diğer insanlar yönü ile, temel hizmetlerden (eğitim, sağlık vs...) mahrum bırakılma yönü ile ve şiddetin tüm biçimleri ile sınıflandırılabilir.

Damgalanma çok eski dönemlerden itibaren özellikle ruhsal hastalıklarda ve bulaşıcı hastalıklarda görülmektedir. Ruhsal hastalığı olan kişilerin Tanrı tarafından cezalandırıldıkları, şeytani güçlerin etkisinde oldukları gibi düşünce sistemleri insanlık tarihi boyunca var olmuştur. Locker'a göre tarihsel süreçte hastalık kavramı çeşitli aşamalardan geçtikten sonra bugünkü anlamını kazanmıştır. Modern tıbbın ortaya çıkışından önce hastalıklar kişilerin işledikleri günahlar veya alışkanlıklarla ilişkili olarak tanımlanmaktaydı. 19. Yüzyılın ilk yarısında yayılan kolera zayıf ahlaktan dolayı açıklanmaktaydı (Cirhinlioğlu, 2015:23). Aynı zamanda özellikle cüzzam, veba, AIDS gibi bulaşıcı hastalıklar hastaların herhangi bir suçlarından ötürü ortaya çıktığı veya bir günahın ilahi cezası olarak verildiğine yönelik inançlar da gelişmişti. Bu nedenle kötü bir durum olarak damgalanan kişiler toplumdan dışlanmış ve değersizleştirilmişti. Özellikle burada günümüzde salgınla mücadele sürecinde medyada kullanılan tanım ve söylemlerin de damgalayıcı tutumların ortaya çıkışında rolü bulunmaktadır. Salgının ilk aylarındaki yaşlılara yönelik dışlayıcı eylemlerin bu söylemlerle ilişkili olduğu da bilinmektedir (bbc.com, 2020; Ertem, 2020/ Gary, 2005). Özellikle yaşlılara yönelik söylemler sosyal ilişkilerde yaşlıları itibarsızlaştırmış ve mağduriyet yaşamalarına yol açmıştır.

Dünyada Koronavirüsün yayılımının devam etmesi ve birçok belirsizlikleri taşıması sürecin travmalı sonuçlarını da artırmıştır. Bu amaçla olumsuz etkilerinden korunmak için toplumun güven üzerinde ilişkilerini oturtabilmesi çok önemlidir. Çünkü salgın süreçleri sosyal güven ve sosyal sermaye düzeylerine olumsuz yansımaktadır. Dezavantajlı gruplar hali hazırda ayrımcılığa maruz kalmaktadır.

Özellikle salgın sürecinde, yaşlılar, evsizler, yoksullar, mülteciler, etnik azınlıklar başta olmak üzere bu gruplar çok daha keskin eşitsizlikler ile karşılaşmaktadırlar. Salgın hastalıklar dezavantajlı gruplara umutsuzlaştırıcı çok yönlü etkileri doğurmuştur. Bu nedenle tarih boyunca da hastalıkla ilişkili olabilmeye olasılığına göre dahi bireylerin, bölgelerin ve grupların damgalanmasını doğurmuştur (Yıldız, 2020). Damgalanmaya maruz kalmış bireylerin yaşadığı en yıkıcı etki artık o toplumun bir parçası olarak kendilerini görememeleridir. Toplumsal dışlanmayla beraber bireyler, daha fazla yalnızlaşır umutsuzluk, çaresizlik ve suçluluk hisseder. Hatta bir zaman sonra damgalama yaşamış kişiler bu kalıp yargıları kabullenmeye başlar. Belki de özellikle salgın hastalık dönemlerinde en korkutucu olan insanların ayrımcılığa maruz kalmaktan korktukları için hastalığı inkar etmesi veya gizlemesidir.

Damgalayan grupta olanlar ise herkes için bulaşıcı olan bu hastalığa karşı korunmuş oldukları düşüncesiyle gerekli koruyucu tedbirleri almayı ihmal edebilmektedir.

Kovid-19 Pandemisinde yaşlıların koşulları tüm dünyada görünür olmuştur. Bu görünürlük kamusal söyleme birtakım olumsuz söylemler ile yansımış ve nihayetinde yaşlıların işlevsiz, çaresiz ve hemen hepsinin aynı ihtiyaç ve beklentilere sahip olduğu noktasından yola çıkılarak tektepte olduğu şeklinde yansımıştır. Yaş ayrımcılığının en klasik şekli olan bu tektepleştirici söylemler yaşlılık alt kültürünü üretmekte ve yaşlı bireylerin gerçek ihtiyaç ve beklentilerini gölgelemektedir. Burada tek belirleyici yaş olmamaktadır. Yaşlı bireyleri tek kategoride değerlendirme temelde yaş ayrımcılığının tipik bir örneğidir. Bu durum yaşlıların özellikle sosyal boyutuna etki ederek yaşlıların toplumsal ilişkilerden kendilerini geri çekmelerine ve yaşlı alt kültürü oluşturmalarına yol açar. Böylece yaşlı bireylerin farklı ve kendine özgü durumları ve sorunları görmezden gelinerek dışlanmaya maruz bırakılır. Oysa ki yaşlı bireylerin farklı yaşam deneyimleri, farklı genetik ve sağlık geçmişleri, farklı eğilimleri ve kültürel özgeçmişleri bulunur. Bu farklılıklar aynen çocuklar ve gençlerde olduğu gibi yaşlı bireylerde de farklı ihtiyaçları ortaya çıkarır. Tüm yetişkinleri ve tüm gençleri aynı kategoride ele almak nasıl imkansız ve yanlış ise yaşlılar için de durum böyledir. Salgın sürecinde ise bu içe kapanma çok daha somut biçimde yaşanmış ve özellikle yaşlıların yalnızlaşmasını üretmiştir. Ayrıca Kovid-19 sürecinde toplumda gençler ve yaşlılar arasındaki mesafeye dayalı olarak sosyal medyada salgınla mücadele sürecini yıpratmıştır (bbc.com, 2021; sozcu.com, 2020; euronews.com; Kaygusuz, 2008:228).

Her ne kadar yaşlı yetişkinler salgından biyolojik olarak daha fazla etkilenmiş olsalar da toplumun her kesimi ciddi sonuçlar ile karşılaşmışlardır. Sosyal ilişkilerin online düzeyde devam etmesi gençlerin ve genç yetişkinlerin de salgın sürecinde yalnız hissetmesini, uyku kalitesine bağlı sorunların belirginleşmesini önleyememiştir. Ayrıca İspanya’da yapılan çalışma göstermiştir ki sadece sürece dayalı kısıtlamalar değil aynı zamanda salgın ile ilgili haberlere maruz kalmak da bu sonuçları doğurabilmektedir. Yaşanılan koşullar yaş ayrımcılığı başta olmak üzere birçok ayrımcılık biçiminin de ortaya çıkmasına yol açmış ve bu durum sosyal ilişkilere ve sosyal sermayeye olumsuz yansımıştır (Ayalon vd...2020:1-3/ Losada-Baltar ve diğerleri, 2020). İçinde bulunulan süreç yeni ve hazırlıksız yaşanmakta olan bir süreç olması dolaylı olarak yanlış yönlendirilmeye ve korku kaynaklı sosyal iletişim hatalarına da yüksek derecede açıktır. Özellikle dışlama ve damgalama bunların başında gelmektedir. Öyle ki hastalığın kendisinden çok dışlanmaktan ve damgalanmaktan korkmak bunun en son noktasıdır. Halk arasında bir yere hastalığı ilk getiren kişi olma korkusu bazen hastalığın kendisinden ağır basmaktadır. Örneğin Kovid 19 salgınının ilk aylarında “umreciler”, yaz döneminde ise “tatilciler” olarak etiketleme dışlamanın en somut örneğidir. Ayrıca haberlerin veriliş biçimi bu kişilerin bir “tehdit ve tehlike” olarak damgalanarak itibar kaybını üretmiştir (haberler.com, 2020). Bu örnek sanki hastalığı umreye giden vatandaşların Türkiye’ye getirmiş veya tatile giden herkesin hastalığı yaymış olması algısını doğurmuş ve adeta sosyal dışlamayı meşrulaştırır hale gelmiştir. Süreçte salgın hastalıklara dayalı birçok damgalama örneği bulunmaktadır ve bu durum bireyleri hastalığa ve hastalıkla ilişkili eylemlere yönelik mesafesini de etkilemektedir.

Damgalama ayrıca kişinin hastalıktan dolayı çektiği sıkıntıyı da artırmaktadır. Bu durum hastalık korkusundan dolayı insanların sağlık kurumlarından yardım alma eğilimini de olumsuz etkilemektedir. Bu durum sadece hastaların değil, onlara hizmet veren tüm bireylerin de

damgalanmalarından dolayı stres ve tükenmişlik duyguları yaşamalarına yol açabilir. Damgalanmaya yol açan bir duruma aşına olmak damgalanma düzeyini azaltabilmektedir. Salgın hastalık süreçlerinde de hasta kişileri tanımak veya yakınlarında birilerinin hastalığı geçiriş olması damgalamayı da azaltmaktadır. Sağlık çalışanlarına yönelik yapılmış çalışmalarda hastalığın içerdiği belirsizliklerden ötürü sağlık çalışanlarının da virüslü hastalara yönelik önyargıları olduğunu göstermektedir. Sağlık sektörü çalışanlarının potansiyel olarak damgalayıcı tutum ve davranışların farkında olmadığı durumlarda, damgalanmanın etkisi daha ciddi görülmektedir. Damgalanmış tutum ve davranışları farketme ve ilgili damgalamayı azaltmanın, damgalanmanın kişinin benlik kavramı, yaşam doyumu, profesyonel yaşam kalitesi, stres ve tükenmişlik üzerindeki olumsuz etkisi ile ilişkili olduğu vurgulanmıştır (Ramaci ve diğ., 2020). Bu nedenle damgalama ve sosyal dışlanma ile mücadele ve bu yöndeki çalışmalar, özellikle salgın hastalıkların etkili olduğu kriz dönemlerinde daha fazla önem kazanmaktadır. Diğer kriz dönemlerinden ayrı olarak depresyon ve diğer afetler gibi benzer ölçüde toplumsal dayanışmayı sağlayıp sağlamadığı merak konusudur. Aksine salgın hastalıklar çeşitli biçimlerde sosyal dışlamaları, damgalamaları (Umreciler, tatilciler, hastalar, hastalık taşıyanlar vs...) ve ötekileştirmeyi üretmektedir. Bu durum toplum olarak huzur ve dayanışma ortamını riske atmaktadır. Ötekileştirme ve damgalamanın araçlarının salgın dönemlerinde hangi biçimlerde ve hangi korkular çerçevesinde geliştiğini okuyabilmek bu dışlama biçimleri ile mücadele edebilme açısından gereklidir. Ancak bu şekilde sosyal dayanışmanın uğradığı olası riskler hafifletilebilecektir. Covid-19 hastalarının bu süreci atlattıkları olsalar dahi çok fazla bunu duyurmak istemedikleri veya süreçte olanların duygusal güçlükler ve sosyal baskılar nedeni ile dışa yönelik iletişim kanallarını kapatma eğiliminde olduklarını göstermektedir.

Pandemi krizi, çalışma ortamlarını ve iş taleplerini de büyük ölçüde değiştirmiştir. Sağlık çalışanlarının koşullarındaki büyük değişimler, stres, baskı, damgalama ve belirsizlik gibi kavramların bu grupta özellikle etkili olmasına yol açmıştır. Sağlık hizmetlerinde çalışan grup hem yeni hastalığın belirsizlikleri ile beraber risklerinden korkmakta hem de ailelerini enfeksiyona maruz bırakma suçluluk duygusu gibi çelişkili hisleri taşımaktadırlar. Bunun üzerine de potansiyel olarak yüksek enfeksiyon kapmış hastalarla çalışmaktan dolayı da damgalamaya maruz kalmışlardır. Bulaşıcılık çeşitli korku ve önyargıları da ortaya çıkarmıştır. Bu nedenle sağlık çalışanları “hastalık taşıyıcıları/yayıncıları” şeklinde en açık damgalama biçimlerine maruz kalarak bir yandan da toplumun kurtarıcıları olmuşlardır (euronews.com, 2020; haberler.com, 2020). Dünya Sağlık Örgütü Mart 2020 de sağlık çalışanlarına yönelik Covid-19’a dayalı damgalamaya ilişkin bildiri yayınlamış ve sağlık çalışanları ile ailelerinin bu süreçte yaşadıkları sosyal dışlanmaya bağlı korku yaşadıkları belirtilmiştir. Damgalama, karantina koşulları sonrasında dahi devam etme potansiyelini taşımaktadır (Newsdesk, 2020 /Ramaci ve diğ., 2020: 2). Bu nedenle sağlık çalışanları salgın sürecine dayalı damgalamadan iki kat daha fazla etkilenmişlerdir. Pandeminin gizli eşitsizliklerinden direkt etkilenmişlerdir. Sağlık çalışanları hem bu sürece en yakın risk grubu olmuşlardır. Bu durum toplumsal destek ile beraber sosyal dışlanmayı da beraberinde getirmiştir.

Blumer anlamların, etkileşimde bulunan insan ya da grupların sosyal sürecinde ortaya çıktığını ifade etmiştir. Bu anlamlar insanlara algısal bir dünya kurar ve burada kişi korku, sevinç ve nefret gibi duyguları üretir. Bu duyguların ortaya çıkmasında yorumlar ve anlamlar belirleyicidir (Berg&Lune, 2015:26). Covid-19 sürecinde ele aldığımız gruplara dair yorumların fiziki ve tıbbi gerçekliği tanımlanmış olmasa bile “korku”yu ürettiği ve arzi damgalama olarak bu grupları mağdur ettiği görülmüştür. Bu çerçevede tüm gruplar benzer süreçlerle itibarsızlaştırılmıştır.

Sonuç ve Öneriler

Doğada tüm canlıların farklı ihtiyaçlarına uygun kaynaklar bulunmasına rağmen insan bu kaynakları dönüştürerek hem doğanın dengesini hem de tüm canlıların işleyişini değiştirebilmektedir.

Böylece insanlar bireysel ve toplumsal çıkarlar uğruna tüm eşitlikleri bozarak eşitsizlikleri üretebilmektedir. Salgın hastalıklar da insanlar için dışlanmanın birer aracı haline gelmiştir. Günümüzde Kovid-19 salgını damgalamanın çeşitli biçimlerini üretmede ve bireyler arası sınırlar koymada kullanılmaktadır. Bu risk en başta sahip olduğumuz sosyal ve kültürel sermayeye derin zararlar vermektedir. Kovid-19'a bağlı damgalanmayı azaltabilmek için öncelikle bilgi kirliliğini doğuran başta medya organları olmak üzere tüm araçların kontrolü sağlanabilmelidir. Kovid-19 süreci halen daha içerisinde önemli belirsizlikleri barındıran bir süreç olduğu için kesin bilgilerin paylaşılması çok önemlidir. Ayrıca süreç küresel düzeyde etkiye sahip olduğundan bağlı tüm aşamalar, tedavi, bilgilendirme ve yayılımına yönelik, ülkeleri iş birliğini gerektirmektedir. Bu nedenle yerel ve düzeydeki damgalamalar bu sürece yönelik olumsuz etkileri keskinleştirmektedir. Goffman'ın Etiketleme teorisinde etiketleme sürecinin tipik bazı göstergeleri bulunmaktadır. Bu çalışmada görülmüştür ki Kovid-19 ile ilişkili olarak damgalanan ele aldığımız tüm gruplar benzer biçimde bu göstergeleri taşımaktadırlar. Bu grupların farklı sosyo-ekonomik koşulları da olsa Goffman'ın odaklandığı itibarsızlaştırılarak mağdur edilmeyi yaşamaktadırlar.

Kovid-19 salgını açık ve gizli birçok biçimde eşitsizlikleri doğurmuş ve varolan eşitsizlikleri de keskinleştirmiştir. Bu durum yeni damgaları ve sosyal dışlanmaları da üretmiştir. Bu dışlanmanın bir biçimi salgının direkt etki ettiği kişilere yönelik olmuştur. Hastalar sadece hasta oldukları için hem yaşamları hem de hastalık sonrası süreçleri ile denetlenmişler ve sosyal dışlanmaya maruz kalmışlardır. Ayrıca hastalığın dolaylı olarak ilişkili görüldüğü gruplar da etiketlemeye maruz kalmışlardır. Asyalılar, yurtdışından gelenler, tatilciler... vb etiketlemeler salgınla direkt ilişkisi olmasa da kişileri işaretlemiştir. Bu işaretler sosyal ve ekonomik anlamda bireylerin yaşamlarına olumsuz düzeyde yansımıştır.

Damgalamanın diğer önemli bir tehlikesi de sağlık çalışanlarına yönelik olarak karşımıza çıkmıştır. Sağlık çalışanlarının damgalanması hem stres ve umutsuzluğa yol açmakta hem de sağlık çalışanlarının komşu olarak istenmemelerine kadar giden dışlayıcı davranışları üretmektedir. Bu durum ise özellikle salgın hastalıklar gibi risk dönemlerindeki sosyal bütünleşmeyi sağlayıcı her tür durumu engelleyebilmektedir. Ama en somut risk olarak hasta-sağlık personeli/ hekimler arasındaki iletişimi baltalayabilmektedir. Bu nedenle özellikle medyanın sağlık çalışanlarını destekleyici yayınları damgalamayı azaltıcı bir etkiye neden olabilir. Her ne kadar en kritik ve en çok ihtiyaç duyulan noktada görev yapıyor olsalar dahi sosyal dışlanmaya maruz kalmaktadırlar. Bu durum damgaların ne denli tehlikeli olduğunun da kanıtıdır.

Bir diğer öneri ise aslında bireylere yönelik önerilerdir. Medyanın kişileri sürekli salgın ile ilgili korkutucu bilgi bombardımanına tutması salgına dayalı damgalamayı da artırmaktadır. Bu nedenle abartılı korku verici haberlerin önlenmesi sosyal içerme açısından gereklidir. Bu haberler ise daha çok bu süreçte damgalamaya maruz kalan gruplara yönelik duygusal destek sağlayıcı ve umut verici haberler olmalıdır. Bu haberlerin öncülüğünü ise toplumlarca örnek kabul edilen liderler (dini liderler, sanatçılar, siyasi liderler vs.) olabilir (Abdelhafiz vd., 2020).

Toplumsal yaşamda karşılaşılan tüm etiketlemelerin kökeninde belirsizlikler, riskler ve korkular yatmaktadır. Bu nedenle özellikle kriz dönemlerinde çok daha önem kazanan sosyal dayanışmanın artırılabilmesi için sürece dair belirsizlikler ve en önemlisi korkuları artıran bilgi kanalları ile mücadele etmek son derece önemlidir. Ancak bu araç ile toplumda dışlama ve etiketleme sonucu zarar gören sosyal ve kültürel sermaye kanalları desteklenmiş olur. Bu çalışma henüz yeni yeni tanımlanmaya başlanan bir sürecin sosyal sorunlarından biri olan damgalamanın niteliğine ve sonuçlarına odaklanmıştır. Toplumsal bütünleşme ve güvenin en fazla ihtiyaç olarak hissedildiği kriz dönemlerinde sosyal bütünleşmeyi destekleyecek her türlü farkındalığa ve politikaya ihtiyaç vardır. Bu çalışmada olası politikalar üzerinde durulmamıştır. Bu alandaki gelecek çalışmaların sürece dair yaşanan deneyimlerden ve ihtiyaçlardan yola çıkılarak sosyal politikaları gündem alması bir gereklilik olarak görülmektedir.

Kaynakça

Abdelhafız, A. S., & Alorabi, M. (2020), "Social stigma: The hidden threat of COVID-19", *Frontiers in Public Health*, 8. <https://doi.org/10.3389/fpubh.2020.00429>

Aslan, R. (2020), "Tarihten Günümüze Epidemiler, Pandemiler ve Kovid-19", *Göller Bölgesi Aylık Ekonomi ve Kültür Dergisi Ayrıntı Cilt 8 Sayı 85 Nisan 2020/ 35*.

Atila Demir, S. (2018), "Sakarya'daki Yaşlı Suriyelilerin Göç Deneyimleri ve Sorunları", *Göç Dergisi*, Cilt: 5, Sayı: 2, sf. 205 – 218.

Ayalon, Liat, & Chasteen, Alison & Diehl, Manfred & Levy R. Becca & Neupert D. Shevaun & Rothermund, Klaus & Tesch-Römer, Clemens and Werner Wahl, Hans (2020), "Aging in Times of the COVID-19 Pandemic: Avoiding Ageism and Fostering Intergenerational Solidarity", *Journals of Gerontology: Psychological Sciences* cite as: *J Gerontol B Psychol Sci Soc Sci*, 2020, Vol. XX, No. XX, 1-4.

Barış, Y. İ. (2002), "Dünyada Tüberkülozun Tarihi", *Toraks Dergisi*, 3(3): 338-340.

Beck, U. (1992), *Risk society: Towards a new modernity*. London: Sage Publications.

Berg, B.L.- Lune, H. (2015), *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, Çeviri Editörü: Hasan Aydın, Eğitim Yayınevi, Konya.

Berry, W. J. (1997). "Immigration, Acculturation, and Adaptation". *International Association of Applied Psychology*. 46(1). 5-68.

Bhanot D, Singh T, Verma SK and Sharad S (2021), "Stigma and Discrimination During COVID-19 Pandemic", *Front. Public Health* 8:577018. doi: 10.3389/fpubh.2020.577018.

Bryngelson, A. (2009), "Long-term sickness absence and social exclusion", *Scandinavian Journal of Public Health*, 2009; 37: 839–845.

Centers for Diseases Kontrol and Prevention . (2020, 06 11). *Reducing Stigma*. <https://www.cdc.gov/coronavirus/2019-ncov/daily-life-coping/reducing-stigma.html>

Calhoun, L. G., & Tedeschi, R. G. (1999). *Facilitating posttraumatic growth: A clinician's guide*, London: Erlbaum.

Chua, S. E., Cheung, V., McAlonan, G. M., Cheung, C., Wong, J. W., Cheung, E. P., & Tsang, K. W. (2004). Stress and psychological impact on SARS patients during the outbreak. *The Canadian Journal of Psychiatry*, 49(6), 385-390. doi:10.1177/070674370404900607

Cirhinlioğlu, Z. (2015), *Sağlık Sosyolojisi*, Nobel Yayınları, Ankara.

Cochrane, R. (1977). "Mental Illness in Immigrants to England and Wales" *An Analysis of Mental Hospital Admissions, 1971*". *Social Psychiatry* 12. 25-35.

Creswell, J. W. (2017), *Araştırma Deseni Nitel, Nicel ve Karma Yöntem Yaklaşımları*, Çeviri Editörü: Selçuk Beşir Demir, Eğiten Ktap, Ankara.

Çelik, R., Demir, M., Çetin, B., & Sarı, K. (2017). Fear culture and health: Discourse analysis of zika virus news. E. Doğan, & E. Geçgin içinde, *Current Debates in Public Relation, Cultural & Media Studies* (s. 87-113). London: IJOPEC Publication.

Ertem, M. (2020), "COVID-19 Pandemisi ve Sosyal Damgalama", *İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi* 2020; 5(2): 135-138.

Furedi, F. (2014), *Korku kültürü: Risk almanın riskleri* (2. b.), İstanbul, Ayrıntı Yayınları.

IPSOS, (2020), Game Changers, Koronavirüs Salgını & Toplum, Erişim: 01.10.2020, file:///C:/Users/asus/Desktop/1002/kaynaklar/ipsos_koronavirus-ve-toplum_mart2020-vf.pdf

Gary, F.A. (2005). Stigma: barrier to mental health care among ethnic minorities. *Issues In Mental Health Nursing*, 26(10): 979-999.

Goffman, E., (2014), Damga: Örselelenmiş Kimliğin İdare Edilişi Üzerine Notlar, (Çev: Ş. Geniş-L. Ünsaldı-S N. Ağırsanlı), Ankara: Heretik Yayıncılık.

He, J., He, L., Zhou, W., Nie, X., He, M. (2020), "Discrimination and Social Exclusion in the Outbreak of COVID-19", *J. Environ. Res. Public Health* 2020, 17(8), 2933; <https://doi.org/10.3390/ijerph17082933>

Kara, E. (2020), KOVID-19 Pandemisindeki Dezavantajlı Gruplar ve Sosyal Hizmet İşgücünün İşlevi. *Türkiye Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi* 4(1), 28-34.

Kaygusuz, C. (2008), Yaşlılık Kuramları, Psikolojik, Sosyal ve Bedensel Açından Yaşlılık, Editörler: Kurtman Ersanlı&Melek Kalkan, Pegem Akademi, Ankara.

Karataş, Z. (2020), "COVID-19 Pandemisinin Toplumsal Etkileri", *Değişim ve Güçlenme. Türkiye Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi* 4(1), 3-15

Karapıçak, Ö. K., Aslan, S., & Utku, Ç. (2012). Panik bozukluğu, somatizasyon bozukluğu ve hipokondriaziste sağlık kaygısı. *Bilişsel Davranışçı Psikoterapi ve Araştırmalar Dergisi*, 1(1), 43-51.

Kozanoğlu, H. (2020), Covıd-19 Döneminde Normalleşme Arayışları ve Sosyal Politikalar, İstanbul Politik Araştırmalar Enstitüsü, Erişim: 01.10.2020, file:///C:/Users/asus/Desktop/1002/kaynaklar/c80586_eda3b455b2384297a2880255c1b9c5e6.pdf

Küçükşen, K. (2017). Suriyeli Sığınmacı Kadınlarda Sosyal Dışlanma Algısı Üzerine Nitel Bir Çalışma., *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*. Cilt: 6, Sayı: 5, Sayfa: 2399-2413

Losada-Baltar, A., Jimenez-Gonzalo, L., Gallego-Alberto, L., PedrosaChaparro, M., Fernandes-Pires, J., & Marquez-Gonzalez, M. (2020). "We're staying at home": Association of self-perceptions of aging, personal and family resources and loneliness with psychological distress during the lock-down period of COVID-19. *The Journals of Gerontology, Series B: Psychological Sciences and Social Sciences*.

Mak, I. W., Chu, C. M., Pan, P. C., Yiu, M. G., & Chan, V. L. (2009). Long-term psychiatric morbidities among SARS survivors. *General Hospital Psychiatry*, 31(4), 318-326. doi: 10.1016/j.genhosppsy.2009.03.001

Marshall, G. (1999). *Sosyoloji sözlüğü*, (çev. Osman Akınhay, Derya Kömürcü) Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.

Mui, A.C. (1996). "Depression among Elderly Chinese Immigrants: An Exploratory Study". *National Association of Social Workers*. 41 (6): 633-645.

Newsdesk (2020), "Stigma during the COVID-19 pandemic", Elsevier, www.thelancet.com/infection Vol 20 July 2020.

Özmen, S.- Erdem, R. (2018), "Damgalamanın Kavramsal Çerçevesi", *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* Y.2018, C.23, S.1, S.185-208.

Özdemir, H., (2010), *Salgın Hastalıklardan Ölümler 1914-1918*, 2. Baskı, Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Ramaci, T., Barattucci, M., Ledda, C., & Rapisarda, V. (2020). Social stigma during COVID-19 and its impact on HCWs outcomes. *Sustainability*, 1-12, 3834.

Rössler, W. (2016), “The stigma of mental disorders A millennia-long history of social exclusion and prejudices, EMBO reports Vol :17, No 9., 1250-1253.

Sapancalı, F. (2005), “Avrupa Birliğinde Sosyal Dışlanma Sorunu Ve Mücadele Yöntemleri”, Çalışma ve Toplum, ss.51-106 <http://www.calismatoplum.org/sayi6/Makale%202.pdf> Et:03.05.2016

Strong, P. (1990), “Epidemic psychology: A model, Sociology of Health & Illness”, 12(3), 249-259.

Şendağ, D. (1989), “Fonksiyonel Somatik Semptomlar ve Hipokondriazis”, Türkiye Klinikleri, 9(2), 97- 101.

Silver, H., (1994), “*Social Exclusion and Social Solidarity: Three Paradigms*”, International Labor Review 133 (5-6), 531–578.

Slattery, M. (2015), Sosyolojide Temel Fikirler, Haz: Ümit Tatlıcan-Gülhan Demiriz, Sentez Yayınları, Bursa.

Türk Tabipleri Birliği (2020), Covid-19 Pandemisi İki Aylık Değerlendirme Raporu, Erişim: 24.09.2020, file:///C:/Users/asus/Desktop/1002/kaynaklar/covid19-rapor.pdf

ULISA12 (2020), Kovid-19 ve Sonrası: Disiplinlerarası Bir Yaklaşım Halk Sağlığı, Hukuk, İktisat, İlahiyat, Psikoloji, Sosyoloji, Tıp, Uluslararası İlişkiler, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Uluslararası İlişkiler ve Stratejik Araştırmalar (ULISA) Enstitüsü, Erişim:01.10.2020, file:///C:/Users/asus/Desktop/1002/kaynaklar/ULI%CC%87SA_12_3_Haziran_2020(1).pdf

Ülman, Y. I. (2020), “COVID-19 Enfeksiyon Hastalığı Salgınına Biyoetik Açıdan Bakış”, ACU Sağlık Bilimleri Dergisi 2020; 11(3):365-371.

Villa, S., Jaramillo, E., Mangioni, D., Bandera, A., Gori, A., & Raviglione, M. C. (2020), “Stigma at the time of the COVID19 pandemic”, Clinical Microbiology and Infection, Advance online publication. <https://doi.org/10.1016/j.cmi.2020.08.001>, 1450-1452.

World Health Organization (2020), Kamp dışı ortamlardaki mülteci ve göçmenler için koronavirüs hastalığına (COVID-19) karşı hazırlıklılık, önleme ve kontrol Geçici Rehber, Erişim:01.10.2020, file:///C:/Users/asus/Desktop/1002/kaynaklar/Final_TR_WHO-2019-nCoV-Refugees_Migrants-2020.1-eng%20(2)_v2.pdf

<https://tr.euronews.com/2020/03/09/corona-virusu-covid-koronavirus-turkiye-de-turizmi-nasil-etkiliyor-cince-turist-rehberleri>, Erişim: 09.09.2021

<https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-52042185>, Erişim: 09.09.2021.

<https://www.haberler.com/karantinadaki-umreciler-yurtlardan-cikiyor-13073986-haberi/>, Erişim: 09.09.2021.

<https://www.sozcu.com.tr/2020/saglik/corona-virusunu-atlatmis-kisiler-dislanmamali-5850489/>, Erişim: 09.09.2021.

Yıldız, S. (2020), “Salgının Negatif Etkileri: Sosyal Damgalanma”, <https://covid19.tabipacademy.com/2020/09/17/salginin-negatif-etkileri-sosyal-damgalanma/>, Erişim: 18.09.2020.

İ. A. Gonçarov'un *Yamaç* Adlı Romanında Kadın Karakterlerin Rolü¹

Güneş SÜTCÜ²

Araştırma Makalesi

Öz

İvan Aleksandroviç Gonçarov, XIX. yüzyıl Rus edebiyatının en önemli yazarlarından biridir. 1847 yılında *Olağan Bir Öykü* (Обыкновенная История) adlı ilk romanı ile Rus edebiyatındaki yerini alan yazar, dönemin etkin eleştirmenlerinden Vissarion Grigoryeviç Belinski'nin olumlu değerlendirmelerinin etkisinde kalarak ikinci romanı *Oblomov*'un (Обломов) taslağını oluşturur. 1859 yılında yayımlanan *Oblomov* romanı, yazarın tüm dünyada tanınmasını sağlar. 1869 yılına gelindiğinde, yazarın üçüncü ve son romanı *Yamaç* (Обрыв) yayımlanır. Rus gerçekçiliğinin klasik eserlerinden biri olan söz konusu romanın önemi, 1840'lı ve 1850'li yıllarda Rus toplumuna ait gündelik yaşam gerçekliklerini, toprak köleliğinin toplum üzerinde yarattığı derin krizi, eski ile yenin çatışmasındaki büyük tragediyi nesnel bir bakış açısıyla yansıtmada gizlidir. Eserin ana kahramanı, aristokrat Boris Pavloviç Rayski'dir. Soy kütüğünün kendisine çizdiği kaderi reddederek sanatçı olmaya karar veren Rayski, XIX. yüzyıl Rus soylularının mustarip oldukları can sıkıntısı nöbetine yakalanmamayı ister. Rayski'ye göre bu çağa ivme kazandıracak tek şey, tutkudur. Bu anlamda Rayski'nin kişilik özelliklerindeki farklı yanların gösterilmesinde eserdeki kadın karakterler Sofya, Marfenka, Vera ve büyükanne Tatyana Markovna büyük önem taşımaktadır. Bu çalışmada Gonçarov'un sanat anlayışına göre *Yamaç* adlı romanındaki kadın karakterlerin karşılaştırmalı bir yaklaşımla incelenmesi ve özgün yanlarının ortaya çıkarılması amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler

Gonçarov,
Kadın,
İmge,
Yamaç,
Roman.

Makale Hakkında

Gönderim Tarihi:
14.06.2021

Kabul Tarihi:
21.09.2021

The Role of Female Characters in I. A. Goncharov's Novel *The Precipice*

Abstract

Ivan Alexandrovich Goncharov is one of the most important writers of 19th century Russian literature. The author, who took his place in Russian literature with his first novel, *A Common Story* (Обыкновенная История) in 1847, was influenced by the positive evaluations of V. G. Belinsky, one of the influential critics of the period, and created the draft of his second novel *Oblomov* (Обломов). Published in 1859, *Oblomov* makes the author known all over the world. When it comes to 1869, the third and last novel of the author, *The Precipice* (Обрыв) is published. The importance of this novel, which is one of the classic works of Russian realism, is hidden in its objective reflection of the realities of daily life of Russian society in the 1840s and 1850s, the deep crisis created by land slavery on society, and the great tragedy in the conflict between the old and the new. The protagonist of the novel is the aristocrat Boris Pavlovich Raisky. Deciding to become an artist, rejecting the fate of the genealogy, Raisky wants not to be caught in the bout of boredom that 19th century Russian nobility suffered. According to Raisky, the only thing that can accelerate this age is passion. In this sense, the female protagonists Sofia, Vera, Tatiana Markovna and Marfenka are of great importance in showing the different sides of Raisky's personality traits. In this study, it is aimed to examine the female protagonists in *The Precipice*, according to Goncharov's understanding of art, with a comparative approach and to reveal their original aspects.

Keywords

Goncharov,
Woman,
Image,
The Precipice,
Novel.

Article Info

Received:
14.06.2021

Accepted:
21.09.2021

¹ Bu makale 11. Uluslararası Dil, Edebiyat ve Kültür Araştırmaları Kongresinde (28 Ekim-1 Kasım 2019) "İ.A.Gonçarov'un Yamaç Adlı Romanında Kadın İmgeler" başlığıyla sunulan sözlü bildirinin genişletilmiş halidir.

² Öğr. Gör. Dr., Anadolu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Rus Dili ve Edebiyatı Bölümü, gunessutcu@anadolu.edu.tr, ORCID ID: 0000-0001-9496-4051

Giriş

*Saygı, özgürlük de hakkıdır güzelliğin...*³

XIX. Rus edebiyatının en önemli yazarlarından biri olan Gonçarov'un edebiyat sahnesine tam anlamıyla çıkışı, 1840'lı yılların başlarına denk gelir. Yazarın ilk romanı *Olağan Bir Öykü*, 1847 yılında *Sovremennik* adlı dergide yayımlanır. Roman hakkında yapılan olumlu değerlendirmelerin etkisinde kalan Gonçarov, 1848 yılının başlarında ikinci romanı *Oblomov*'un taslağını oluşturur. 1849 yılının mart ayında *Oblomov'un Rüyası* (СОН ОБЛОМОВА) adlı bölüm *Sovremennik*'te yayımlanır. Romanın tamamlanması, Gonçarov'un görevi için dünya turuna çıkmasından dolayı 1859 yılını bulur. 1862 yılında Gonçarov dünya turu yaptığı gemide enteresan karakterli bir ressamla tanışır. Yaptıkları sohbetin ardından Gonçarov, kendi yaşamsal planlarında birtakım değişikliklere gider. Gonçarov'un aklında ana kahramanı ressam olan yeni bir roman yazma fikri oluşur. Volga kıyısında yazmaya başladığı üçüncü ve son romanı *Yamaç*, 1869 yılında *Vestnik Yevropi*'da yayımlanır. Söz konusu romanın önemi; 1840'lı ve 1850'li yıllarda Rus toplumunun günlük yaşamına dair gerçekçi detayları, toprak köleliğinin neden olduğu derin krizi, eski ile yeninin yarattığı çatışmayı nesnel bir bakış açısıyla yansıtmasında gizlidir (Sütçü, 2014: 70-72).

Gonçarov'un *Olağan Bir Öykü*, *Oblomov* ve *Yamaç* adlı romanlarını tek bir eser olarak gördüğünü itiraf etmesi tesadüfi değildir. Öyle ki, bu romanlar müzik jargonuna göre, *Olağan Bir Öykü* tam bir sonat, *Oblomov* gerçek bir enstrümantal konser, *Yamaç* ise oratoryo olarak nitelendirilebilir (Kotelnikov, 1993: 111). Yazar, söz konusu eserlerinde dönemin Rusya'sında gözlenen ve toplumsal sorunlar ışığında sürekli evrimleşen tip ve kahramanlar yaratmıştır. Bu bağlamda XIX. yüzyıl Rus edebiyatında ortaya çıkan "gereksiz insan" imgesi⁴, Gonçarov'un eserlerinde can bularak farklı isimlerle timsalleştirilmiştir. Oblomov ve Rayski, dönemin Rus toplumunun psiko-sosyolojik taraflarını yansıtan, tıpkı öncülleri Çatski, Onegin, Peçorin, Rudin, Beltov gibi sahip oldukları yetenekleri gerçek anlamda kullanamayan, arzuladığı hiçbir düşü fiilen gerçekleştiremeyen, sürekli yeni bir uğraşa başlayıp kısa süre sonra bundan çabucak sıkılan, içinde bulunduğu topluma karşı kendini yabancılaşmış hisseden soylu aydınların temsilcisidirler. Tanımlamadan da anlaşılacağı üzere, bünyesinde çok fazla çelişkiler barındıran "gereksiz insan" tiplerinin ortaya çıkış nedeni, o dönemin Rusya'sının sosyo-ekonomik ve sosyo-psikolojik yapısıyla direkt ilişkilidir (Öksüz, 2012: 10).

Otuz beş yaşında bir aristokrat olan Boris Pavloviç Rayski, Gonçarov'un *Yamaç* adlı romanının ana kahramanıdır. Soy kütüğünün kendisine çizdiği kaderi reddederek bir sanatçı olmaya karar veren Rayski, XIX. yüzyıl Rus soylularının muzdarip oldukları can sıkıntısını deneyimlemek istemez. Rayski'ye göre, bu çağa ivme kazandıracak en önemli konu tutkudur. Rayski'nin kişilik özelliklerinin daha iyi anlaşılmasına yardımcı olan kadın karakterler; Sofya, Marfenka, Vera ve büyükanne çalışmamızın inceleme konusunu oluşturmaktadır. Bu çalışmada, Gonçarov'un sanat anlayışı⁵ baz alınarak, *Yamaç* adlı romanındaki kadın karakterlerin rolü karşılaştırmalı bir yaklaşımla incelenmekte ve bütünsel olarak Rayski'nin hayatında oynadıkları roller gözler önüne serilmektedir.

1.Güzellik Tutkunu Bir Ressamın Serüveni: *Yamaç*

Gonçarov'un *Yamaç* adlı romanının ana kahramanı Boris Rayskiy, Petersburg'da yaşar ve o dönemin tipik soylularından biridir. Tıpkı, öncül karakterlerden biri olan Oblomov gibi, o da zamanının büyük bir kısmını tembellek yaparak geçirir. Tasasız bir yaşam sürer. Gereksiz insan tiplerinin ortak özelliklerden biri olan 'kadınlara karşı duyulan ilgi'nin kolaylıkla ortadan kaybolması ve yerini can sıkıntısına bırakması, Rayski'de de gözlenmektedir. Rayski, kendisi hakkında şöyle bir özeleştiri yapar: "Ben tuhaf bir insanım... ne biçim bir şey olduğumu kendim de bilmiyorum, kimse de bilmiyor. Hasta, olağandışı bir adamım ben, üstelik boşa harcadım yaşamımı, biçimsizleştirdim onu, bozduum... Daha doğrusu, anlayamadım yaşamımı" (Gonçarov, 1979a: 33). Bununla birlikte yaşamın anlamını, aşkın varlığıyla ilişkilendiren Rayski, ilk olarak

³ Gonçarov, İ. A. (1979a). *Yamaç I*, çev. Ergin Altay, Ankara: Kültür Bakanlığı. s.454.

⁴ "Gereksiz insan" imgesi hakkında detaylı bilgi için bkz: Kadioğlu, E. (2013). *XIX. Yüzyıl Rus Edebiyatında 'Gereksiz İnsan' Tiplemesi*. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

⁵ Gonçarov'un sanatı hakkında detaylı bilgi için bkz. Petrova, N.K. (1979). *Tvorçestvo İ.A.Gonçarova*. İzdatelstvo Moskovskogo Universiteta.

yirmi beş yaşında dul kalan güzel Sofya Nikolayevna Belovodova'ya ilgi duyar. Sofya, varlıklı ve köklü bir soy ismine sahip olan Pahotinler ailesinden gelir ve ihtişamlı bir malikânedede doğup büyümüştür. Sofya, eşi Belovodov'un ölümünün ardından babası ve halasıyla birlikte yaşar. İleri yaşta olmasına rağmen hiç evlenmemiş olan halası, Sofya'ya erkeklere karşı nasıl yaklaşması gerektiği konusunda birtakım tavsiyelerde bulunur. Fakat Sofya onu dinlemez. Almış olduğu soylu eğitimi, onun kadınsal içgüdülerini ve duygularını zaman içinde yok etmiştir. Soğuk bir mizaca sahiptir. Dış görüşü bundan dolayı tıpkı bir heykel gibidir: *Sofya'nın düşüncelerini, ruhunu, bu kabuğun altında derin bir huzurdan başka nelerin gizli olduğunu okumaya çalışıyordu Rayski. Ama boşa gidiyordu tüm çabası. Hep aynı tablo, aynı göz kamaştırıcı heykeldi Sofya...* (Gonçarov, 1979a: 22).

Sofya'nın bu dış görünüşü Rayski'de büyük bir ilgi uyandırır. Bundan dolayı Sofya'nın portresini çizmek ve sonrasında da bir roman yazmaya başlamayı ister. Rayski, Sofya'yla uzun sohbetler eder:

Sofya ile pek az baş başa kalabiliyordu: Yaşlı kadınlardan biri nöbet tutuyordu yanlarında. Konuştukları konular günlük olayların, aile anılarının sınırlarını pek seyrek aşıyordu. Önemli, derin, anlamlı konulara değindiklerinde ise yaşlı kadınlar ciddi tavırlarıyla, ahlâk üzerine öğütleriyle her konuşmaya sansürlerini koyuyorlardı hemen.

Öte yandan, Rayski'nin içini bazı şeyleri öğrenmek tutkusu yakıyordu. Sofiya Nikolayevna Belovodova değildi öğrenmek istediği. Onun çok güzel bir kadın olduğundan, iyi bir öğrenim gördüğünden, temiz bir aileden geldiğinden, kibarlığından başka öğreneceği bir şeyi yoktu. Hayır, Sofiya Nikolayevna Belovodova'nın kişiliğinde olağan bir kadın görmek istiyordu Rayski. Bu sakin, kıpırtısız güzelliğin –durgun, bir başına ışılan, hiçbir zaman hiçbir şeye çabuk, istekli, heyecanlı ya da sıkıntılı, yorgun bakmayan, ağzından hiçbir zaman sabırsız, dikkatsiz ya da tutkulu bir sözcük çıkmayan bu güzelliğin altında gizlenen şeyi bulup çıkarmak istiyordu. Gerçekten çok güzeldi Sofiya Nikolayevna. Dul bir kadın olduğu belli değildi. Açık, süt beyazı alnında da, soylu, biraz keskin yüz çizgilerinde de bir genç kız, handiyse bir çocuk havası vardı (Gonçarov, 1979a: 21).

Sofya, Rayski ile yaptığı konuşmalar neticesinde ona “Biliyor musunuz kimi anımsatıyorsunuz bana? Çatski'yi⁶...” (Gonçarov, 1979a: 31) der. Bunun üzerine Rayski'nin “Pamusoflar!.. (Halaları gösteriyordu) ...” (Gonçarov, 1979a: 32) diyerek susmasından aslında tıpkı Famusovlar ailesi gibi halalarının eski gelenekçi nesli sembolize ettiklerine bir gönderme yapıldığı anlaşılmaktadır.

Rayski'nin resme olan ilgisi çok küçük yaşlarda başlar ve ilerleyen yıllarda bu alanda kendini geliştirmesi sayesinde resme olan yeteneği üniversitedeki hocaları tarafından da fark edilir. Rayski askerliğini yapıp devlet kademesinde çalışmaya başlar, ancak kısa süre içinde sıkılarak işten ayrılır. Farklı bir uğraş içine girmeye karar vererek sanat akademisine kaydolur. Burada da canı sıkılan Rayski, akademiye de bırakır. Dolayısıyla başladığı hiçbir işte devamlılık sağlayamaması ve sürekli benliğinde can sıkıntısını duyumsaması, Rayski'nin ‘gereksiz insan imgeleri’yle gösterdiği ortak noktalandır.

Rayski'nin Malinovka'da bir çiftliği vardır. Ancak çiftlik işleriyle tıpkı Oblomov'da olduğu gibi, kendisinin yerine başkalarının ilgilenmesini tercih eder. Bu anlamda kendisine yardımcı olan kişi, büyükannesi sayılan Tatyana Markovna Berejkova'dır. İleri yaşa gelmiş büyükanne, artık çiftlik işleriyle ilgilenmesinin kendine zor geldiğini, Rayski'nin bizzat işlerle ilgilenmesi ve evlenip kız kardeşleri sayılan torunlarına göz kulak olması gerektiğini bir mektupla kendisine bildirir. Rayski ise bu esnada Sofya'nın portresini tamamlar ve buna karşılık nasıl bir tepki alacağı üzerine kafa yorar. Sofya'nın bir beraberlik yaşamak istemediğini belirtmesi üzerine Rayski büyük bir hayal kırıklığı yaşar. Artık Petersburg'da kalmak istemez ve hemen Malinovka'ya gider. Böyle bir karar alması yine gereksiz insan imgesinin ortak özelliklerindedir. Malinovka'ya geldiğinde büyükannenin beklentilerini karşılamaz. Çünkü çiftlik işleriyle ilgilenmek istemeyen Rayski, bunları kız kardeşleri sayılan Vera ve Marfenka'ya yükler. Kısa süre içinde bu kez de Marfenka'dan etkilenir. Marfenka, Rayski'ye baharın güzelliği, sıcaklığı, ışıltısı gibi gelir. Onun duru güzelliğini yağlı boya ile resmeder. Marfenka, son derece saf ve masum bir kişiliğe sahiptir. Bu anlamda kişisel özellikleri fiziksel görünümüyle örtüşmektedir. Rayski, bir yandan kendini Marfenka'ya

⁶ Çatski, Griboyedov'un “*Akıldan Bela*” (Гопа от ума) adlı komedyaının ana kahramanıdır. Soylu bir aile olan Famusov'ların kızına tutulan Çatski'ye soylu olmadığı için sevdiği kız Sofya'yı vermezler.

kaptırmamaya çalışırken, diğer yandan diğer kuzeni Vera'yı görür ve güzelliği karşısında büyülenir. Ancak Vera, Sofya ve Marfenka'dan tamamen farklı bir karakterdir. Gizem dolu ve asi bir mizaca sahip olan Vera, Rayski'ye karşı net bir duruş sergileyerek onunla ilgilenmediğini belli eder. Rayski bu durum karşısında pes etmeyerek onu yakından takip etmeye ve gizemli yanlarını çözmeye çalışır. Aynı zamanda Petersburg'da kalan Sofya'nın neler yaptığıyla da ilgilenir. Vera ise yamacın kıyısında gizlice birisiyle buluşmakta ve mektuplaşmaktadır. Rayski, bu kişinin kim olduğunu öğrenmek için Vera'ya sorular sorar, ancak sorularına bir türlü yanıt alamaz. Bu arada Marfenka, birlikte sıkça vakit geçirdiği Nikolay Andreyiç Vikentyev'in aşkına karşılık verir ve nişanlanırlar. Rayski, Kont'un Sofya'ya ihanet ettiğini ve Vera'nın görüştüğü kişinin ise Mark olduğunu öğrenir. Kısa bir süre sonra anlaşamamalarından dolayı Vera da tıpkı Sofya gibi ayrılık acısı çeker. Büyükanne de Vera'nın Mark ile görüşmüş olmasını hoş karşılamaz ve kendisine yakıştırmaz. Vera, Mark ile yaşadığı ilişkinin bitmesinin ardından sanki kendine olan saygısını kaybetmiş gibi kendini suçlu hisseder. Vera için Mark ile bir araya geldiği *yamaç* hem günahlardan arınma hem de bir uyanış metaforudur. Büyükanne hatasının farkında olan Vera'yı affeder. Bu arada Rayski, Vera'nın portresini çizmeyi tamamlar, ancak uzun zamandır Vera'ya ithafen roman yazma niyetini fiiliyata dökemez. Bundan da vazgeçen Rayski, bu kez bir heykel yapmak amacıyla Roma'ya gider, böylece eser son bulur.

2. İ. A. Gonçarov'un *Yamaç* Adlı Romanında Kadın Karakterler:

Sofya, Marfenka, Vera, Büyükanne Tatyana

Gonçarov'un kadın kahramanlarının her biri, dönemin Rus toplumunda meydana gelen değişikliklere ve yaşanan çatışmalara karşı yazarın takındığı tutumun birer yansıması niteliğindedir. Nitekim yazar, hayatı boyunca kaleme aldığı üç romanında da yarattığı kadın kahramanları her seferinde evrimleştirerek okuyucuya sunmayı başarır. Yazarın kahramanları her ne kadar birbirine çok benzer tınılara sahip olsalar da aynı zamanda özgün olduklarının altını çizmek gerekmektedir. Eleştirmen O. İ. Serdyukova (1994: 114) yazarın kadın karakterlerine olan tutumunu şu sözlerle değerlendirir: "Edebiyatımızda bilhassa iki kadın imgesinden bahsetmek gerekmektedir. Bunlar Puşkin'in olumlu edebi tipleri Olga ve Tatyana'sıdır. Bunlardan Olga, dönemin pasif ifadesinin temsilcisidir. Tatyana ise kendini tanıma, yaratıcılık ve girişkenliğin verdiği içgüdüsellüğün timsalidir." Gonçarov'un birinci tipe dayandırılabilir kadın kahramanları çağın eski tarafında kalanlardır. İkinci taraftakiler ise manevi uyanışı benliğinde duyumsayanlardır. Bu anlamda yazarın yalnızca aktif ve pasif karakterlerden değil, aynı zamanda geçişli kişisel özellikleri taşıyan birinci ve ikinci tiplerden de bahsetmek mümkündür.

Gonçarov'un *Yamaç* adlı romanında, pasif kadın kahramanları galerisine Sofya Belovodova ve Marfenka dâhil edilebilir. Yazar, kadın kahramanları için aşkı bir okul olarak görür. Aşk, hayatın koşturmacası içinde onların uyanmalarını ve hayata farklı bir perspektiften bakabilmelerini sağlar. Sofya Belovodova'nın fiziksel görünüşü kusursuz olarak betimlenirken, hayata dair hiçbir şeyi hissetmediği aşikâr bir şekilde ortaya konulmuştur. Bu anlamda, yazarın dönemin tipik soylularının ruhsuzluğuna dikkat çektiği anlaşılır. Kişisel olarak Sofya'nın ne iyi ne de kötü olduğu söylenebilir. Onun mizacını değerlendirmek zor görünmektedir. Çünkü dış görünüşüne dair özellikler minimum düzeyde paylaşılmıştır. Rayski, Sofya'ya baktığında gördüğü kayıtsız rahatlık karşısında şu sözleri sarf eder:

Söyler misiniz, nereden alıyorsunuz bu rahatlığı? Bu iç huzurunu, ağırbaşlılığı, yüzünüzdeki bu tazeliği, yumuşak güveni? Ayrıca, ölçülü davranışlarımızdaki bu alçak gönüllülüğü sürdürmeyi nasıl başarıyorsunuz? Savaşmadan, kendinizi birtakım şeylere kaptırmadan, düşmeden, utkular kazanmadan nasıl yaşayabiliyorsunuz? Ne yapıyorsunuz bunun için? (Gonçarov, 1979a: 35).

Sofya'ya yöneltilen bu soru, esasen Rayski'nin kendi kişisel özellikleri arasında bulunmayan bir durumun yansımasıdır. Çünkü Rayski sürekli kendini yeni bir şeylere kaptırarak onlarda kendini bulmaya ve tanımaya çalışmaktadır. Çevresindeki hayata kayıtsız kalmayı seçen Sofya, Rayski'ye göre yaşamla olan bağı koparmıştır. Bu durum karşısında Rayski hiçbir şekilde Sofya'nın ruhunda herhangi bir dalganın gözlenmemesi üzerine "Düpedüz bir Olimpos tanrıçasısınız siz ..." (Gonçarov, 1979a: 36) diyerek onun ne kadar durgun ve rahat bir yaşam sürdürdüğüne dikkat çeker. Rayski'nin buradaki amacı, Sofya'yı yalnızca yaşadığı hayata karşı duyarlı hale getirmek ve onu daldığı derin uyku halinden çıkarmaktır. Sofya'nın yaşadığı düzenli odanın da kendi ruh hali gibi sıkıcı oluşuna ve hayatında sevginin olmayışına dair bir gönderme söz konusudur. Sofya, aşktan ve hayata dair konuşmaktan rahatsızlık duyar. Öte yandan Rayski, onunla sohbet ederek Sofya'nın kafasının içindekileri ve yüreğinin derinliklerinde nelerin saklı olduğunu öğrenme arzusuyla doludur: "Niçin benim gibi

sıkılmıyor canı, niçin bana geldiği gibi ağır gelmiyor ona yaşam? Bilmeyi çok isterdim!” (Gonçarov, 1979a: 44).

Rayski'nin Sofya'nın ardından etkilendiği kadın Marfa'dır. Bu kez içinde bir korku vardır ve bir sanatçı olarak Marfenka'yı izlemeye başlamaktan korkarak şunları düşünür:

Tertemiz, içten bir insan vardı karşısında. Huzur dolu bir aile romanı biçimleniyordu kafasında; aynı zamanda bu romanın yavaş yavaş onu da sardığını, içine bir hafifliğin, sıcaklığın dolduğunu, çevresini kuşatan yaşamın onu kendine çektiğini hissediyordu... (Gonçarov, 1979a: 227).

Marfenka karakteri, kendi başına kararlar alabilme özelliği göstermez. Buna karşılık yaşam sevinciyle dolu ve büyüleyici bir güzelliğe sahiptir. Hayatı çok sever, çiçeklerin açması, ağaçların meyve vermesi gibi en küçük şeylerden dahi keyif alır:

Hamarattı, dikiş dikmeyi seviyordu, resim yapıyordu. Dikişe oturunca, yüzünde büyük bir ciddiyet, uzun süre çalışabiliyordu. Piyanonun başına geçince, çalmaya başladığı parçayı bitirmeden kalkmıyordu. Bir kitabı yarıda hiç bırakmıyor, kitap hoşuna gitmişse haftalarca söz ediyordu ondan. Şarkı söylüyor, çiçeklerle, kuşlarla ilgileniyor, ev işlerini seviyordu (Gonçarov, 1979a: 299).

Köylü çocuklara merhametle yaklaşır. Hayatın aydınlık yanlarını görmeyi bilir. Romanda Marfenka'nın masum ve hassas yanına dair Vera'nın onu bir kelebeğin renkleriyle özdeşleştirerek tasvir ettiği görülür: “Çok dikkatli olmalısınız! El üstünde tutun onu, sevin, okşayın, ama sakın... üzmeyin! İçinize kanatlarını koparmak isteği düştüğünde bana gelin (...)” (Gonçarov, 1979b: 194). Buna karşılık Marfenka, büyükannenin benimsediği geleneklere sıkı sıkıya bağlı bir şekilde yaşar. Büyükannenin üzerinde kurduğu otorite karşısında herhangi bir duruş sergilemeye kalkışmaz. Kendi aklına göre herhangi bir şeyi anlamlandırmaya da çalışmaz. Sevinci de acıyı da uç noktalarda yaşar. Yalnız kalmaktan çok sıkılır. Çünkü ruhu herhangi bir arayış içinde değildir. Hayatta, karşısına çıkan karışık sorunlara kafasını yormaz, hatta onları anlamaya dahi uğraşmaz. Bu bağlamda İ. A. Gonçarov'un pasif konumdaki kadın karakterleri arasına Sofya ile Marfenka'yı dâhil etmek mümkündür. Çevresindekilerin belirlediği kurallar çerçevesinde yaşamaları, yaşama karşı bağlarının kopuk olması, derin bir uyku halinde bulunmaları, kendi kişisel çıkarları doğrultusunda herhangi bir çaba içine girmemeleri, alışlagelmiş düşünce kalıplarını benimsemeleri bu iki kahramanı aynı düzlemde bir araya getirir.

Rayski, Sofya'nın ardından nasıl hareket etmesi gerektiğini bilmeyen Marfenka sorununu çözmeye karar verir: “Marfenka'nın şimdiki durumunu değil -bu son derece açık seçikti- onun gelecekte nasıl bir insan olacağını anlamaya çalışacak; sonra da, öğrendiklerinin ışığı altında davranacaktı ona karşı. Daha gelişmeye yeteneği var mıydı acaba Marfenka'nın, yoksa yeteneklerinin sınırına gelip dayanmış mıydı? (Gonçarov, 1979a: 323). Rayski'nin aklından Marfenka üzerinden birtakım denemeler yapmak vardır: “Rayski, sevimli bir yaratığın gelişmesine adayacaktı kendini. Marfenka ve sanat olacaktı her şeyi. O zaman bütün bu notların, taslakların, denemelerin bir sonu gelecekti. Böyle dağıtamayacaktı kendini artık, yaşamı bütünleşecek, açık seçik olacaktı” (Gonçarov, 1979a: 323). Ancak Rayski, Marfenka'da gelişme yeteneğinin olmadığına ve onun hiçbir şekilde büyükannenin çizdiği mantık çerçevesinden çıkamayacağı kanaatine varır. Zaten Rayski'nin böyle bir denemeye girişmesinde tek etkin rol, Marfenka'nın fiziksel güzelliği olmuştur. Bununla birlikte Rayski, Marfenka'nın hayatında bir ağabey mi bir yol gösterici mi yoksa onun gelecekteki eşi mi olmasının uygun olacağı konusunu düşünür. Aslında Marfenka'yı yoklamaya çalışırken diğer yandan da kendini yoklar:

Başkalarında nasıl oluyor bu, diye düşünüyordu, yüzde yüz yoklamıyorlardır kendilerini onlar, ya da kişioglunun bu doğal özelliğinin bilincine varmadılar daha: Bazıları elden geldiğince iyi görünmeye, bazıları hem görünmeye hem de öyle olmaya çalışıyorlar yalnızca; bazıları -zayıf yaradılışlılar- yüzeyde kalıyorlar yani göstermelik oluyor her şeyleri; yaradılış yönünden güçlü, ağırbaşlı, içten olanlarsa derinlere iniyorlar, bu da kişinin kendi kendiyile ilgilenmesi, daha iyi olmaya çalışması demek oluyor (Gonçarov, 1979a: 324).

Karşısındaki kadınlarda aradığını bulmaya çalışmaktadır Rayski: “Diogenes fenerle “adam” arıyordu, ben de kadın arıyorum: Araştırmalarımın özü budur işte!” (Gonçarov, 1979a: 325). Öte yandan da bu arayışının ne zaman son bulacağına ve acılarının ne zaman dineceğine kafa yorar. Marfenka ile ilgili anlam veremediği konu, onun tekdüzelikten sıkılmadan ve hayata dair ciddi meselelere ilgi duymamasıdır. Vera'nın can sıkıntısı çektiği ve karakterinin çok farklı olduğu ilk olarak romanda Marfenka'nın ağzından duyulur:

(...) bilmediği hiçbir şeyi istemez insan. Ama Veroçka... o sıkılıyor, sık sık eleme kapılıyor, kıpırdamadan oturuyor olduğu yerde. Burada her şey yabancı sanki ona! Bir yere gitmesi gerek, buraların insanı değil o. Oysa ben... ah, ne mutluyum burada! Kırlarda, çiçeklerin, kuşların arasında çok hafif hissediyorum kendimi! Tanıdıklarımız bize konuk geldiklerinde neşe doluyor evin içi!... Hayır hayır, buranın malıyım ben, şu kum taneciğinden, şu çimenden oluşmuşum! Hiçbir yere gitmek istemiyorum (Gonçarov, 1979a: 327).

Gonçarov'un *Yamaç* adlı romanının aktif kadın kahramanları galerisinde yer alan Vera, gerek hayatı algılayış şekliyle, gerekse hayata karşı sorgulayıcı bir yaklaşıma sahip olmasıyla tamamen yeni nesil kadın kahramanlar arasında yer alır. Tıpkı *Oblomov* romanındaki Olga gibi, Vera da hem fiziksel hem de iç dünyası bakımından yeni neslin temsilcisi niteliğindedir. Kendi kişisel gelişimine özen göstermesi, kültürel donanımı, bireyselliğe ve bağımsızlığa verdiği önem nedeniyle yeni dönem Rusya'sının ihtiyacı olan özellikleri bünyesinde taşımaktadır. Vera, içine kapanık, gizemli ve kendine odaklı bir kişiliktir. Davranışlarında ve düşüncelerinde her zaman kendi dünya görüşüne uygun olanı tercih eder. Hiç kimseye karşı herhangi bir zorunluluğunun olmadığına inanır. Son derece gururludur, kimseden korkmaz. Çevresindeki insanların varlığından hoşnut değildir, ancak kendisine değer katacak ve yeni fikirlere sahip kişilere ihtiyaç duyar. Vera'ya göre aşk, ikna olmaktır. Kendisinin toplumun neresinde olması gerektiğinin farkındalığı içindedir. Dolayısıyla, Vera'yı ruhunda beslediği enerjisi, iradesi, bağımsızlığa olan tutkusu, kendini tanıma uğraşısı içinde olması ve duyumsadığı aşk karşısında yeni değerleri keşfetmesi onu diğer kadın kahramanlardan ayıran niteliklerdir.

Vera'nın güzelliği herkesten başka etkiler Rayski'yi: Bu güzellik, daha doğrusu, Belovodova'nın da Marfenka'nın güzelliklerine benzemeyen bu değişik güzellik -her zaman olduğu gibi- etkisini göstermişti Rayski'nin üzerinde.” (Gonçarov, 1979a: 376). Bir sanatçı sevgisiyle Rayski, kendini bu yeni güzeleliğe bırakır. İçi mutlulukla dolmuş ve can sıkıntısı sanki kaybolmuştur. Rayski, Vera'nın güzelliği üzerinden güzellik kavramına bakışını şu sözlerle açıklar:

Yüce, temiz kadın güzelliğinde -sözcüğümdü, seninkinde de olduğu gibi- zekanın olması zorunludur. Aptal bir güzellik... güzellik değildir (...) Zekâ dolu bir güzellik olağanüstü bir güçtür, dünyayı oynatır yerinden, bir tarih yaratır, insanların kaderlerini değiştirir; gizli ya da açık olarak her olayda vardır o. Güzellik ve zerafet... aklın, zekanın bir biçimidir bunlar. Bu nedenle, akılsız bir kadın güzel olamaz; oysa çirkin, ama zeki bir kadının parlak bir güzelliği vardır çoğu zaman. Benim sözünü ettiğim güzellik bir madde değildir (...) Her şeyden önce kişinin içinde kişiliğini uyandırır, düşüncelerini harekete geçirir, ruhunu yüceltir... (Gonçarov, 1979a: 468).

Güzelliğin tutkunu olan Rayski, tıpkı Marfenka ve Sofya'da olduğu gibi, Vera'da da gizli amacının peşinden gitmeyi sürdürür. Kendi kendine itiraf eder “taptaze, genç, el değmemiş bir yaşam bulmak...” (Gonçarov, 1979a: 384) istediğini. Bu kez öncekilerinden farklı ve daha güçlü bir tutku duyumsar içinde. Bunun nedeni, Vera'nın Sofya ile Marfenka'ninkinden farklı olarak esrarlı bir güzeleliğe sahip olmasıdır. Vera, bilgi birikim yönünden de hiçbir şekilde Sofya ya da Marfenka ile mukayese edilemeyecek kadar donanımlı bir kadın karakterdir. Nitekim bundan dolayı Rayski bazı konular üzerinde Vera ile daha derin sohbetlere girmek istemesine rağmen, ondan herhangi bir karşılık alamaz. Onun kayıtsızlığına kayıtsızlıkla cevap vermeye karar verir. Romanının taslağı üzerinde çalışmalar yapmaya girişir. “*Can Sıkıntısının Zehri*” başlıklı taslağında kendinden örnekler vererek birtakım psikolojik çözümlerle ilgilenir.

Büyükanne Tatyana Markovna Berejkova, eski dönemi temsil eder. Geleneklerine sıkı sıkıya bağlı bir kişiliğe sahiptir. Hayatın akışıyla gelen değişikliklere, düşünsel anlamda uyum sağlamayı reddeder. Rayski'nin gözünden büyükannesi:

Büyükanne -kiloyla satın almış gibi- bir yaşam felsefesi edinmişti kendine, onunla yetiniyordu. Başından geçmemiş, kendi görmediği bir şeyi bilmek istemiyor, yaşamda başka şeylerin olup olmadığıyla ilgilenmiyordu bile (Gonçarov, 1979a: 291).

Büyükannesinin ruhunda bütün bunların bir arada nasıl durabildiklerine; yaşlı kadının -eski kavramlarla yeni kavramların sürekli çatışmasını farketmeden- yaşamı nasıl yadırgamadığına, bütün bunları hep birlikte nasıl sindirebildiğine şaşırıyordu. Onun nasıl böylesine heyecanlı, dinç olduğuna; can sıkıntısı nedir nasıl bilmediğine, hiçbir şeyden soğumadan yaşamı nasıl sevebildiğine, nasıl inandığına; her günü -yarına meyve verecek- yeni, dipdiri bir çiçek olarak nasıl beklediğine akıl erdiremiyordu (Gonçarov, 1979a: 291).

Dünyada yalnızca *güzelliğe* kölece tutkun olan Rayski, büyükannenin yaşlılık güzelliğini bir diğer deyişle kişiliğinin, zekasının ve eski döneme ait geleneklerin taşıdığı güzelliklerin artık soluklaşmaya başladığını düşünür. Böylelikle Rayski'nin büyükannenin güzelliğine yönelik sözlerinden artık geleneksel eski zamanların güzel kabul edilebilecek ve beğenilecek yanlarının kalmadığı anlaşılmaktadır.

Büyükanne güçlü, etkileyici ve eril gücün baskın olduğu bir karakterdir. Bu anlamda romanda yer alan diğer kadın kahramanlar arasında ayrı bir yerdedir. Rayski, büyükannesiyse kendisini mukayese ederek kendi karakterlerine yönelik şöyle bir değerlendirme sunar:

Ben iyi insan, temiz insan olmak için didiniyorum, diye düşünüyordu. Oysa büyükannem bir gün bile geçirmemiştir aklından bunu, ama iyidir, temizdir. Ben kuşkucuyum, insanlara karşı soğukum, yalnızca hayal gücümün yarattığı şeylere karşı sıcakım. Büyükannem ise yakınlarına karşı sıcak, her şeye inanıyor. Ben yalanın nerede olduğunu biliyorum, her şeyin bir hayal olduğunu biliyorum, bu yüzden de hiçbir şeye bağlanamıyorum, hiçbir şey yetmiyor bana. Oysa büyükannem tüccarlardan başka hiçbir şeyde, hiç kimsede yalandan kuşku etmiyor. Sevgisi de, hoşgörüsü de, iyi yürekliliği de iyiliğe ve insanlara karşı sıcak bir güvende buluyorlar kendilerini. Ben ise... ilkelerimin soğuk bilinciyle hoş görüyorum bazen. Büyükannemin ilkeleri baştan sona duygulardan, içtenlikten, sevgiden, onun kişiliğindeki her şeyden oluşmaktadır! Ben hiçbir şey yapmıyorum, o durmadan çalışıyor... (Gonçarov, 1979a: 298).

Bu bağlamda Gonçarov'un Rus edebiyatında aktif ve pasif olarak ikiye ayrılan kadın kahramanları kendi sanat anlayışına göre değerlendirdiği görülmektedir. Aralarında keskin bir ayırım söz konusudur. Kadın kahramanların öncüllerine göre geçirdikleri evrim ise yazarın dünya görüşünün zaman içindeki değişimiyle ilişkilendirilebilir.

Gonçarov'a göre aşk, ilham vericidir. Ahlaki, etik ve hatta sosyo-politik ilişkileri uyumlu hale getirebilme gücüne sahiptir. Nitekim Olga nasıl ki Oblomov'u içinde bulunduğu durumdan kurtarmaya çalıştıysa, Vera da 1860'lı yılların nihilistlerini temsil eden Mark Volohov'u kurtarmaya çalışır. Kadın kahramanların karakteristik özelliklerinin ortaya konulmasında aşk, önemli bir araç görevi görür. Bu anlamda Vera'nın aşk yaşadığı Mark'ın karşısında sergilediği duruş, onun gizemli görünen iç dünyasının çözümlenmesini sağlar. Vera'nın odasındaki perdenin leylak renginde olması ise aşklarının biteceğine yönelik bir gönderme niteliğindedir. Yazar bu aşkın hazin sonla biteceğini "mutluluğun sembolü olarak yazın açan leylaklar aşkın bitimiyle soluverirler"⁷ benzetmesiyle vurgulamaktadır. Bununla beraber insan duygularının çeşitliliği, Gonçarov'a kadın kahramanlarının yaşadığı en ufak manevi endişelerine odaklanmasına imkân tanır. Bu anlamda onların yüz ifadeleri, bakışları ayrı bir öneme sahiptir:

Şöyle bir baktığında her birinin yüzünde ya bir telaş ya bir keder ya sevinç ya düşünce ya da bir irade, kısacası bir kıpırtı, bir canlılık belirtisi görürsün. Anahtarı bulmak kolaydır artık. Bu

⁷ Benzer bir durum yazarın *Oblomov* adlı romanında da Olga-Oblomov aşk ilişkisinde görülmektedir. Bkz. Sütçü, G. (2014). *Rus Gerçekçiliği Bağlamında İ.A.Gonçarov'un Oblomov Adlı Romanı*. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul. s. 111.

kadının bir ailesinin olduğunu, yani bir geçmişinin var olduğunu söyleyebilirsin. Tutkularının, eğilimlerinin canlı izlerini görürsün davranışlarında, öyleyse bir “şimdisi” de var dersin. Genç yüzünde umutların oynadığını, isteklerini dışa vurmaya çabaladıklarını görürsün, huzursuz bir geleceği haber verdiklerini anlarsın... (Gonçarov, 1979a: 62).

Romandaki kadın karakterlerin gizeminin çözümlenmesine Rayski'nin ressam olarak kendini tanıma süreci eşlik eder. Vera'nın kesin bir şekilde kendisiyle ilgili tek ifade ettiği *özgürlüğüne* olan düşkünlüğüdür. Marfenka'daki bilinçsizliğin verdiği saflığın yerinde açık seçik bir tecrübe ve önsezi vardır Vera'da. Rayski, Vera'nın gizeminin ne olduğunu anlamaya çalışırken gizlice onu takip eder. Bir yandan Rayski, Vera'yı anlamlandırma sürecinde kendini tanımak adına günlük yazmaya başlar. Bu durum Vera karakterinin daha doğru yorumlanmasını sağlar. Diğer yandan Rayski'nin kendini tanımaya çalışması, Vera'nın karakter özelliklerinin çözümlenmesinde olası bir araca dönüşür. Bu bağlamda kadın karakterlerin üstlendikleri işlevsel roller, Rayski'nin kendini tanımaya ve anlamaya çalışma sürecinde ayna görevi görmesiyle ilişkilendirilebilir. Çünkü Rayski, Vera'da kendi ideal güzelliğini yani sanat anlayışını bulmak zorunda hisseder. Vera'nın gizemli yanlarını çözümlenmek, onun hayattaki esas amacı haline dönüşür. Sanki Vera'nın gizeminin altında saklı olan tarafları anlayınca kendi özünü de anlayacak gibi hisseder. Vera'nın Rayski'nin kişiliğine dair vardığı kanı ise “*O, bir romantik değil, şair, sanatçıdır*” (Gonçarov, 1980, 173). Bu anlamda Vera'da ressam Rayski'nin başlangıçta taşıdığı özelliklerin bir araya getirildiği görülmektedir. Nitekim söz konusu durum romanda şu sözlerle vurgulanır: “*Rayski, aynada kendi görüntüsünü görmeye hazırды*” (Gonçarov, 1979a: 52). Romanda Rayski'nin kendini anlaması ve sanat anlayışındaki gelişimi gözlemleyebilmesi için esas olarak Vera bir anahtar işlevi görür. Bu durum eserde Rayski'nin Vera ile tanışana kadar diğer kadın karakterlere olan yaklaşımı ve geçtiği yollar üzerinden yavaş yavaş anlatılır. Eleştirmen Yelena Krasnoşekova'ya göre (1997: 401) Gonçarov, Vera karakterini inşa ederken romantizme ait yöntemlerden faydalanarak bir nevi restorasyon yaparak eserine son noktayı koymuştur.

Rayski, kilitli bir kapıyı açacak olan anahtarı bulmaya çalışır gibidir. Burada “kilitli kapı” olarak kastedilen aslında Vera karakteridir. Rayski, Vera'nın bir şiir sanatı olduğunu düşünür ve şiir sanatı olarak gördüğü Vera'yı yani kendi sanatının gizemini tam olarak anlamlandıramadığı için ruhsal açıdan çok acı çeker. Rayski bu durumla alakalı Vera'ya şu sözleri sarf eder: “*Sen bile inanmıyorsun bana Vera, anlamıyorsun da! Daha kim inanır, anlar?*” (Gonçarov, 1979b: 198). Romanda geçen manifesto niteliğindeki bu sözler, ressam Rayski'nin kendini tanıma sürecinde Vera'nın oynadığı özel role dikkat çeker. Rayski için Vera bir ilham değildir, ancak Vera sayesinde kendini bulur ve daha güvenilir şiirsel formlar yaratır. Bu noktada Vera'nın yazdığı mektup, Rayski'nin kişisel özelliklerinin daha iyi anlaşılması açısından önemlidir: “*Kendisi gölgede kalıyor, yalnız Rayski'ye tutuyordu ışığı ...hem de ne parlak bir ışıktı bu!*” (Gonçarov, 1979b: 54). Bu nedenle Rayski'nin kişisel özellikleri için bir materyal görevi görür Vera'nın mektubu. Rayski'nin çizdiği portreler onun yeteneğini gözler önüne serer, ancak inandırıcılık anlamında herhangi bir özellik barındırmaz. Rayski için tutku ve sinir sistemi, sanatsal yaratıcılığının esas itici güçleridir. Nitekim Vera'nın güzelliği Rayski'nin sinir sistemini yerinden oynatır ve Vera karakteri, romanda Rayski'nin sanatının ana metaforu haline dönüşür: “*Vera Vera... Hiçbir güzellik böylesine acıtarak yakmadı içimi, zavallı bir kölenim senin...*” (Gonçarov, 1979a: 450). Rayski, kadın güzelliğinin peşinde esasen kendi sanatını anlamlandırmak için koşmaktadır. Diğer bir deyişle kendini ifade etme yolunda en iyi şekli aramaktadır.

Romanda Rayski'nin duyumsadığı can sıkıntısı, ucu bucağı olmayan çorak bir bozkır olarak tanımlanmaktadır. Vera'nın olmadığı bir dünya, Rayski için “verimsiz bir çöl” gibi algılanmaktadır. Bu anlamda Vera'nın Rayski'nin dünyasındaki yeri daha anlaşılır hale gelir. Rayski, Vera'nın karakterini çözmeyenin ardından romantik klişelerden vazgeçerek yeni bir sanat anlayışı benimser. Bu anlamda Sovyet edebiyat eleştirmeni Valerian Pereverzev (1989: 694) Rayski'nin romantizmden realizme geçiş yolunu temsil ettiğine dikkat çeker. Vera, Rayski'nin asıl kendi portresini çizdiğini fark eder ve bunun üzerine “*Sen beni resmediyorsun (...) aslında ta kendini*” demesi bu durumu açığa kavuşturan en somut örneklerdendir.

Hayatı boyunca tutkuyu her şeyden öncelikli tutan Rayski, hiçbir kadınla sonuna kadar gidebildiği bir aşk yaşayamaz. Rayski'nin kadın karakterlerle girdiği diyaloglarda kesin huzura kavuşmaya çalıştığını, hızlı bir şekilde kendini kaptırdığını, içinde kıvılcımın arttığını gözlemlemekteyiz. Karşısındaki kadın karakterin kendisinde yeni ve taze bir hava yaratmasını arzulamaktadır. Buna karşılık Rayski'nin kendi durgun yaradılışından dolayı tüm çabaları etkisiz

kalmaktadır. Hayatında giriştiği diğer tüm eylemlerde olduğu gibi, aşkta da başarısız olur. Hayatta kendine belirli bir yer bulamaz. Nitekim romanın sonunda da buna yönelik bir vurgu söz konusudur. Kahraman yeni bir uğraşa dahil edilerek farklı bir yere gider. Bu da hala kendini arayış yoluna devam ettiğinin bir göstergesi olarak değerlendirilebilir.

Sonuç

Çalışmamızda incelediğimiz İ. A. Gonçarov'un *Yamaç* adlı romanındaki kadın karakterlerin Rayski'nin çektiği can sıkıntısının ve kişisel özelliklerinin daha iyi anlamlandırılmasını sağlamaları bakımından eserde oynadıkları işlevsel roller bütünsel ve karşılaştırmalı bir çerçevede sunulmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda yazarın yarattığı kadın karakterler, aktif ve pasif olmak üzere iki gruba ayrılarak incelenmiştir. XIX. yüzyıl klasik Rus edebiyatında daha önce karşılaşılan kadın karakterlerle ilişkilendirilerek aralarındaki benzer yanlar gösterilmiş ve erkek kahramanın hayatı daha farklı bir perspektiften yorumlayabilmesini sağladıkları gözlenmiştir. Buna karşılık dönemin tipik soylu insanının muzdarip olduğu can sıkıntısı ve bir türlü kendini bulamama sorunu, kadın kahramanlarla kurulan ilişkiler aracılığıyla okuyucuya sunulmuştur. Gerek aktif gerek pasif olarak adlandırılan her bir kadın karakterin sahip olduğu güzelliğin ve cezbedici yanların esasen ressam Rayski'nin sanat anlayışında kendi özünü keşfedebilmesine aracılık ettiği anlaşılmaktadır. İçinde bulunduğu ortamda sürekli bir arayış içinde olan Rayski'nin peş peşe farklı kadınlara ilgi duyup onların portrelerini yapması ve istediği gibi bir aşk ilişkisini deneyimlememesi onu derinden üzmektedir. Amacı yeni bir yaşam heyecanı bulabilmektir. Onu hayata bağlayacak adeta can sıkıntısına panzehir olacak tutkulu bir aşkı arzuladığı görülmektedir. Rayski için aşk, yaşamın anlamıdır. Aşksız olmak yaşamayı bırakmak gibidir. Bu arayış içinde kadın karakterler arasında Vera'nın yeni nesil kadın karakterlerinden biri olması ve en önemlisi Rayski'nin kendini anlama sürecinde adeta bir ayna görevi görmesi bakımından ayrı bir yere sahip olduğu anlaşılmıştır. İncelememiz sonucunda Rayski'nin karşısındaki kadın karakterlerin gizemlerini çözme denemelerinde başarılı olamadığı ve bu denemelerin sonunun gelmesinin yalnızca karşısındaki kadının hayatına dokunabilmesinde, ondaki can sıkıntısını unutturacak ışığı görebilmesinde gizli olduğu düşüncesine ulaşılmıştır.

Kaynakça

- GONÇAROV, İ.A. (1979a). *Yamaç I*, çev. Ergin Altay, Ankara: Kültür Bakanlığı.
- GONÇAROV, İ.A. (1979b). *Yamaç II*, çev. Ergin Altay, Ankara: Kültür Bakanlığı.
- KADIOĞLU, E. (2013). *XIX. Yüzyıl Rus Edebiyatında 'gereksiz insan' tiplemesi*. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- KOTELNİKOV, V. (1993). *İ.A. Gonçarov Biografiya Pisatela*. Moskva: İzdatelstvo "Prosveşeniye".
- KRASNOŞEKOVA, Y. (1997). *İ. A. Gonçarov. Mir Tvorçestva*. Moskva.
- ÖKSÜZ, G. (2012). Lermontov'un "Zamanımızın Kahramanı" Adlı Romanında 'Gereksiz İnsan' Ve Kadın Karakterlerin Önemi. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*. Cilt 1. Sayı 1. 9-17.
- PEREVERZEV, V. (1989). *Tvorçestvo Gonçarova, V:U İstokov Russkogo Realizma*. Moskva. 663-751.
- PETROVA, N. (1979). *Tvorçestvo İ. A. Gonçarova*. İzdatelstvo Moskovskogo Universiteta.
- SERDYUKOVA, O. (1994). *Gonçarov Romanist (tekst): Uçeb.-metod. Posobiye Dlya Stud. Pedinstitutov İ Uçiteley Slovesnikov*. Samar: Gos. Ped. Universitet.
- SÜTCÜ, G. (2014). *Rus Gerçekçiliği Bağlamında İ. A. Gonçarov'un Oblomov Adlı Romanı*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul

Başka Bir Temsil Mümkün Mü? Star Sisteminde Bir Cüce: Peter Dinklage

Merve KOÇ¹

Araştırma Makalesi

Öz

Bedenin denetimi için uygulanan politikalar, estetik, güzel ve ideal olanı belirleyerek bazı normlar oluşturmaktadır. Bu normlar sinemaya yansıdığına belirlenen normlara uymayan bedenlere sinemada daha az yer verilmektedir. Engelli karakterler sinemasal anlatıda yer aldıklarında ise ya hikayenin merkezinde değildir ya da olumsuz kültürel temsilleri sürdürmektedir.

Bu çalışmada, beden politikaları ve normalliğin inşasının oluşturduğu normatif beden olgusunun yıldız sistemindeki belirleyiciliğe rağmen Peter Dinklage'ın cüceliğe sahip bir aktör olarak sinemasal anlatıda yer almasının engelliliğin temsilinde bir dönüşüm yaratıp yaratmadığı sorulmuştur. Bu kapsamda Peter Dinklage'ın rol aldığı Nip/Tuck ve Game of Thrones dizileri eleştirel söylem çözümlemesi yöntemi kullanılarak incelenmiştir. Çalışmanın sonucunda cüceliği olan bir oyuncu olarak Peter Dinklage'ın star sistemi kalıplarını yapı bozumuna uğratılmasına ve engelliliğe dair olumsuz kültürel temsillerin dönüştürülmesine katkıda bulunduğu; ancak aynı zamanda engelli bir karakterin güzellik, çirkinlik veya normallik kavramlarının yeniden inşa edilmesinde bir araç olarak kullanıldığı ayrıca hegemonik erkekliğin ve "sağlam" bedenin varlığını güçlendirme anlamları da taşıdığı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler

Beden Politikaları,
Normatif Beden,
Engellilik,
Cücelik,
Star Sistemi,
Eleştirel Söylem
Çözümlemesi

Makale Hakkında

Gönderim Tarihi:
15.03.2021
Kabul Tarihi:
29.08.2021

Is Another Representation Possible? A Dwarf in the Star System: Peter Dinklage

Abstract

The policies applied for the control of the body constituent some norms by determining aesthetics, beauty and ideal. When these norms are reflected to the cinema, bodies that don't comply the determined norms are given less space in the cinema. When people with disabled characters are involved in the cinematic narrative, they are either not at the center of the story or maintain negative cultural representations.

In this study, it was inquired that despite the determinacy in the star system of normative body phenomenon constituted by body politics and construction of normalcy, an actor with dwarfism Peter Dinklage's participation in the cinematic narrative whether created a transformation in the representation of disability. In this context, The Nip/Tuck and Game Of Thrones series starring Peter Dinklage were examined using the critical discourse analysis method. As a result of the study, Peter Dinklage as an actor with dwarfism, contributed to the deconstruction of star system patterns and the transformation of negative cultural representations of disability. But at the same time has been detected that a disabled character used by as a tool to reconstruct the concepts of beauty, ugliness or normality. Furthermore have meanings of strengthening the existence of hegemonic masculinity and the "able" body.

Keywords

Body Politics,
Normative Body,
Disability,
Dwarfism,
Star System,
Critical Discourse
Analysis.

Article Info

Received:
15.03.2021
Accepted:
29.08.2021

¹ Dr, s.mervekoc@gmail.com, ORCID: 0000-0001-8030-4087

Giriş

Toplumsal düzen, söylemlerden oluşmaktadır. Tuğan'a (2015: 56-57) göre sinema ise "toplumsal yaşamın söylemlerini diğer bir ifade ile biçim, figür ve temsillerini şifreleyerek sinemasal anlatılar biçiminde aktarmaktadır." Bu nedenle sinemasal anlatı içerisindeki söylemleri incelemek toplumsal düzen hakkında mevcut olan veya inşa edilen temsiller hakkında ipucu verebilir.

Günümüzde güzellik, gençlik, sağlıklı olma ve başarı gibi kavramların yüceltilmesi engelliler gibi dezavantajlı grupların birçok alanda dışlanmalarını da beraberinde getirmiştir. Bu alanlardan biri de sinemadır, denilebilir. Film ya da dizi karakterleri görsel tatmini sağlama odaklıdır. Bu görsel tatmin bedene işaret etmekte, beden ise çekici bir unsur olarak tasarlanmaktadır. Güzellik kültürel düzeyde değişebilen bir olguyken, modern dünyada beden üzerinde yoğunlaşan güzellik düşüncesi küreselleşmeyle birlikte belirli ve sınırlı beden görüntülerine indirgenmiştir. Bu nedenle beden üzerinde artan denetimler sinemaya da yansıyor güzel bedenlerin sinemasal anlatıda öne çıkarıldığı çirkin olanın ve ideal olmayanın ötekilendiği görülmektedir.

Bu çalışma; kuramsal olarak beden sosyolojisinden, star sisteminden, iktidar ve temsil kavramından beslenmektedir. Çalışmada beden, sadece biyolojik bağlamda bir gerçekliği olmayan aynı zamanda toplumsal ve kültürel olarak kurulan bir yapı olarak ele alınmaktadır. "İnsan bedeni yüzyıllar boyunca belirli ideolojiler doğrultusunda şekillendirilmeye çalışılmıştır (Koç, 2017: 264)." Beden politikaları sonucu modern dünya bir normlar dünyası haline gelmektedir ve bu dönemde iktidar artık *biyoiktidar* ve güzellik ve sağlamlık inşasının altında yatan art niyetli önyargılar ve gerek gerçek gerek sanal temsillerde görülen beden faşizmi bu dönemde *biyoiktidarın* merkezindedir.

Engelli bedenin sinemasal varlığı ise sinemanın icadına yakındır. Bu dönemde "ucube" bedenler sinemada yer bulmuştur. Ancak Adadağ'a (2012: 38) göre 1920'li ve 1930'lu yıllarda ABD'deki öjenizmi işleyen kurmaca filmler sansüre uğramıştır. Bu nedenle "ucube" bedenleri işleyen filmlerin sayıları da hayli azalır. Pernick (1996) bu durumu "estetik sansür" olarak niteler. Bu filmler eğitici yanlarıyla takdir toplamakla birlikte, "zavallı" ve "korkunç" durumdaki vücutları gösterdiği için eleştirilir, sansüre uğrar (Pernick, 1996: 129). Sinemada norm dışı görülen bedenlerin varlığının ise estetik sansür ve beden politikalarıyla güzelin ve ideal olanın gösterilme kaygısı sonucu azaldığı söylenebilir. Sinemada star sistemi ise ideal olanın öne çıkarılarak olmayanın dışlanmasını kolaylaştırmıştır. Vigarello'ya (2013: 227) göre Hollywood sinemasıyla sinema endüstrisi, bir düş fabrikası mertebesine yükselir. Bunu sağlayan önemli araçlardan biri de sinema star sistemidir. Bu nedenle sinemada star sisteminde bedenler idollerle yüceltilirken zayıf-çirkin-hastalıklı bedenler estetik sansüre uğrar. Ancak cüceliği² olan bir oyuncu olarak Peter Dinklage gerek yeteneği ve fanları gerek film sayıları ve ödülleri gibi özelliklerle bu star sisteminde kendine yer bulmuştur. Peki beden politikaları ile güzellik ve sağlamlık bu kadar ön plandayken cüceliği olan bir oyuncunun star olması engelliliğin film/dizi gibi alanlarda temsilinde bir fark yaratmış mıdır? Davis'e (2011: 207) göre engelli karakterler her zaman ideolojik anlam yüklüdür. Normal hegemonyasını tersine çevirmek ve "anormal" hakkında alternatif düşünme tarzları kurmak farklı temsil biçimlerinin önünü açabilir. Aynı zamanda engelliliğin de farklı temsil edilmesini sağlayabilir. Engelli bireyler çoğu yapımda yer almaz yer aldıklarında da karakterleri merkezi bir rol oynamaz ya da temsilleri daha çok olumsuzdur. Bu nedenle Peter Dinklage'in ele alınan yapımlardaki rolü farklı temsilleri düşündürmesi açısından incelemeye değer bulunmuştur.

Çalışma konusuna ilişkin olarak uluslararası literatürde bir tarama yapıldığında ise Meeuf'un (2014) "*The Nonnormative Celebrity Body and the Meritocracy of the Star System: Constructing Peter Dinklage in Entertainment Journalism*" adlı makalesi, çalışmamızla uyumlu olarak bir ünlünün normatif olmayan bir vücuda sahip olmasının, Hollywood'un cüceliği olan insanları klişeleştirmesine ve cüceliği olan bireyleri bir mizah aracı olarak kullanma kültürel eğilimine karşı meydan okuma olasılıklarını ve sınırlamalarını sorgulamaktadır. Makale, Dinklage'in ünlü statüsüne yükselmesini, Hollywood oyuncu seçim politikalarını sorgulama ve cüceliği olan bireylerin karşılaştığı damgalanmaya dikkat çekme fırsatı yaratmasına rağmen, Dinklage'i çevreleyen söylemlerin büyük

² Cüce ve cücelik kavramları bu çalışmada pejoratif bir anlamda değil; engelliliğin bu türündeki bireyleri kapsayıcı olması açısından tercih edilmiştir. Çünkü cücelik akondroplazi, hipokondroplazi, ateş, hastalık ve beslenme sorunları gibi nedenlerle oluşan boy kısalığını anlatan şemsiye bir kavram olarak kullanılmıştır.

ölçüde Hollywood'daki cüceliği olanların karşılaştığı mücadelelerin yer aldığı meritokratik bir anlatı yarattığı sonucuna ulaşmıştır. Ellis'in (2014) "*Cripples, Bastards and Broken Things: Disability in Game of Thrones*" isimli çalışması Tyrion Lannister'in engellilik temsili için bir örnek olduğunu engelli bloggerların görüşleri üzerinden incelemiş ve Tyrion'un tipik engellilik temsillerini altüst eden bir karakteri olduğu sonucuna ulaşmıştır. Tanya'nın (2019) "*All dwarfs are bastards': Game of Thrones as disability studies pedagogy*" isimli makale ise Game of Thrones'un engelliliğin sosyal modelini ve bireyleri dışlayanın toplum olduğu yönündeki temel iddiasını sorgulamak için pedagojik bir araç olarak nasıl kullanılabileceğini araştırmıştır. Tanya çalışmasında Tyrion Lannister karakterinin engellilik anlayışını sosyal olarak inşa edilmiş bir kimlik olarak gösterdiğini ve "normal" bir beden kavramının aynı zamanda sosyal bir yapı olduğunu ortaya çıkarmıştır.

Çalışmanın yönteminde ise ilk olarak kavramların açıklanması için betimleyici analiz yöntemi ikinci olarak dizi çözümlemeleri için eleştirel söylem çözümlemesi (ESC) yöntemi kullanılmıştır. Bu yöntemin seçilme sebebi ESC'nin güç, ideoloji, dil ve söylem gibi kavramlar üzerine odaklanması ve bu kavramları bağlamından kopuk olarak değil, tam tersine toplumsal koşulları ve süreçleri merkeze alarak çözümlemesidir. Bunlara ilaveten ESC'nin kurucu kuramcılarında biri olan Foucault'un beden, söylem ve iktidar yaklaşımları da çalışmada kullanılacak temel kuramsal çerçevelerinden birini oluşturmaktadır. Engelli bir bedene sahip bir birey olarak Peter Dinklage'in yer aldığı yapımlarda cüce bir karakter olarak temsil ettiği anlamı çözümlemek amacıyla iki dizi incelemesi yapılmıştır. Bunlardan ilki modern çağdaki güzellik anlayışı ve toplumsal yapıya bir eleştiri olan *Nip/Tuck* (Murphy, 2003) dizisi ikincisi ise *Game of Thrones* (Benioff ve Weiss, 2011) isimli dizidir.

1. Normallik Hegemonyası ve Normatif Beden

Günümüzde normallik Gramsci'ye atıfla bir "hegemonya" biçimine dönüşmüş ve kendisine uyulması beklenen bir "normatif beden" kalıbı oluşturmuştur, denilebilir. Normallik hegemonyasını anlamak için normalin nasıl inşa edildiğine dolayısıyla "norm" kavramının ortaya çıkışına bakmak gerekmektedir. Davis (2011: 188) "norm" sözcüğünün marangoz gönyesinden geldiğini ve "normal" kavramının "dikey" manasını geldiğini belirtmiştir. Yardımcı'ya (2015: 14) göre ise "normalis" kelimesi "gönyeye uygun yapılmış, doğru açıda duran" bir şeyi nitelendirmek için kullanılmıştır.

Kelly'e (2002) göre modern öncesi dönemde bedenlerin ona uygun olması ve davranması gereken bir normal kavramı yoktu. Tanrısal varlıkların ya da mitolojik unsurların ideal varlıkları ölçüt alındığında, kalan tüm bedenler kusurlu olarak düşünülüyordu. Davis (2011: 188) de "normal", "normalite", "anormal" gibi sözcüklerin oldukça geç dönemde kullanılmaya başlandığını ve "yaygın tür ya da standarttan, düzenli, alışıldık olan farklı olmayan ya da sapmayan, ona uyan, onu oluşturan" anlamında "normal" sözcüğünün İngilizceye ancak 1840 civarında Quetelet'in istatistik alanında yaptığı çalışmalar sonucu "thome moyen" yani ortalama insan kavramını formüle etmesiyle girdiğini belirtmiştir. Dolayısıyla norm varsa bundan sapmaların veya aşırı uçların varlığı da ortaya çıkacaktır. Normal dağılım eğrisi, yeni sıralı düzen oluşturarak bir ideal yaratır. Bu ideali ise norm dayatması ile destekleyerek güçlendirir ve böylece sapmaların ortadan kaldırılabileceği anlayışıyla da hegemonyacı bir normallik anlayışı ortaya çıkarır. Bunu yaparken de hem normatif olan hem de normatif olmayanlar üzerinde bir iktidar oluşturur.

Norm fikrinin insan bedeni üzerinden düşünülmesi "sapkın/normdan sapanlar" beden fikrini oluşturur. Bu sapkın bedenler cinselliği farklı olanlar, hasta olanlar ya da bir nedenle "sağlam" olmayanlar olabilir. Böylece engelli bireyler de normdan sapanlar olarak görülecektir. Oluşturulan "normal" kavramı ise bedeni denetim altına alan kurumlar (hapishaneler ve tımarhaneler vb.) ve bedeni düzenleyen söylem, eylem, uygulama ve tutumlarla yaygınlaştırılır.

Normun topluma uygulanması ile Foucault'nun "normalleşme toplumu" adını verdiği şey ortaya çıkar. Foucault'nun normalleşme toplumu üzerine düşünceleri modern toplumda normallik hegemonyasının anlaşılmasına yardımcı olur. Normalleşme toplumu Avrupa'da on sekizinci yüzyılın sonundan itibaren hastalık, suçluluk, delilik, cinsellik gibi çok farklı alanlarda normal ve anormal ayrımına dayalı olarak ortaya çıkmıştır (Hülür, 2009: 468). Delilik, suçluluk, hastalık gibi kavramlar Foucault (2003) için modern dönemin icatlarıdır. Modern dönemde toplumlar, kendi oluşturdukları tıp, eğitim, psikiyatri, psikoloji gibi bilimlerin bilgi iddialarına dayanarak, kendi bireylerini kontrol etme ve disiplin altına alma yoluyla bir "iktidar" biçimi oluşturur. İktidar, düzenleyici mekanizmalara ihtiyaç duyar. Foucault, bu mekanizmaları *biyopolitikanın* normları olarak adlandırır. Bu normlar

doğaldır ve cezalandırıcı değil, düzenleyicidir (Foucault, 2003: 106). Özdemir-Akgündüz'e (2013) göre iktidar, yaşama dair bütün olguları kategorize edip, düzene sokar ve bireyleri de bu düzen temelinde normal-anormal ayrımı uyarınca ıslah etmeye çalışır. Dolayısıyla *biyopolitika*, normalleştirici bir söylem olarak işler. Bireylerde bu söyleme dayanarak, kendi denetimlerini kendileri sağlayarak, yaşamlarının belirleyicisi olduklarını düşünürler (Özdemir-Akgündüz, 2013: 9). Böylece bu iktidar biçimi faşist değil; ancak içerisinde rızayı barındıran hegemonyacı bir normallik dayatır.

Günümüzde iktidar biçimlerinin geleneksel anlamda faşist bir yapıda olmadığını Umberto Eco da "sıradan/kök faşizm" kavramı ile anlatmaktadır. Eco (1995) *The New York Review of Books*'da yayınlanan "*Sıradan/kök-faşizm (Ur-Fascism)*" adlı makalesinde bahsettiği üzere faşizmin artık birisinin dünya sahnesine çıkıp, "Auschwitz'i yeniden açmak, kara gömleklileri yeniden İtalyan meydanlarında yürütmek istiyorum" demesi kadar kolay ve açıktan bir işleyişi yoktur. Bu yeni işleyiş biçimini açıklayan Eco'nun 14 tane kavramsallaştırması bulunmaktadır. Bunlardan homojenleştirme, elitizm ve maşizmo bedenler üzerine iktidar biçimini açıklamada bu araştırma için yol gösterici olabilir. Homojenleştirme, farklılığın yarattığı ve farklıların dışarıda bırakılmasıyla oluşturulan birlikteliği, elitizm, başta lider olmak üzere bilgi sahiplerinin toplumun kalanı adına "doğru"yu belirlemesini, maşizmo ise daha çok ataerkil toplumlarda görülen toplumun erkek olduğu ve bu erkeğin güç ve kudretle ilişkili olduğunu ifade eder. Bu kavramlar söylemlerde içkindir ve görünmeyen ama hissedilen bir faşizm biçimi yaratır. Özellikle homojenleştirme, normun ne olduğunun ya da kim olduğunun belirlenmesinde öne çıkmaktadır. Modern toplumlarda engellilik ise homojenleştirmenin korku nesnesi olarak kullandığı "farklılık"tır.

2. Star Sistemi

Sinema, yüzyılı biraz aşkın bir süredir hayatımızdadır. İlk sinema aygıtları 1890'lar da ortaya çıkmış; sonra hızla yayılarak bir endüstri haline gelmiştir. "Star"lar da bu endüstrinin bir parçası olarak görülmüşlerdir; çünkü sinemanın kitlelere ulaşan yapısında starlar önemli unsurlardan biridir.

Star kavramını Dorsay (2005: 10) "fiziksel olarak; güzellik, glamour (göz kamaştırıcı), karizma ve yetenek dediğimiz şeylerin her birine ihtiyaç duyan ve buna karşın çok farklı kimliklerin ve kişiliklerin oluşturduğu bir büyük, özel yüzler ve kişiler ordusu. Taçsız kraliçe ve krallar" şeklinde tanımlamıştır. Özger'in (2009: 10) Ellis'den (1982) aktardığına göre star, şahsiyetiyle (figürleriyle, endamıyla, vb.) dağıtım formlarına giren ve bu sayede bundan sonra yapılacak filmlerin gösterimlerini besleyen bir oyuncu olarak tanımlanmaktadır.

Dorsay (1989: 17) sinemada star olgusunun doğuşunun I. Dünya Savaşı'nı takip eden yıllarda İtalya'da gerçekleştiğini söyler. Star sistemi, Amerika'da sinemanın yaygınlaştırılması çalışmalarıyla iyice belirginleşmiştir. Arık'a (2013: 10) göre Amerika'da 18. yüzyılın sonlarında, sinemanın, toplumun aşağı zevklerini yansıttığı düşünülmekteydi. Sinema tiyatro gibi saygın değildi. Dolayısıyla orta sınıfın sinemaya çekilmesi konusunda endişe vardı. Bu endişeyi gidermek için toplumun, idol olarak konumlandığı oyunculara filmlerde rol verilmesiyle sinemada star sisteminin temeli atılmıştır.

Star, Özger'e (2009: 3) göre yalnızca film oyuncularının karakteristik özellikleriyle (yetenek, güzellik, cazibe, karizma) ele alınamayacak kadar karmaşıktır. Bu nedenle sinema endüstrisi ve bir filmin hikayesi içinde kalan star kimdir, nasıl işlev görür gibi sorular, onu tanımlamada yetersiz kalacağından kavramın; filmin yapım, dağıtım ve gösterim süreçleri ile birlikte ele alınması gerekmektedir. "Starları diğer oyuncularından ayıran şey koydukları emek ile birlikte, sahip oldukları ve olduruldukları imajlarıdır (Özger, 2009: 6)." Bu imajların yaratılması gerekir. Star imajları karmaşık bir sürecin sonunda ortaya çıkar. Starın kendi kişiliği, hayranlarının beklentisi, film endüstrisinin beklentileri, siyasi ve ekonomik çevre, uluslararası ilişkiler, medya içi ilişkiler bu imajı şekillendirir (Arık, 2013: 11). Dyer'a (1986: 19) göre izleyiciler-dinleyiciler-tüketiciler, star yaratmada, yapımcılar ve medya tekstlerinden daha önemli bir güçtür. Film yapımcıları, yıldızın ortaya çıkmasını sağlayan, onu yaratan kişiler olarak görülebilir; ancak bu durumun yanında yıldızın varlığının gerçek nedeni, onu tüketen olan kitledir.

Star tanımlamasını destekleyen unsurlar onları star yapan özellikleridir. Her starda farklı olabilmekle birlikte değişmeyen benzer özelliklere de sahiptirler. Starların özellikleri arasında film sayısı, sinema ödülleri, güzellik, iyi oyuncu olmak, genç olmak, karizmatik olmak başta gelmektedir. Yetenek, star olabilmek için önemli bir avantaj olmasına karşın, fiziksel çekicilik ayrı bir öneme

sahiptir (Yüksel, 2001: 33). Star, gücünü, fiziksel albenisi, çekici tavırları, toplumsal ve kültürel olarak güzellik/yakışıklılık kalıplarına uygunluğundan alır (Dyer, 1986: 15).

Star, ideal güzellik ölçütlerini saptamaya ve kişinin kendi fiziksel ölçütlerini tanımlamasına yardım eder. Açıkça, güzellik ölçütlerini tanımlamanın ölçütü çekiciliktir. Sinemada gençlik-yaşlılık, zayıflık-şişmanlık, engellilik-sağlamlık gibi konular üzerine stereotipler üretilir. Michael'e göre örneğin yaşlılık star sisteminde çok da kabul edilebilir bir olgu değildir. Star yaşı 19-30 aralığıdır (Michael, 2004: 30). Engellilik söz konusu olduğunda durum yine benzerdir. Engelli olmak star kalıplarıyla pek de uyumsuzdur. Bu nedenle Peter Dinklage'ın sinema star sisteminde yer alması çalışma için değerli bulunmuştur.

3. Bir cüce star: Peter Dinklage

Sinema hikayelerini, insanları ve onların bedenlerini bazen çirkinleştirerek bazen de kusursuz/ideal olan olarak göstererek aktarır. Baecque'e göre (2013: 305) panayircılar bunu erkenden, hatta sessiz sinemanın yapım şirketlerinden bile önce keşfetmişlerdi: "Seyirci perdede bir beden görmeye geliyordu ve seyirci çekmek ancak olağanüstü bedenler sunmakla mümkündü." Bu dönemde hilkat garibelerine sinemada sıkça yer verilmektedir; çünkü sıra dışı bedenleri seyretmek için büyük arzu duyulmaktaydı. Beacque (2013: 307) bunun sebebinin "seyircinin bu garip, becerikli ya da anormal bedenlerin bilim alanındaki gelişmelerin ve toplumun modernleşmesiyle birlikte temelli ortadan kalkacağını hissetmesiydi." şeklinde açıklamaktadır.

"Ucubelerle/hilkat garibeleri"yle ilgili filmlerden biri Tod Browning'in yapmış olduğu *Freak* (Browning, 1930)'ti. Bu film dünyada yaşayan son "ucube"leri bir araya getirerek insanlara göstermeyi amaçlamaktaydı. Filmin konusunu, bir sirk cücesinin güzel bir at cambazına âşık olması ve bunu fırsat bilen cambazın cücenin parasını elinden almaya çalışması oluşturmaktaydı. Corbin ve diğerlerine (2013 :205) göre film, o dönemde çok tepki almıştır. Browning'in beklediğinin aksine gişede başarısız olmuştur. İnsanlar "bu filmi çekmek için yarım akıllı, izlemek içinse sağlam mideli olmak gerektiğini" düşünmektedir. Dönemin gazetelerinde filmde insanların özdeşleşebileceği bir karakter olmadığı ve insanların "bir cücenin aşkından anlamayacağı" şeklinde eleştiriler yer almıştır (Corbin ve diğerleri, 2013: 205). Yani aslında filmdeki engelli karakterler insanların özdeşleşebileceği bir star modeli veremediği için başarısız olmuştu.

Geleneksel olarak, engellilerin medyada temsili, yetersiz temsil ve olumsuz stereotipler şeklinde olduğu yönünde eleştirilmiştir³. Biklen ve Bogdan, "*Engellilerin Medyadaki Temsilleri: Kalıplar Üzerine Bir Araştırma (1977)*" isimli çalışmalarında medyada yer alan engelli temsili kalıplarını sıklıkla "acıması ve zavallı, tekensiz veya şeytani, şiddetin nesnesi, atmosfer, süper engelli, gülünecek kişi, kendinin en büyük ve tek düşmanı, yük, aseksüel ve günlük hayata tam olarak katılamayan kişiler" olarak belirlemişlerdir. Barnes ise "*Engelli İmgesi ve Medya (1992)*" başlıklı makalesinde engellilerin çoğu filmde ve televizyonlarda "şiddet mağduru" olarak gösterildiğini saptamıştır. "*Engellilik Siyaseti (1990)*" kitabında Oliver ise engelli insanların hiçbir zaman sıradan sorunları olan sıradan insanlar olarak sunulmadığını her zaman süper kahramanlar, kötü adamlar ya da trajik kişilikler olarak yer aldıklarını belirtmektedir. Bazı engelli oyuncular engelliler için yazılmamış bir rolde de oynayabilmektedir. Bu kişilere Peter Dinklage, Sudha Chandran ve Marlee Matlin gibi isimler örnek verilebilir. Burada kişilerin engellilikleri ikinci plandadır. Onların starlıkları sadece engelliliğe dayanmayan rollerde de oynamalarını sağlamıştır. Cüceliği olan bir oyuncu olarak İtalyan yapımı bir filmde medya patronunu canlandıran Giovanni Vignola ve Jordan Prentice'in *Brüj'de* (McDonagh, 2008) filminde güzel bir sevgilisi olan bir aktörü canlandırması farklı rol örnekleri olarak da verilebilir.

Sinemanın ilk zamanından bugüne cücelerin rol aldığı veya cücelerin konusunu oluşturduğu filmler vardır. Ancak sinemada cüceliği olan bir oyuncu olmak belirli kalıp rolleri oynamayı gerektirmiştir. Genellikle bu roller dış görünüş üzerinden mizah üretilen komedi filmleridir⁴. Bunun yanında bilimkurgu filmlerinde fantastik bir öge olarak ve korku filmlerinde "canavarımsı bir öge"

³ (bkz. Longmore; Barnes; Cumberbatch ve Negrine; Darke; Harnett).

⁴ Keleoğlu (1971), Zaman Haydutları (1981), Waxwork (1988), Little Man (2006), Dr. Parnassus (2009).

olarak da yer almışlardır⁵. Engelli Hakları Hareketi'nin yükselmesi ve ABD'de ortaya çıkan ADA (Amerika Engelliler Yasası) her alanda engelliliğe bakış açısında değişmelere sebep olmuştur. Böylece Mast ve Cohen'e (1980) göre Hollywood sinemasında da engelli bireyler artık sadece engelliliği temsil eden kişiler olarak değil; diğer rollerde de yer almaya başlamıştır. Bu noktada engelli bir birey olan Peter Dinklage'ın film ve dizilerde üstlendiği rollerde cüceliği olan bir birey olarak nasıl karakterleri temsil ettiği incelemeye değer olarak görülebilir.

Game of Thrones dizisindeki Tyrion Lannister karakteri ile son dönemde ismi öne çıkan Peter Dinklage, rol aldığı film sayısı, ödülleri, karizması, eğitimi ve yeteneği ile sinema sistemi içerisinde yer almaktadır. Peter Dinklage'ın engelli bir birey olarak star sisteminde star özellikleri gösterip göstermediği anlamak ve cüceliği olan bir oyuncu olarak ne tür roller üstlendiğini incelemek için hayatına, filmlerine ve fanlarının yaptığı yorumlara bakılabilir.

1969 yılında New Jersey/ABD'de dünyaya gelen Dinklage, İngiliz Alman ve İrlanda kökenlidir ("İmdb", t.y.). Bir iskelet displazisi olan akondroplazi nedeniyle boyu 1,35 metredir ("Peter Dinklage", t.y.). Cüceliğin bu türünde olan kişilerde genellikle vücuda oranla büyük bir baş bulunurken, bacaklar kısa olmaktadır. Dinklage, ailesinde kendisinden başka hiç cüceliği olan birey olmamasına rağmen ona kötü veya özel davranmadıklarını söylemektedir ("The insider", 2015). Dinklage 1991 yılında oyunculuk eğitimini tamamlayarak kariyerine başlamıştır. Dinklage, kendini cüce olarak tanımlamamakta sadece cüceliği kendi varlığının parçası olarak görmektir. Bu nedenle oynayacağı karakterlerin de cüce karakter olmak zorunda olmadığını, her türlü rolü oynayabileceğini söylemektedir ("The Talks", 2015). Cüceliği olan oyuncular belirli kalıp rollerde oynarken, Dinklage ilk filmi "*Living in Oblivion (Manik Depresif)*"daki (Dcillo, 1995) rolünde cüceliği olan aktörlere sunulan sınırlı ve karikatürize rollerle hayal kırıklığına uğramış bir aktörü canlandırmıştır. Dinklage, 2003 yılında oynadığı "*The Station Agent (Hayatın İçinden)*" (Mccarty, 2004) filmiyle "Bağımsız Örnek İnsan Ödülleri" ve "Sahne Oyuncuları Derneği"nden en iyi aktör ödülünü; *Game of Thrones* dizisinde canlandığı Tyrion Lannister karakteri ile 63, 67, 70 ve 71. Emmy Ödülleri'nde ve 2012 Altın Küre Ödülleri'nde en iyi yardımcı oyuncu ödülünü almıştır ("İmdb", t.y.). Ayrıca Peter Dinklage *Game of Thrones* dizisinde oyuncu olarak tek Emmy kazanandır. Diğer oyuncular aday olsa da ödülü alamamıştır.

Peter Dinklage, şimdiye kadarki kariyerinde elli bir film⁶ ve yirmi televizyon dizinde⁷ rol almıştır ("Peter Dinklage", t.y.). Uzun yıllar kendi deyimiyile "öfkeli cüceyi" canlandıran Dinklage, son dönem çalışmalarında, çeşitli karakterleri ana ve yan rollerde canlandırmıştır⁸. Peter Dinklage, star sisteminde bahsedilen film sayısı, ödüller, karizma, belirli bir fan kitlesine sahip olma gibi pek çok star özelliklerini taşımaktadır. Peter Dinklage'ın genelde zekası, çekiciliği, karizması, saçları, modern giyim tarzı ve güçlü varlığı gibi özellikleri hayranları tarafından beğenilen yönleri olarak sıralanmaktadır. Dinklage'ın twitter fan sayfasında 220.7 bin takipçisi, Instagram fan sayfasında 5 milyon takipçisi, Facebook fan sayfasında ise 1.413.958 takipçisi bulunmaktadır⁹. Peter Dinklage ile ilgili olarak sosyal medyada yer alan yorumların çoğu olumlu yönde ve gerek oyunculuğu gerek karizmasına övgü niteliğindedir. Özellikle Tyrion Lannister karakterinden sonra hayranları gözünde daha zeki, daha karizmatik ve yakışıklı bulunmaktadır. Peter Dinklage hakkında bazı yorumlar şöyledir:

⁵ İnsan Kasabı (1973), Seedpeople (1992), Leprechaun serisi (1993, 1994,1995, 1996, 2003, 2015), Uykusuz (2001), Orphan (2009), Lanetli Cüce Dönüyor (2018).

⁶Oynadığı filmler arasında, Elf (2003), Beni Suçlu Bulun (2006), Penelope (2006), Cenazede Ölüm (2007), Bende Seni Seviyorum (2010), Pete Small Öldürüldü (2010), X-Men: Geçmiş Günler Gelecek (2014), Pixels (2015), Avengers: Sonsuzluk Savaşı (2018) gibi filmler yer alır.

⁷Oynadığı TV dizileri arasında ise Oz (Fontana, 2001), Entourage (Ellin, 2005), Nip/Tuck (Murphy, 2006), 30 Rock (Michaels, 2009) ve Game Of Thrones (Benioff ve Weiss, 2011) My Dinner with Herve (2018) sıralanabilir.

⁸Örnek olarak; Küçük İnsanlar (Bright, 2004) isimli cüce bir aileyi konu alan filmde asi, motosikletli ve aşık bir cüceyi yan karakter olarak, Pete Small Öldürüldü (Rockwell, 2011) isimli filmde ana karakter olarak bahtsız bir çamaşırhane sahibini, Penelope (Palansky, 2006) filminde yeni bir araştırmacı gazeteciyi yan rolde, Cenazede Ölüm (Oz, 2007) filminde gey ve arsız birini, Beni Suçlu Bulun (Lumet, 2006) filminde ana rolde bir avukatı, Tıpkı Senin Gibi (Coiro, 2011) yan rolde gey bir kahve dükkanı sahibini, Çatlak Şövalyeler (Lynch, 2013) filminde ana rolde çizgi romanları gerçek sanan hayalperest bir karakteri, X-Men Geçmiş Günler Gelecek (Singer, 2014) filminde ise yan rolde bir matematik profesörünü canlandırmıştır.

⁹ 4 Mart 2021 tarihi itibarıyla

İlahi adaletin sembolüdür. O yakışıklılığa, o karizmaya, o ses tonuna, o oyunculuk yeteneğine bir de boy pos eklense saçma olurdu zaten (Ekşi Sözlük Peter Dinklage Başlığı, 2010).

1/4 my size, 4x as cool and manly. And dapper. [1/4'üm kadar, 4 kat daha rahat ve erkeksi. Ve sıkı] (Peter Dinklage Facebook Fan Sayfası, 2015)

Confidence, Wit, Charm, Good Looks. What else could a girl want?! Marry me! [Kendine güvenen, zeki, çekici, iyi görünüşlü, Bir kız daha ne ister ki? Evlen benle!] (Peter Dinklage Facebook Fan Sayfası, 2015).

Kendisinden 2 kat daha büyük olan oyuncuların pek çoğundan 2 kat daha iyi bir oyuncudur (Ekşi Sözlük, Peter Dinklage Başlığı, 2012).

I know I'm a bit late to the GoT party but I was so moved by your performance in this series. Your acting is just, phenomenal. [GoT partisine biraz geç kaldığımı biliyorum, ama bu dizideki performansınızdan çok etkilendim. Oyunculüğün olağanüstü.] (Peter Dinklage Instagram Fan Sayfası, 2021).

Normallik üzerine söylemlerin arttığı ve sinema star sisteminin kodlarının genelde ideal olanı belirleme ve benimsetme üzerinden işlediği günümüzde cüceliği olan bir oyuncu olarak Peter Dinklage'ın yer aldığı yapımlarda temsil ettiği karakterlerin incelenmesi engelli karakterlerin sinema anlatısındaki anlamını daha iyi anlamak açısından önemlidir.

4. Eleştirel Söylem Çözümlemesi ve Peter Dinklage'ın yer aldığı Dizilerin Çözümlemesi

Çalışmada nitel yaklaşım benimsenmektedir. Kullanılan temel yöntem ise söylem kavramı ve bu kavramın iktidar ve ideoloji ile olan bağımlı ortaya koymaya çalışan eleştirel söylem çözümlemesi yöntemidir. Eleştirel söylem çözümlemesi dil kullanımını iktidar, hegemonya, ideoloji gibi kavramlarla ilişkilendirmesi açısından tercih edilen bir yöntemdir ve kuramsal kökenlerini iktidar ve ideoloji gibi alanlarda çalışan düşünürlerin çalışmalarından almaktadır.

Eleştirel Söylem Çözümlemesi'nin (ESC) temellerinin Roger Fowler, Gunther Kress, Rober Hodge ve Tony Trew tarafından özellikle 1979 yılında "Dil ve Kontrol (Language and Control)" isimli çalışmayla atıldığı iddia edilmektedir (Threadgold, 2003: 5). Başlangıçta eleştirel dilbilim olarak Halliday'ın çalışmalarından etkilenen bu yaklaşım, zamanla temel dilbilim akımlarından farklılaştırmıştır. Söylem çözümlemesi dille ilgilidir. Eleştirel söylem çözümlemesi ise, ideolojik boyutu ve bağlamsal anlamı çözümlemeye katar. Eleştirel söylem çözümlemesinin "sorgulanmayan, ancak arka planında asimetrik bir iktidar ilişkisini saklayan ideolojik söylemleri görünür hale getirmesi ve dildeki gömülü ya da fark edilmeyen (umursanmayan) güçle ilişkili yapıları görünür kılp, farklı ideolojilerin dile nasıl yansıdığını deşifre etmesi" güçlü yanlarından biri olarak kabul edilir (Zengin, 2017: 2).

Van Dijk'a (1998:24) göre eleştirel söylem çözümlemesi, metinler, tarihsel süreç ve toplumsal ve kültürel yapılar arasında bağlantı kurmayı sağlayan bir yaklaşımdır ve toplumsal eşitsizliklerin dil ile birlikte nasıl ifade edildiğini, nasıl kurulduğunu, nasıl meşrulaştırdığını ve yaygınlaştırıldığını sorgulamayı amaçlar. Van Dijk bunları daha çok gazete haberleri üzerinden incelerken bu çalışma sinemasal anlatılara odaklanmıştır.

Çalışmada eleştirel söylem çözümlemesi yöntemi kullanılarak modern dönemde *biyopolitikanın* artan denetim mekanizmaları, estetik sansürler ve star sisteminin "ideal olanı gösterme" ve "güzel olanı öne çıkarma" işlevlerine rağmen engelli bir bedene sahip bir birey olarak Peter Dinklage'ın yer aldığı yapımlarda cüce bir karakter olarak temsil ettiği anlamı çözümlemek amacıyla *Nip/Tuck* (Murphy, 2003-2010) ve *Game of Thrones* (Benioff ve Weiss, 2011-2019) isimli iki dizinin incelemesi yapılmıştır. *Nip/tuck* dizisinden 4. sezonda Peter Dinklage'ın yer aldığı 7 bölüm ve *Game of Thrones* dizisinde 1-8 sezon toplam 73 bölümden Peter Dinklage'ın yer aldığı 67 bölüm incelemeye dahil edilmiştir.

Van Dijk'ın "Eleştirel Söylem Çözümlemesinin Prensipleri" (1993b) ve Gee'nin "Söylem Çözümlemesi Nasıl Yapılır; Araç Kutusu" (2010) isimli çalışmalarından yararlanılarak bu çalışmaya özgü olarak dizilerin görsel ve işitsel özelliklerine uygun şekilde geliştirilen bir eleştirel söylem çözümlemesi modeli uygulanmıştır. Araştırma modelini oluşturan bölümler ve bölümlerde yer alan ögeler ve aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 1. Dizilerin Çözümlemesinde Kullanılan Araştırma Modeli

1.Makro Düzey	2.Mikro Düzey
-Konu -Olay örgüsü -Bağlam ve yansıtırlık	-Diyaloglar -Eylemler -Dengellik
-Karakterler -Karakterler arası ilişkiler	-Görüntü -Renk ve müzik

Yukarıdaki tabloda yer alan çözümleme modeli iki bölümden oluşmaktadır. İlk olarak makro yapı çözümlemesinde, eleştirel söylem çözümlemesi yapılacak olan örneklemelerin genel bir çerçevesini çizmek ve örnekleme tanıtmak amaçlanmaktadır. Çözümlemeyecek ögenin nasıl bir ızgaraya oturtulduğu konular, olay örgüsü, bölüm başlıkları ve bunlar arasındaki geçişlerle birlikte diziyi oluşturan karakterler ve karakterler arası ilişkiler gibi konular cevaplanmaya çalışılmaktadır. Van Dijk'a (2002: 112) göre makro yapı çözümlemesi söylemle ilgili en önemli bilgiyi veren, söylemin ne hakkında olduğunu ve olayın zihinsel modelini açıklayan ve okuyucunun/izleyicinin aklında en çok kalan bilgi ve anlamı temsil eder.

Makro yapının ilk kısmı “konu”, “olay örgüsü” ve “bağlam ve yansıtırlık” öğelerinden oluşmaktadır. Konular söylemin ne ile ilgili olduğunu anlatmakla beraber, ana fikri ya da söylemin en önemli bilgisini temsil etmeleri nedeniyle söyleme ait en çok hatırlanan bilgilerdir. Olay örgüsü söylemler ve karakterler arası ilişkilerin kurulmasında çözümleyiciye yardımcı olmaktadır. Söylemler, bir bağlamda oluşur ve kendisini üreten kişi ya da toplumları yansıtır. Zeyrek'e (2009: 44) göre yöntem olarak söylem çözümlemesi kullanan araştırmacılar, bağlam kavramını çalışmalarına göre tanımlamışlardır. Kimine göre bağlam metin olurken kimine göre toplumsal ortam veya durum, kimine göre de bireysel veya kültürel bilgidir.

Çalışmada kullanılan bağlam ve yansıtırlık çözümleme aracında olay ve karakterlerin toplumsal bağlamla ilişkilendirilmesi yapılmaktadır. Makro yapının ikinci kısmı ise karakterler ve karakterler arası ilişkilerdir. Karakterler hem eylemleri gerçekleştirenler hem de eylemden etkilenenlerdir. Burada karakterlerin özellikleri, temsilleri ve oluşturdukları kimlikler öne çıkmaktadır. Dizide hangi özellikleri olan karakterlere yer verildiği ve bu karakterlerin temsil ettiği kimliklerin anlamı incelenir. Çözümlemeci bu öğede söylemin kurucusunun “konuşma ya da yazısında ne gibi kimlikleri oluşturduğuna ya da var olan hangi kimliklere uygun söylem üretmeye çalıştığını” araştırır (Gee, 2010: 112).

Mikro düzeyde odaklanılan noktalar daha çok söylemlerin arka planını anlamaya yöneliktir. Bu nedenle metnin niyetine dair soruları içinde barındırır. Bu bölümde ilk olarak dilbilimsel unsurlar olarak diyaloglara odaklanılır. Diyaloglarda kullanılan kelimeler, bu kelimelerin sıklığı, kelimelerin anlamsal durumları, vurgulanan yapılar, söylemdeki biçim ve retorik gibi konular üzerinde durulur. Söylemi ve ortaya çıktığı bağlamı daha iyi anlamak için kullanılan dili ve söylemin dilsel ve sosyal bağlamını anlamak önemlidir. Söylemin dilbilimsel çözümlenmesinin temelinde dilin toplumsal olarak üretilen/geliştirilen ve toplumu yeniden üreten bir yapı olarak düşünülmesi vardır (Alemdar ve Erdoğan, 2010: 378).

Çözümlemeye dahil edilen öğelerden bir diğeri eylemlerdir. Burada söylemde kullanılan dil ile gerçekleştirilen eylemler ve olayların nasıl sunulduğu incelenir. Eylemler ayrımcılık, meşrulaştırma, aşağılama, sorunsallaştırma, marjinalleştirme gibi hegemonya oluşturan ve toplumdaki güç gruplarıyla ilişkilendirilebilen edimler gerçekleştirebilirler. Böylece söylemdeki aktörün eylemde takındığı tavır söylemin arka planına dair ipuçları verir. “Dengellik” ögesi ise söylemin konusuna, aktörlerine, muhatabı olan gruplara olabildiğince dengeli oranda değinmeyi inceler. Söylemin içeriğinde özellikle göz ardı edilen grupları ortaya çıkarmak bu aracın temel hedefidir. Dizilerin bölümlerini incelerken de karakterlere verilen ekranda kalma süresi de bunun bir parçası olmaktadır. Mikro düzeyin son kısmı olan “görüntü” ve “renk/müzik” ögesi ise sinemasal anlatıda ortaya çıkan görsel ve işitsel söylem biçimlerinin incelemeye dahil edilmesini amaçlar. Görüntüde hangi karakterlere yer verildiği, görüntünün çerçevelenmesi, kamera açıları, kullanılan renk ve müzikler söylemin inşasında önemli bir yer tutar.

4.1. *Nip/Tuck*'ın “Marlo”su

Nip/Tuck 2003-2010 yılları arasında yüz bölüm olarak Ryan Murphy tarafından yapılmıştır (Nip/Tuck, t.y.). *Nip/Tuck*, Christian Troy ve Sean McNamara isimli iki plastik cerrahın hikayesini konu almaktadır. *Nip/Tuck* fit olmak ve ince (slim) olmak anlamına gelmektedir. Dizi, farklı estetik problemleri olan insanların güzel olmak için yaptıkları şeyleri göstermektedir. Peter Dinklage'in rol aldığı dördüncü sezonda ise genel konular engellilik ve “kusurluluk” ekseninde gelişen temalardan oluşmaktadır. Peter Dinklage'in yer aldığı bölümler, eşini aldatma, pençe ellilik, cücelik, estetik operasyon, boy uzatma ameliyatı, engelliğin toplumsal kabulü gibi kavramlar üzerinedir. Peter Dinklage bu sezonda yedi bölümde oynamıştır. Çözümlemeler tüm dizi üzerinden değil, Dinklage'in oynadığı bölümler üzerinden yapılmıştır.

Peter Dinklage'in Marlo isimli karakterle yer aldığı bölümlerin olay örgüsünü Julia ve Sean'ın engelli bir çocuğa sahip olmaları ile birlikte bir bakıcı aramaya başlamasını ve Marlo'nun bakıcı olarak işe başvurması başlatır. Marlo, önce cüce olduğu için bakıcı olarak işe alınmak istenmez; ancak Marlo'nun Julia'nın doğacak engelli bebeğine karşı anlayışı ve bakış açısı onun işe alınmasını sağlar. Julia'nın engelli bebeğine Marlo anlayışla yaklaşip onun farklılığını kabul ederken, Sean ise bebeğin ameliyat olmasını istemektedir. Julia'da bu durumdan etkilenecek Marlo'ya ilgi duymaya başlar. Marlo'da Julia'ya ilgi duymaktadır ve bunu belli eder, birlikte olurlar. Daha sonra onunla Floransa'ya taşınmasını ister ancak Julia önce kabul edip daha sonra ise kararından dönecektir. Bu olayla birlikte Marlo karakteri artık diziden çıkmaktadır ve sadece bir kez daha sonra ismi geçmekte ve bir aile fotoğrafında gösterilmektedir.

Dizinin toplumsal bağlamla ilişkisi kurmak için dizinin anlattığı ile toplumun o dönemde olaya, duruma ya da kavrama yaklaşım biçimine bakmak gerekmektedir. Zamansal olarak günümüzde geçen dizide, bedenler üzerinde kurulan denetim mekanizmaları sonucu artan estetik kaygıların modern insan üzerindeki etkileri ve insanların estetik ameliyatlara “kusur”larını düzeltme çabası işlenmektedir. Bunun yanında engellilik konusu temelde biyo-fiziksel faktörlerin olduğu bir olgu olsa da engellilik sosyal olarak inşa edilmektedir. Dizinin engelliği işleyen bölümleri de Amerikan toplumundan hareketle (aslında pek çok ülkede olduğu gibi) engelliliğe olan bakış açısı yansıtılmaktadır. Toplumsal yapıyla bağlantılı olarak engelli bireyi işe almakta tereddüt etme, engelli bireyin cinsel hayatı olamayacağı düşüncesi, engelli bireyle ilişki kurulması konusundaki önyargılar, farklı görünüşteki bireylere “ucube” gözüyle bakılması gibi konular toplumun görüşüne eleştirel bir bakış açısıyla işlenmiştir. Dizideki engellilik, engelli olma ve toplum tarafından engelli olarak kabul edilme normlarının dışında ve daha da önemlisi bu normların karşısında bir kimlik edinim süreci olarak değerlendirilebilir. Marlo karakteri de bunu “yapacağınız en kötü şey oğlunuzun durumu etrafında dolaşmak” şeklinde ifade etmektedir. Engelliliğin kabulünü ve engelliliğin bireyin kimliğinin bir parçası olarak görülmesi gerektiğini hatırlatır.

İncelenen bölümlerde dört ana karakter vardır: bunlardan ilki Christian Troy; Sean'ın iş ortağı ve çocukluk arkadaşıdır. Dizide yakışıklı, zengin ve başarılı bir estetik cerrahı canlandırmaktadır. Sean ise yine yakışıklı ve başarılı bir estetik cerrahdır; ancak bunun yanında üç çocuk babasıdır. Çocukluğunda engellilikle ilgili bir travma (yarık damaklılık) geçirmiştir ve doğacak engelli çocuğu Conor'u ameliyat etmek istemektedir. Julia, Sean'nın karısıdır. Christian ile geçmişte bir ilişkisi olmuştur. Marlo ise sanat tarihi üzerine master yapmış, ancak geçimini bakıcılıkla sağlayan cüceliği olan bir bireydir.

Peter Dinklage burada Marlo karakteri ile zayıf görüntüsü ve kısa boyuna rağmen, entelektüel, bilgili, Sean'ın tersine engellilik ve farklı olma durumunu bizzat yaşayan biri olarak ve engellilik konusunda anlayışlı biri olarak konumlandırılmıştır. Marlo, vücut olarak Sean'dan “eksik” ve “kusurlu” hatta “çirkin” olarak konumlandırılmakta ancak zekası, duygusallığı ve anlayışı ile bu açığı kapatarak, Julia ile bir ilişki yaşamaktadır. Sonunda Julia onu değil de Sean'ı seçtiğinde yine “kaybeden” olmuştur. Yapılan konumlandırmada Julia duygusal olarak zor durumda olduğu ve Sean'ın çocuğunu ameliyat ettirmek istemesi gibi şartlar nedeniyle cüceliği olan biriyle birlikte olmaktadır.

Dizinin mikro düzeyde çözümlemesinin ilk kısmını diyaloglar oluşturmaktadır. Burada seçilen kelimeler, vurgulanan yerler, kullanılan retorik gibi ögeler önem kazanmaktadır. Diyaloglarla ilgili ilk örnekte, doğumdan sonra Marlo işe alınır. Julia'ya engelli bir çocuğa bakması için yardım etmeye başlar. Ancak bir gün Sean'ın Marlo'nun Julia'nın süt kanallarını rahatlatmak için göğsüne bez koymasından rahatsız olarak onu işten çıkarmak ister. Yaptığı açıklama da ise engellilerin cinsel hayatına yönelik olumsuz toplumsal yargının dizi söyleminde de yer aldığı görülmektedir. Bu aynı zamanda beden üzerindeki iktidarın kurulmasında Eco'nun sıradan faşizmin ögeleriyle açıkladığı gelenek kültürüne örnektir. Burada engellilik üzerine kalıplaşmış kültürel tanımlamalardan bahsedilebilir. Engelli bireyin cinsel hayatıyla ilgili yargılar ise maşizmoya örnek olarak verilebilir.

-Sean: Bir aylık ilişik kesme ücreti, bence yeterince adil.

-Marlo: Adilden de fazla ama mantıklı bir açıklamayı hak ediyorum.

-Sean: Çizgiyi aştın, Marlo. Karımın göğüslerini okşadın... Bak durumunu anlıyorum yarı çıplak haldeki annelerle çalışıyorsun. Bu çekici olsa gerek, özellikle o konuda bazı problemler yaşıyorsan.

-Marlo: Kadınlara ilişkide sorun yaşadığımı söylüyorsunuz. Yani benim seks-açlığı çektiğim hayatımda, karınızdın göğsünü ellemekten kendimi alamadığımı (Nip/Tuck, 2006).

Marlo ve Julia sinemaya gittiklerinde bilet satan kişinin Marlo'yu kısa olması nedeniyle gişeden görmemesi, etraftan geçenlerin tuhaf bakışlar atarak ona gülmeleri ve Julia'yla aralarında bir şeyler olma ihtimali kendi durumu ile baş çıkabilen Marlo'ya estetik ameliyatla boyunu uzatma kararı aldırılmıştır. Bu Eco'nun homojenleştirme ve elitizm ilkelerine örnek olarak gösterilebilir. Tıp, eğitim, psikiyatri, psikoloji gibi bilimlerin bilimler, toplumsal alanın her yerinde kendi belirledikleri normallik standardını, eğitmenler, doktorlar, yargıçlar, polisler ve bürokratlar aracılığıyla, topluma dayatır, böylece iktidar söylemini meşrulaştırmaya çalışırlar. Dizide, toplumsal şartlar Marlo'yu diğer bedenler gibi olmak yani homojenleşmeye iter ve bu bedenin belirleyicisi olan elit kadro da burada estetik cerrah olan Sean'dır.

Julia, Marlo'nun boy uzatma ameliyatı olacağını öğrenince yaptıkları konuşmada Marlo'nun vurgusu aralarındaki "fiziksel farklılığın birlikte olmalarına engel olmasını istemediği" yönündedir. Marlo, engel durumunu fiziksel farklılık olarak tanımlamayı tercih etmektedir. Bunun yanında Marlo'nun olduğu bölümlerde "kusur", "mükemmellik", "normallik" gibi kelimelerin sıklıkla kullanıldığı görülmektedir. Sean Conor'un durumunu "düzeltmek"ten bahsetmekte ve onun "normal" bir yaşam sürebileceğini söylemesi de dizideki "ableist"¹⁰ tutumları göstermektedir.

Sean, Marlo ve Julia arasında bir ilişki olduğunu anlayarak Marlo ile konuşmak için Marlo'nun evine ziyarete gider. Burada Marlo Sean'ın kendisine cüce olduğu için vurmak istemediğini düşününce merdivene çıkarak boyunu eşitler ve sorar "Sence bu seni daha erkek yapacak mı?" Ancak Sean ona vurmuyup, sadece Conor'un odasına yaptığı duvar resminin üzerini boyadığını söyleyerek ondan intikam alır. Burada sağlam bedenin bir "cüce"den intikamını alışı vurmaya bile değmeyecek şekilde aktarılmıştır.

Dizide estetik değerler, güzellik, çirkinlik, kusursuzluk ve normallik oldukça ön plandadır. Karakterler de engelli bir çocukları olduğunda bunu kabul etmek yerine değiştirmek istemektedir. Kendilerini suçlamakta, mükemmel olmadıklarını dile getirmekte zorlanmaktadır. Bunun sonucunda engelli bir karakter olarak Marlo'nun engelli bebeği kabullenışı ve ona karşı tutumları Julia-Sean arasında çatışmalara neden olmuştur.

-Sean: Bir ilişkin olduğunu itiraf mı ediyorsun?

-Julia: Conor'la ilgili şeyler ve Matt'in evlenmesi. Bu yalanları daha fazla saklayamayacağım.

-Sean: Neden bunu... Onunla?

¹⁰ Karakoç'a (2018: 17) göre ableism; "sağlam, tam, yetkin bedenli bireylerin lehine yapılan ayrımcılık ve bedensel, zihinsel ya da ruhsal açıdan herhangi bir farklılığa sahip olan bireylerin yalnızca bu farklılıkları sebebiyle, tam olmaları gerekçesiyle uğradıkları haksız muamelelerin adıdır.

-Julia: Çünkü o Conor'u daha doğmadan kabul etti ve senin tek istediğin onu değiştirmek (Nip/Tuck, 2006).

Sean bu itirafa sinirlenir. Kaç kez birlikte olduklarını, nasıl birlikte olduklarını, Julia'yı memnun edip etmediğini, boyunun sorun olup olmadığı gibi detayları sorgulamaya başlar; çünkü sağlam bedenli bir erkek olarak kendi karısının bir "cüce"yle birlikte olması ona kendini daha da yetersiz hissettirmiştir. Ancak bu yine de Julia arasında büyük bir ayrılığa neden olmamıştır. Sean ve Julia'nın Marlo ile olan birlikteliği konusundaki konuşmaları ise bu birlikteliği bir kez daha kötüleyerek aslında güzel, kusursuz ve sağlam bedeni yüceltmektedir.

-Sean: Neden o? Beni aldatmanı anlıyorum. Bir de beni küçük düşürmen mi gerekiyordu?

-Julia: Beni en iyi arkadaşınla birlikte olduğum için affediyorsun ama farklı görünen biriyle birlikte olduğum gerçeğini kaldıramıyorsun, görünüşü kusurlu olan biriyle.

-Sean: Kusuru kaldırabilirim, Julia.

-Julia: Bu yüzden mi oğlunu ameliyat etmek için bu kadar çaresizsin? Gününün %80'i insanları sanki daha iyi hissettirecekmiş gibi görünüşlerini düzeltmekle geçiriyorsun.

(...)

-Julia: Marlo'yla olmam yanlıştı, biliyorum ama görünüşlere ne kadar önem verdiğimi fark ettirecek kadar gözümü açtı (Nip/Tuck, 2006).

Dizinin mikro düzeyde çözümlemesinin ikinci kısmını ise görsel ve işitsel anlatılar oluşturmaktadır. Dizinin iç mekanlarında geçen olaylarda dramatik öğeler ağırlıktadır ve klasik çerçeveleme kullanılmıştır. Ameliyat sahneleri (Marlo'nun boy uzatma ameliyatı canlandırması ve Conor'un pençe el ameliyatı gibi) yakın çekimlerde gösterilerek gerçeklik unsuru artırılmıştır. Marlo'nun olduğu sahnelerin diyalog içeren kısımlarında omuz üstü çekim kullanılarak hiyerarşik bir anlatı kullanılmış, karakterin üzerindeki iktidar biraz daha artırılmıştır. Sırtını dönüp gittiği sahneler ise çerçeveden çıkması beklenene kadar izlenir ve boyunun kısalığı Julia veya Sean'ın gözünden, üst açıdan izleyiciye aktarılır. Dizinin sahnelerinde Marlo ve Sean'ın birlikte olduğu sahnelerde Marlo'yla olan boy farkının ön plana çıkarıldığı hiyerarşik görüntülerin olduğu (Fotoğraf 1) Julia ve Marlo'nun sahnelerinde (Fotoğraf 2) ise daha çok göğüs çekim yapılarak aralarındaki yakınlaşma aktarılmıştır.

Fotoğraf 1: Sean ve Marlo

Kaynak: Nip/Tuck, t.y.

Fotoğraf 2: Julia ve Marlo

Kaynak: Nip/Tuck, t.y.

Dizde yer alan erkeklerin cinselliği, erkekliklerinin kuruluşunda önemli bir yer tutmaktadır. Nerdeyse bütün bölümlerde baş roldeki karakterlerin sağlam ve estetik vücutlarının ön plana çıkarıldığı cinsel birliktelik sahnelerine görüntü olarak daha uzun süre yer verilirken; Marlo ve Julia'nın cinsel birlikteliği sadece "öpüşme" ve "birlikte yatma" şeklinde gösterilmiş; "normatif" ve "normatif olmayan" bedenin cinsel birlikteliğine yer verilmekten kaçınılmıştır (Fotoğraf 3). Görüntü

düzenlemesinde Marlo kısa boylu olmasına rağmen Julia onun göğsüne yatarak aradaki fiziksel farklılıklar örtülmeye ve bu pozisyonla daha “erkeksi” bir görüntü verilmeye çalışılmıştır.

Fotoğraf 3: Marlo ve Julia'nın birlikteliği

Kaynak: Nip/Tuck, t.y.

Dizinin renk düzenlemesinde klinikte beyaz ve mavi renkler ağırlıkta olup, sağlık ve hijyenin vurgulandığı, Cristian'ın evinde ise maskülen bir dekorasyonun hâkim olduğu, siyah, kırmızı, leopar ve zebra renk ve desenlerinin kullanılarak erkeklik, iktidar ve cinselliğin vurgulandığı görülmekteyken, Marlo'nun evinde sarı ve kahverengi tonları hakimdir bu da onun yalnızlığını daha çok ön plana çıkarmaktadır. Renkler gibi kullanılan müzikler de anlatının bir parçasıdır. Dizide doktorlar ameliyat esnasında mutlaka müzik dinlemektedir. Dizinin açılış müziği ise "A Perfect Lie" isimli şarkıdır. Dizinin konusuna uygun olarak şarkının sözleri "beni mükemmel bir ruh, mükemmel bir akıl, mükemmel bir yüz, beni mükemmel bir yalan yap" şeklindedir. Bu mükemmellik ise engelli bir bedene sahip olan ve “kusurlu” olarak görülen Marlo'nun temsil ettiği karaktere zıttır.

Nip/Tuck dizisinde Marlo karakteri; yakışıklı ve kariyer sahibi iki adam olan Christian ve Sean'ın birlikte olduğu güzel bir kadınla birlikte olan bir karakter olarak çıkmaktadır. Bu noktada önce dizideki estetik kaygının ve güzelliğin yüceltilmesinin aksine cüce bir bedenin “normal” görünüşlü biriyle birlikte olması *biyoiktidar* mekanizmalarını *yapıbozumuna* uğrattıyor gibi görünmektedir. Ancak Sean ile Julia'nın konuşmalarından anlaşılır ki; onunla birlikte olmasının sebebi Marlo'nun engelli çocuğa olan duyarlı yaklaşımı ve insanların kendilerindeki kusurları kapatmada bir araç olarak görmeleridir. Yani kendinden daha kusurlu olduğunu düşündüğü bireyle birlikte duygusal bir katarsis yaşamalarıdır. Aslında Julia psikolojik olarak zor zamanlar geçirmese Marlo gibi “kusurlu” biriyle birlikte olmayacaktır.

4.2. *Game Of Thrones'un “Tyrion Lannister”ı*

Game of Thrones, George R. R. Martin'in epik fantezi serisi Buz ve Ateşin Şarkısı'ndan uyarlanarak Benioff ve Weiss tarafından televizyon dizisi haline getirilmiştir. İlk bölümü, 17 Nisan 2011 tarihinde yayınlanmış olan dizi, 19 Mayıs 2019'da sekiz sezon toplam 73 bölümle yayın hayatını tamamlamıştır (“Game of Thrones”, t.y.). Dizi dünyanın birçok ülkesinde yayınlanmaktadır. Türkiye’de de önemli bir izleyici kitlesine sahiptir. Dizinin Türkiye yayın haklarına sahip olan Digitürk’un verilerine göre final sezonu, bir önceki sezona göre izlenme oranlarında %173'lük bir artışla 1 milyon 91 bin saatlik izlenmeye ulaşmıştır (akt. Baran, 2019: 67).

Dizinin konusu, Westeros ve Essos adında iki farklı kıtada yer alan farklı mevsimsel özellikler ve farklı yaratıklar barındıran ütopyik dünyada yaşanan dokuz büyük ailenin iktidar savaşlarını anlatmaktadır. Yedi krallık Westeros olarak adlandırılmaktadır. Demir tahtın sahibi olan asil aile yedi krallığın yöneticisi olacağı için çeşitli soylu evler arasında çekişmeler ve güç mücadeleleri yaşanmaktadır (Koparı, 2020: 59). Bu ailelerden dizinin başında en etkin olanları; Baratheon Hanedanlığı, Stark Hanedanlığı, Lannister Hanedanlığı, Targeryan Hanedanlığı ve Greyjoy Hanedanlığı'dır.

Dizi, Edward Stark yönetimindeki Stark Hanedanlığı'nda başlar. Stark Hanedanlığı, Kış tepesi adı verilen yerde 7 Krallığı koruyan Sur'un yanında kurulu bir hanedanlıktır. Bir isyan sonucu kardeşi ve çocukluk arkadaşı olan Edward'ın yardımı ile Demir Taht'ı Targaryen'lerin elinden alan Kral Robert ölen sağ kolu yerine Edward Stark'ı çağırır. Kral Robert'n, kaptığı enfeksiyon sonucu ölmesi, sonra da oğlu Joffrey'in tahta çıkmasıyla dizinin olay örgüsü başlamış olmaktadır. Edward, Joffrey'in Cersei ve Jaime'nin enest ilişkiden doğma çocuğu olduğunu öğrendiğinde idam edilir. Aynı

zamanlarda tahtın eski varisi Targenyen Hanedanlığı'ndan Daenerys Targaryen ejderhaları ile tahtını geri almak için harekete geçmesi ve tüm taht mücadelelerinin yanında "Akgezenler" isimli ölümler ordusuyla girişilen savaş olay örgüsünün kurucu unsurlarıdır.

Dizinin toplumsal bağlamla ilişkisi kurulduğunda dizinin ütopyik özellikleri herhangi bir toplumu veya zamanı karşılamamaktadır; ancak engelliliğe yaklaşım Orta çağ dönemindeki yaklaşımlarla benzerlik göstermektedir. Malthora'ya (2001) göre dine dayalı batıl inançların ve cezaların kurbanı olan engelliler, Ortaçağ Avrupası'nda sıklıkla kötülük, büyüçlük, hatta şeytanla ilişkilendirilmiş ve çocukların engelli doğması çoğunlukla annelerinin şeytani inançlarının bir sonucu olarak görülmüştür. Dizide Tyrion Lannister karakterine sıklıkla "devil monkey (şeytani maymun)" denilerek çirkinlikle ve kötülükle ilişkilendirilmektedir. Aker'e (2018: 241) göre dizideki egemen yapılanma kadınlara, piçlere, hadımlara, cücelere, kölelere ve normatif roller dışında yaşam sürenlere ağır yaptırımlar uygulamaktadır. Engelliğe dizideki sağlam bedenlilerden gelen yaklaşımı Euron Greyjoy Tyrion'a "Demir adalarda senin gibilerin yaşamasına bile izin vermeyiz biliyor musun doğduğunda öldürüyoruz. Sırf ailelerine merhamet olsun diye." sözlerinde görmek mümkündür. Dizinin toplumsal bağlamında engelli bireylerin bir değeri yoktur. Çünkü savaşamazlar ve ailelerine yük olurlar. Engelli, hadım ya da piçler için toplumun bakışı Lord Varys ve Tyrion'ın diyalogunda Lord Varys'in "İnsanlar liderleri izlerler ama bizi asla izlemezler. Bizi tiksindirici buluyorlar." ifadelerinde görülmektedir.

Dizide oldukça fazla karakter vardır¹¹. Bunlardan Peter Dinklage oynadığı karakter çok sevilerek daha fazla yer verilen isim olmuştur. Dizide Tyrion Lannister, kraliçenin iki kardeşinden zeki olanı olarak kendini, yakışıklı olanı ise diğer kardeşi olarak tanımlar. Ancak cüceliği olduğu için dizide "küçük şeytan" ya da "yarım adam" olarak da çağrılır. Kişilik özelliği olarak, içki ve kadına meraklı bir erkek olarak çizilmiştir. Kendisi de bu yönünü dizide "benim işim bu bilmek ve içmek" şeklindeki söyleminde tanımlamaktadır. Zevkine düşkün olmasının yanında güçlü bir mizah anlayışı ve strateji bilgisi olan bir karakterdir. Babasının kendisi cüce olduğu için onu sevmediğini yine de yüzüne vurulup duran cüceliğiyle baş ettiğini anlatır. Güçlü bir karakterdir; ancak içinde bulunduğu dünyanın şartlarında fiziksel anlamda "yetersiz" olduğunun farkındadır. Bu nedenle zekasını geliştirmeyi çok okumayı ve bilgili olmayı önemsemiştir.

Game of Thrones evreninde engellilik özellikle savaşlar nedeniyle yaygın bir tecrübedir. Bu nedenle cüceliği olan bir karakterden başka engelli karakterler de vardır. Dizinin söyleminde "sakatlar", "piçler" ve "hadımlar" gibi "kusurlu görülen" karakterlerden sıklıkla bahsedilir. Dizinin ilk bölümlerinde kuleden düşerek sakatlanan Brandon Stark, cüceliği olan Tyrion Lannister, zeka geriliği olduğu düşünülen "Hodor" görme engelli üstat Aemon, ampute kolu olan Jaime Lannister engelli karakterlerden bazılarıdır. Longmore, engelli bireylerin karakterlerinin "suçluluk, uyum ve cinsellik" olmak üzere üç olumsuz temsili olduğunu belirtmektedir (Longmore, 1987: 65). Ancak dizide tamamen olumsuz bir temsilden bahsetmek mümkün değildir. Gerard Goggin "*Yet I am Still A Man: Disability and Masculinity in George R.R. Martin's A Song of Ice and Fire (2020)*" isimli çalışmasında dizideki engellilik ve erkeklik temsillerini inceler ve Tyrion Lannister karakterinin engelli bireylerin grotesk veya canavarca olduğu fikri, engelliliğin ahlaksızlık veya ilahi cezanın bir işareti olduğu inancı ve engelli bireylerin hadım edildiği veya iktidarsız olduğu klişesine meydan okuduğunu iddia eder. Ancak Longmore'un görüşünü destekleyecek şekilde özellikle engelli olmayan bireyler tarafından engelli bireylere olumsuz atıflar da bulunmaktadır. Tyrion Lannister karakterinin Longmore'un bahsettiği engelliliğin temsillerinin olumsuz stereotipler olduğu argümanının aksi bir engelli karakter temsili olup olmadığı çalışmanın üzerinde durduğu konulardan biridir.

Tyrion Lannister'a, kardeşi Kraliçe Cersei tarafından "Annem seni doğururken öldü, sen yaşayasan diye o öldü." şeklinde suçlamalarda bulunması engelliliği suçlulukla, kötülükle ve

¹¹ Dizide Stark, Lannister ve Targaryen ailelerindeki karakter öne çıkmaktadır. Bu ailelerden Starklardan Eddard (Ned) Stark ve eşi Catelyn Stark onların Robb, Bran, Rickon, Arya, Sansa isimli meşru çocukları ve Jon Snow adında "piç" bir çocukları bulunmaktadır. Lannisterlar Tywin ve Joanna Lannister'ın çocukları Cersei, Jaime ve Tyrion isimli çocukları vardır. Joanna Tyrion'ı doğururken ölmüştür. Demir Taht'ın eski sahipleri olan Targaryenler Deli Kral Aerys II Targaryen'in çocukları Rhaegar, Viserys ve Daenerys Targaryen'dir. Ejderhaların annesi olan Daenerys, Jon Snow Rhaegar Targaryen'in öz oğlu olduğu ortaya çıkana kadar Targaryen Hanesi'nin yaşayan son üyesi olarak bilinir.

canavarlıkla ilişkilendiren bir yaklaşımı temsil etmektedir. Halk da onun çirkinliğinden ve yönetimde olmasından rahatsızlık duymaktadır. Sena'ya (1971: 237) göre çirkinliğin bir "sakatlık" olarak görüldüğünü ve çirkin olan her şeyde, bir uğursuzluk, bir sefillik ve korkunçluk olduğu hissiyle çirkin karşısındaki tavrımızın sanki bize bu niteliklerden biri bulaşacakmışçasına kaçmak olduğunu ifade eder. Aşağıdaki diyalogda Tyrion karakterine cüceliğinden dolayı kraliçenin enest ilişkisinden doğduğu düşünülen kraldan bile daha çok kin beslendiği görülmektedir.

-Pazar yerinde bir adam: Şişmiş, kabarmış ve iğrenç haldeyiz! Erkek olan kralların yatağında kız kardeşiyle zina yapıyor. Ama enest meyvesi çürük çıkınca şaşırıyor muyuz? Evet, Çürük bir kral!

-Tyrion: Söylediklerine karşı çıkmak zor. Kral ümitsiz vaka. Kalanlar için endişeleniyorum ben.

-Pazar yerindeki adam: Oynak bir kral, eğri büğrü şeytani bir maymunun lafıyla kanlı koridorlarda koşturup duruyor.

-Tyrion: Hayal gücüne hayran kaldım.

-Bronn: Senden bahsediyor (Game of Thrones, 2012).

Dizinin çoğu karakteri hatta dizinin ataerkil yapılanmış dünyasına ters olarak bazı kadınlar (Brienne of Tarth ve Arya Stark gibi) bile güçlü ve savaşçı ve iken Tyrion sadece zekidir ama hep istenmeyen, ötekidir. Fiziksel açıdan zayıf oluşuna ve kendisini savunmak için dövüşemeyecek biri oluşuna birçok kez şahit olunur. Ancak zekası politika yapmasına imkan verir, kuralları bilir; esir düştüğü bir kalede dövüşerek yargılanmak hakkını kullanmak istediğinde herkes ona güler. Yine kanunlara dayanarak kendi için dövüşecek bir şövalye ister. Esir düştüğünde bir köle pazarında satılırken savaşabileceğini zincirle bir adamı döverek göstermek ister ancak "komik" bulunur. Dövüşü için değil "komik" olduğu için satın alınır. Zaten cücelik konusundaki mizah klişeleri dizide de işlenmiştir. Cüce başı okşamak şans getirir" ya da cinsel birliktelikleri için "dağa tırmanmak" şeklinde Tyrion ile dalga geçilir. Daenerys ejderhaları ile kaybolduğunda onu aramak için Jorah Mormont ve Daario Naharis gidecekken Tyrion da gelmek ister aralarında geçen diyalog da Tyrion'ın dizideki dünyadaki konumunu hem de bu dünya da "normatif" olanın ne olduğunu göstermektedir:

-Naharis: Kusura bakma ama neden seni götürelim.

-Tyrion: Anlamadım.

- Naharis: Doğada bir hayvanın izini sürmüşlüğü var mı?

-Tyrion: Pek yok ama işinize yarayabilecek başka yeteneklerim var.

-Naharis: Dövüşebiliyor musun?

-Tyrion: Dövüşmüşlüğüm var. Büyük bir savaşçıyım demiyorum ama.

-Naharis: İyi at sürer misin?

-Tyrion: Şöyle, böyle.

-Naharis: Yani daha çok konuşuyorsun (Game of Thrones, 2015).

Sıklıkla başı belaya giren Tyrion suçlu olmadığı halde birçok kez yargılanmıştır. Tyrion'ın Game of Thrones starı olarak statüsü, Joffrey'in cinayeti için yargılandığı dördüncü sezonda belirginleşmiştir. Bu bölümde Tyrion aslında dünyayı engelli insanlara karşı önyargıyı sürdürmekle suçlamıştır. Kral Joffrey'i öldürmekle suçlandığı sahnede tek suçunu aşağıdaki şekilde itiraf etmesi aynı zamanda sağlam bedenliliğe vurgu yapmaktadır. Tyrion burada -güçlü ve yakışıklı kardeşi Jamie'nin aksine- hanedandaki tüm kötülüklerin kendisinden beklendiğini, cüce olduğu için hep yargılanıp suçlandığını kötü görünüşünün kötülükle bağdaştırıldığına dikkat çekmektedir.

-Tyrion: Evet baba. Suçluyum ben. Duymak istediğin bu mu?

-Tywin: Kral Joffrey'i zehirlediğini itiraf ediyor musun?

-Tyrion: Hayır o konuda masumum. Ben çok daha korkunç bir konuda suçluyum. Ben cüce olduğum için suçluyum.

-Tywin: Cüce olduğun için yargılanmıyorsun.

-Tyrion: Onun için yargılanıyorum. Hayatım boyunca bunun için yargıldım(...) Jeofreyy'i ben öldürmedim ama keşke öldürseydim. Keşke olduğumu sandığımız canavar olsaydım (Game of Thrones, 2014).

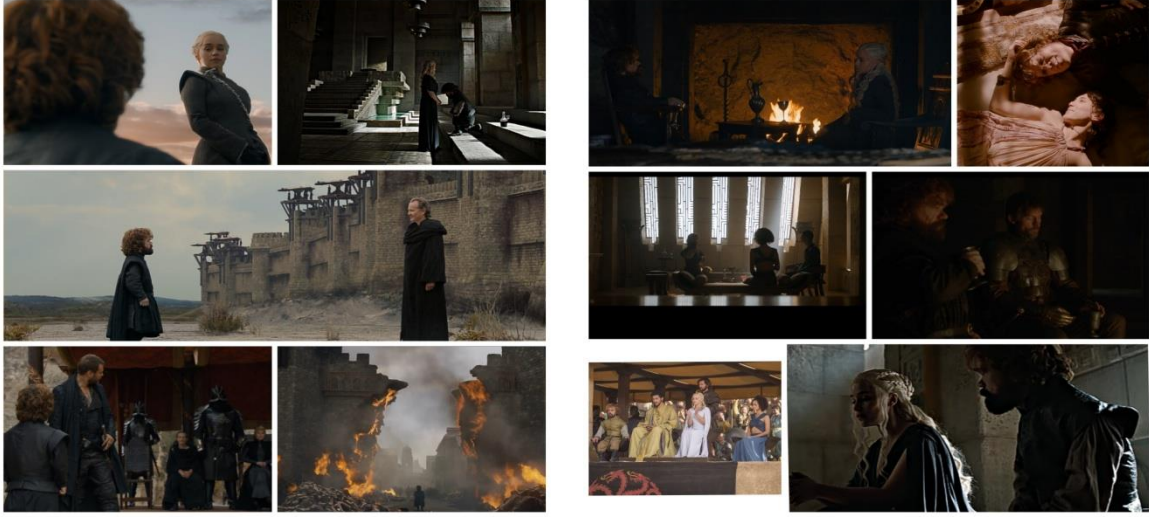
Tyrion zekası ve parası olmasa çoktan ölmüş olacağını farkındadır. Askeri işler ve devlet işleriyle çok fazla ilgilenmeyen Tyrion, içki ve kadın düşkünü olarak çevresince bilinmektedir. Babası Tywin, Tyrion'ı "bodur bir aptal" ve "kıskançlık, şehvet ve kurnazlıkla dolu", "kindar küçük bir yaratık" olarak nitelendirmektedir. Tywin, Tyrion'a sosyal olarak "değersiz" olduğunu sürekli olarak hatırlatsa da Tyrion zeka, merhamet, sadakat, cesaret ve zeka örneği gösterir. Tyrion küçük yaştaki çocukların bile kılıç kullandığı bir dizide ilk kez kavga etmek zorunda kalarak birini öldürdüğünde çevredeki askerler tarafından ilk seferi olduğu anlaşılmıştır. Çünkü birini öldürmek ona kötü hissettirmiştir. Tyrion'ın merhametli biri olduğu adam öldürmekten çekinmesi, Bran Stark sakatlanınca ona at kullanması için bir eyer takımı yaptırması "kalbimde her zaman engelliler, piçler ve kusurlular için yer var." söyleminde bulunması ve sokaktaki dilenci kadına bebeğine yemek alması için para vermesi gibi örneklerde gösterilmiştir. Jaime Tyrion'ın kişiliğini "O hep ezilenlerin yanında olmayı seçti." şeklinde tanımlamaktadır. Karasu savaşında Kral Joffrey savaş meydanına çıkmak istemediğinde askerlere Tyrion'ın önderlik yapması ve bu esnada yaralanması, "Harpiya'nın Oğulları" örgütü tarafından arenada yapılan saldırıda Missandrie'yi kurtarması, Sansa'ya kötü davranışından dolayı Kral Joffrey'e tokat atabilmesi cesaret örneklerinden bazılarıdır. Tyrion'ın dizide üç kez de Kralın Eli yani danışmanı rolü üstlenmesi zekası ve politika bilgisinin bir sonucudur.

Dizi her ne kadar demir tahtın kontrolünü ele geçirmek için soylu haneler arasındaki iç savaşlarla ilgili olsa da aynı zamanda erkeklik hiyerarşisini de tasvir etmektedir. Bu nedenle, Tyrion karakteri dizide inşa edilen erkeklik hiyerarşisinin nasıl olduğunu sorgulamak açısından da oldukça uygundur. Aurita, (2018) "*Hierarchy of Masculinities in George R.R. Martin's A Game of Thrones*" çalışmasının sonucunda, yedi Krallık'ta üç erkeklik sınıflandırması olduğunu göstermektedir. Çalışma Jaime Lannister'ı hegemonik erkeklik sınıflandırmasına alırken; Tyrion Lannister'ı marjinalleşmiş erkeklikler arasında saymaktadır. Tyrion bir cüce olduğu için dizide neredeyse hiçbir zaman hegemonik erkekliklerin yararlandığı ayrıcalıklardan faydalanamamaktadır. Tyrion özellikle babası tarafından erkek olarak görülmemektedir. Tyrion'ın ilk cinsel deneyimi babası ve abisinin bir oyunu şeklinde olmuştur. Aşık olduğu iki kişi de aslında bir "fahişe"dir. Tyrion'ın birden fazla kadınla seks yaptığı ilk sahnesinden itibaren, dizideki rolünün normdan daha farklı olacağı düşünülmüştür. Çünkü normda engelli bireylerin bir cinsel hayatı yokmuş gibi davranılır. Ancak Tyrion'ın cinsel ilişki yaşadığı kadınlar sadece fahişelerdir. Bu onun bedeniyle maddi bir karşılık olmadan birlikte olunmayacağı izlenimi yaratmaktadır. Sansa ile evlense dahi bir cinsel birliktelikleri olmamıştır. Dolayısıyla engelli bireyin normatif olarak görülen bireylerle bir ilişkisi "olamayacağı" anlayışını sürdürmektedir.

Tyrion dizide kardeşi Jaime yakışıklılığıyla konuşulurken kendisi "küçük şeytan" olarak çağırılan bir karakterdir. Umberto Eco (2009) "*Çirkinliğin Tarihi*" isimli eserinde belirttiği üzere olağan olarak güzelliğin karşıtı, klasik idealin antitezi ve ahlaki çöküşün veya kötülüğün bir sembolü olarak tanımlanan çirkinin de evrene katkısı olmuştur, güzel olana işaret etmiştir. Güzelliğin anlam bulması çirkinliktendir. Bu anlamda Tyrion karakteri dizideki hegemonik erkeklik kalıplarını destekleyecek bir şekilde de yer almaktadır. Tyrion'ın küçüklüğü veya çirkinliği görsel anlatıda da önemli bir yer tutmaktadır. Bu nedenle Tyrion dizide sağlam bedenlerin karşısından konumlandırılarak beden politikalarında dile getirilen, sağlıklı, sağlam ve normal olma gereğini yeniden inşa etmiştir.

Genellikle, herhangi bir "kusuru" temsil eden karakterler ve başrolde olmayan karakterler hikayenin merkezinde değildir ve temsilleri bir kenara itilir. Ancak dizinin çözümlemesinde "dengellilik" ögesi kullanıldığında dizinin toplam 73 bölümünün olduğu ve bunun 67 bölümünde yer almasıyla Tyrion karakteri ilk sıradayken Cersei (62), Daenerys (62) Jon Snow (62), Sansa (59), Arya (59), Jaime (55) bölümde yer almıştır ("İmdb", t.y.). Dizinin final bölümünde savaş sonucu yerle bir olan Kralın toprakları öncelikle Tyrion sonra Jon Snow ve Arya'nın gözünden gösterilmiştir. Dizinin son bölüm 79 dakika 28 saniye iken Tyrion bu bölümde 40 dakika 2 saniye ekranda kalmıştır. Yedi krallığın yeni kralı onun görüşleri çerçevesinde belirlenmiştir. Bu da ilk bölümden bugüne karakterinin temsilinin dönüşümünü ve önem kazandığını göstermektedir. İlk bölümlerde halkın ve çevresindekilerin aşağıladığı bir "küçük şeytan" iken gittikçe artan politika yeteneği, zekası ve bilgeliği ile 7 Krallığın kaderini belirleyecek kararda etkili olmuştur.

Görüntü üzerine yapılan incelemelerde Nip/Tuck da olduğu gibi iktidarı vurgulayan görüntülerde Tyrion'un boyunu gösterecek şekilde çerçevelemeler ve kamera açısı kullanılmıştır. Cinsiyet, renk, ırk, engellilik ya da cinsel yönelim gibi konular görsel anlatının hiyerarşisini belirlemiştir. Tyrion karakterinin bilgisi ve zekasıyla iktidarının artması ile görüntüler de değişmeye daha eşitlikçi görüntüler görülmeye başlamıştır.

Fotoğraf 4: Hiyerarşik görsel düzenlemeler

Kaynak: Game of Thrones, t.y.

Fotoğraf 5: Eşitlikçi görsel düzenlemeler

Kaynak: Game of Thrones, t.y.

Tyrion karakterinin ilk sezondan son sezona kadar fiziksel anlamda saç ve sakal gibi özellikleri belirginleştirilerek –tıpkı Deanerys'ın gücü arttıkça saçındaki örgülerin sayısı ve kalınlığının artması gibi- fiziksel görünüşü ve kıyafeti erkekliğini vurgulayacak şekilde belirginleştirilmiştir. Karasu savaşında yara alarak yüzünde bir yara izi kalması erkekliğini tanımlayan bir unsur olmuştur.

Fotoğraf 6: Tyrion Lannister karakterinin dizi boyunca görsel değişimi

Kaynak: Game of Thrones, t.y.

Tyrion dizinin ilk bölümlerinde aşağılanmalarına karşı sabır ve çevresindekilere karşı merhamet gösterirken ilerleyen bölümlerde özellikle dördüncü sezonda suçsuz yere yargılanmasından sonra ilk sezondaki adam öldürdüğünde tedirgin olan karakteri yerine tıpkı dizinin dünyasındaki erkekler gibi bir “savaşçı” ve saldırgan özellikler göstermeye başlamıştır. Bu da onun erkekliğini güçlendirmiştir. Bu noktada karakterin “normalleştirilmeye” yani diğerleri gibi olmasını sağlamaya çalışılması açısından eleştirilebilir. Ayrıca dördüncü sezonda Kral Joffrey'i öldürmekten yargılanırken “keşke olduğumu sandığınız canavar olsaydım” demesine rağmen beşinci sezonda hem babasını hem de sevgilisi Shae'yi öldürmesi karakteriyle çelişmektedir ancak bu onu dizinin dünyasında daha “erkeksi” göstermektedir.

Fotoğraf 7: Tyrion'ın karakteristik dönüşümünün görsel yansımaları

Kaynak: Game of Thrones, t.y.

Dizinin renk ve müzik düzenlemesi açısından incelendiğinde renk düzenlemesinde daha çok mevsimsel özelliklerin etkili olduğu görülmektedir. Kralın toprakları daha sıcak renklere sahipken Kuzey koyu renk ve kar görüntüsü nedeniyle soğuk etkisini arttırmak için mavi renklendirmeye sahip olduğu söylenebilir. Tyrion'ın kralın topraklarındaki kıyafetleri kırmızı tonlarında olurken; Kuzey'de koyu ve siyah tonlarda giyindiği görülmektedir. Bu onun taraf değişimini de simgeler. Müzikler epik yapıdadır ve jenerik dışında dizi esnasında fazla kullanılmamaktadır. Bu nedenle Tyrion karakterine fazla katkısı bulunmadığı söylenebilir.

Sonuç

Bu çalışmada, beden politikalarıyla oluşturulan normatif bedene dair söylemlerin sinemada belirleyiciliğine rağmen cüceliği olan bir oyuncunun star sisteminde yer bulmasının engelli bireylerin sinemasal anlatıdaki temsilinde bir dönüşüm yaratıp yaratmadığı sorulmuştur. Bu kapsamda çalışmada öncelikle Foucault ve Eco'nun beden üzerine kurulan iktidara yönelik görüşlerinden faydalanılarak normatif bedenin oluşumuna değinilmiş; ardından star sisteminin ortaya çıkışı ve starların özelliklerinden bahsedilmiştir. Daha sonra cüceliği olan bir oyuncu olarak yeteneği, yüksek bir hayran kitlesine sahip olması, yer aldığı yapımların sayısı ve oyunculuk ödülleri almış olması nedeniyle star özellikleri gösteren Peter Dinklage'ın “normatif olmayan/ideal olarak görülmeyen” bir bedenle sinemasal anlatıda varlığının anlamı ve engellilere ilişkin olumsuz temsilleri yapı bozumuna uğratıp uğratmadığı rol aldığı *Nip/Tuck* ve *Game of Thrones* dizilerindeki karakterler üzerinden eleştirel söylem çözümlemesi yöntemi kullanılarak incelenmiştir.

İncelenen ilk dizi olan *Nip/Tuck*, modern çağdaki güzellik anlayışını yansıtmaktadır. Yapılan incelemede ilk olarak Marlo karakterinin “sağlamlık” üzerine düşünceleri, engelli bebeğin ameliyatı konusundaki duruşu, engelliliğini kabullenmesi ve kendini yetiştirmesi gibi özelliklerle engelliliğe ilişkin olumlu bir temsili barındırmaktadır. Bunun yanında cüceliği olan bir bedenin “normal” görünüşlü biriyle birlikte olması *biyoiktidar* mekanizmalarını *yapıbozumuna* uğrattığı gibi görünmektedir. Dizinin karakteri Marlo, engel durumunu fiziksel farklılık olarak tanımlamayı tercih etmektedir. Ancak ilerleyen bölümlerde cüceliği olan karakter hakkında kurgulanan söylemde “kusurlu” görülen bir bedenle birlikte olmak “ahlaki değerlere karşı bir şeyler yapmaktan bile daha kötü” olarak ve engelli biriyle aldatılmak “küçük düşürülmek” olarak gösterilerek cüce bir bedene sahip olmak dışlanmakta “sağlam” beden yeniden normatif olarak belirlenmektedir. Dizide erkeklerin cinselliği erkekliğin kuruluşunda önemli bir yer tutmaktadır. Nerdeyse bütün bölümlerde baş roldeki karakterlerin sağlam ve estetik vücutlarının ön plana çıkarıldığı cinsel birliktelik sahnelerine görüntü olarak daha uzun süre yer verilirken; Marlo ve Julia'nın cinsel birlikteliğinin sadece “öpüşme” ve “birlikte yatma” şeklinde gösterilmesi yani “normatif olmayan” bedenin cinsel birlikteliğine yer verilmekten kaçınılması bir estetik sansür olarak okunabilir. Burada cüce karakterin varlığı kimin kiminle birlikte olabileceği konusunda normlar getirerek güzellik ve çirkinliğe dayalı bedensel denetimleri de örneklemektedir. Peter Dinklage'ın temsil ettiği karakterin dizide sevdiği insan

tarafından tercih edilmeyişi engellilik ile ilgili geleneksel olarak tabir edilebilecek “engelli bireyin cinsel sorunlarının olması, engelli birinin sadece engelli bireylerle ilişki yaşayabileceği, acıması ve zavallı bireyler” gibi yaklaşımlarını yeniden kurmaktadır. Marlo’nun olduğu bölümlerde “kusur”, “mükemmellik”, “normallik” gibi kelimelerin sıklıkla kullanıldığı da görülmektedir. Dizide doğacak engelli bebeğin durumunu “düzeltmek”ten bahsedilmesi ve onun “normal” bir yaşam sürebileceğini söylemesiyle de engellilik alanındaki ableist tutumları besleyerek bu yeniden inşaya katkı verildiği söylenebilir.

İkinci dizi *Game of Thrones* ise “sağlam” beden ile “engelli” beden dikotomisi üzerinden kurulan iktidarın incelenmesi amacıyla seçilmiştir. Dizi 2013 yılında “engelli karakterlerin doğru tasvirini teşvik etme” konusunda bir medya erişim ödülü almıştır. Dizide cüceliği olan bir bireyin yanında başka engelli karakterlere de yer verilmiştir. Dizinin söyleminde “sakatlar”, “piçler” ve “hadımlar” gibi “kusurlu görülen” karakterlerden sıklıkla bahsedilir. Bu çalışmada incelenen Tyrion Lannister karakteri engelliliği ile başa çıkmak için kendine özgü yöntemler geliştirmiş, zekası ve bilgisiyle fiziksel açıklıklarını kapatmış bu yönüyle izleyici tarafından da çok tutulmuş ve dizideki rolü gittikçe artmıştır. Dizide Tyrion engellilik temsiline doğasını değiştiren zorlayıcı bir karakter olarak tanımlanabilir ama bu olumlu tasvirlerde bile görmezden gelinemeyecek bazı sorunlu unsurlar vardır. Tyrion’ın engellilik durumunu aşan bir kimlikte olduğu ancak çevredeki özellikle engelli olmayan karakterler tarafından damgalanma yoluyla bir “engellilik” durumunun yaratıldığı sıklıkla ortaya çıkmaktadır.

Tyrion Lannister karakterinin temsiline Peter Dinklage’ın Emmy ödülü almasından önce ve sonra farklılaştığı görülmüştür. Dizide dördüncü sezona kadar Tyrion karakteri engelli bireylere atfedilen olumsuz kültürel atıfları yansıtmakta ve sağlam bedeninin inşasını kuvvetlendirmektedir. Ödül aldıktan sonra ise hem ekranda kalma süresi artmış hem de hikayedeki rolü güçlenmiştir. Tyrion karakteri ilk dört sezonda vurgulanan zekası ve strateji bilgisini göstermeye başlamıştır. Böylece engelli olmayan karakterler arasında kral ya da kraliçenin eli olarak iktidar sahibi olmuştur. Tyrion karakterinin engelleri yerine yapabilirliklerine odaklanılmıştır. Bu durum filmin hem görsel öğelerinde hem de söylemlerinde yer bulmuştur. Son sahnelerde yeni kralın belirlenmesindeki etkisi ve sonuçta Bran gibi bir başka engelli karakterin kral olması engelli karakterlerin dizide hikayenin merkezindeki rolünü göstermesi ve engelliliğin temsili açısından olumlu bir örnek olarak değerlendirilebilir.

Tyrion karakteri hegemonik erkekliğin kuruluşunda da cinsel ilişki yaşam biçimleri ile engelli bireylerin cinselliğine dair olumsuz kültürel temsilleri sürdürmektedir. Tyrion’ın birden fazla kadınla seks yaptığı ilk sahnesinden itibaren, dizideki rolünün normdan daha farklı olacağı düşünülmüştür. Çünkü normda engelli bireylerin bir cinsel hayatı yokmuş gibi davranılır. Ancak Tyrion’ın cinsel ilişki yaşadığı kadınlar sadece fahişelerdir. Bu onun bedeniyle maddi bir karşılık olmadan birlikte olunmayacağı izlenimi yaratmaktadır. Sansa ile evlense dahi bir cinsel birliktelikleri olmamıştır. Dolayısıyla engelli bireyin normatif olarak görülen bireylerle bir ilişkisi “olamayacağı” anlayışını sürdürmektedir. Tyrion, dizinin özellikle dördüncü sezonda suçsuz yere yargılanmasından sonra ilk sezondaki adam öldürdüğünde tedirgin olan karakteri yerine tıpkı dizinin dünyasındaki erkekler gibi “savaşçı” ve saldırgan özellikler göstermeye başlamıştır. Bu da onun erkekliğini güçlendirmiştir. Bu noktada karakterin “normalleştirilmeye” yani diğer erkekler gibi olmasını sağlanmaya çalışılması açısından eleştirilebilir.

Sonuç olarak cüceliği olan bir oyuncu olarak Peter Dinklage’ın star sistemi kalıplarını yapı bozumuna uğratılmasına ve engelliliğe dair olumsuz kültürel temsillerin dönüştürülmesine katkıda bulunduğu ancak aynı zamanda engelli bir karakterin; “küçüklüğü veya çirkinliği” görsel anlatıda vurgulanarak ve sağlam bedenlerin karşısında konumlandırılarak beden politikalarıyla öne çıkartılan sağlıklı, sağlam ve normal olma gereğini yeniden inşa edilmesinde bir araç olarak kullanıldığı ayrıca hegemonik erkekliğin ve “sağlam” bedenin varlığını güçlendirme anlamları da taşıdığı tespit edilmiştir.

Kaynakça

- Adadağ, Ö. (2012). Ulusu eğitmek: İki dünya savaşı arası dönemde eğitici sinema. Galatasaray İletişim Fakültesi Dergisi, (17), 29-61. Erişim adresi <http://iletisimdergisi.gsu.edu.tr/tr/pub/issue/7362/96412>
- Aker, N. (2018). Kadının toplumsal varoluş süreci ve Game of Thrones dizisindeki kadın karakterlerin dönüşümü. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Radyo, Televizyon ve Sinema Ana Bilim Dalı, Konya.
- Alemdar, K. ve Erdoğan, İ. (2010). Popüler kültür ve iletişim. Ankara: Ümit Yayıncılık.
- Arık, E. (2013). Şöhret kültürü ve şöhret gazeteciliği: Medya profesyonelleri üzerine bir çözümleme. (Doktora tezi, Akdeniz Üniversitesi, Antalya). Erişim adresi: <http://acikerisim.akdeniz.edu.tr:8080/xmlui/handle/123456789/1746>
- Aurita, N. A. (2018.) Hierarchy of masculinities in George R.R. Martin's A Game of Thrones. (Undergraduate thesis, Universitas Islam Negeri Maulana Malik Ibrahim, Malang). Erişim adresi <http://etheses.uin-malang.ac.id/20932/1/14320075.pdf>
- Baecque, A. (2011). Perdeler: Sinemada beden. Corbin, A., Courtine, J.J. ve Vigarello, G. (Ed.), Bedenin tarihi III bakıştaki değişim: 20.Yüzyıl (Çev. S. Özen) içinde (305-328. ss.) İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Baran, H. (2019). Gerçek zamanlı pazarlamanın markalar üzerindeki etkisi: Game of Thrones örneği. (Yüksek lisans tezi, İstanbul Ticaret Üniversitesi, İstanbul). Erişim adresi <http://acikerisim.ticaret.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/11467/3372/82255.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
- Barnes, C. (1992). Disabling imagery and the media: The British Council of Organisation of Disabled People. Halifax: Ryburn Publishing.
- Martin, G.R.R. (Yazar), Benioff, D. ve Weiss D. B. (Yönetmen). (2011). Game of Thrones. [TV Dizisi]. ABD: HBO.
- Biklen, D. ve R. Bogdan. (1977). Media portrayals of disabled people: a study in stereotypes. Interracial Books for Children Bulletin, 8 (7), 4-9.
- Robbins, T. (Senarist), Browning, T. (Yönetmen).(1930). Freak [Film]. ABD: Metro-Goldwyn-Mayer.
- Corbin, A., Courtine, J.J. ve Vigarello, G. (2013). Bedenin tarihi III bakıştaki değişim: 20.yüzyıl (Çev. S. Özen). Yapı Kredi Yayınları: İstanbul.
- Davis, L. J. (2011). Normalliğin inşası: Çan eğrisi, Roman ve 19. yüzyılda sakat bedenin icadı. D. Bezmez, S. Yardımcı ve Y. Şentürk (Ed.), Sakatlık Çalışmaları. Sosyal Bilimlerden Bakmak içinde (187-208. ss.) İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- DiCillo, T. (Yönetmen). (1995). Manik Depresif [Film]. ABD: Sonny Picturess Classic.
- Dorsay, A. (1989). Sinemamızın umut yılları 1970-80 arası Türk sinemasına bakışlar. İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- Dorsay, A. (2005). 100 Yılın 150 Oyuncusu. İstanbul: Remzi Yayınları.
- Dyer, R. (1986). Stars. London: BFI Publication.
- Eco, U. (1995). Ur-fascizm. The Newyork Review of Books. Erişim adresi <https://www.nybooks.com/articles/1995/06/22/ur-fascizm/>
- Eco, U. (2009). *Çirkinliğin Tarihi*. İstanbul: Doğan Kitap.
- Ellis, K. M. (2014). Cripples, bastards and broken things: Disability in Game of Thrones. Media and Culture Journal 17 (5). <https://doi.org/10.5204/mcj.895>.
- Foucault, M. (2003). Cinselliğin tarihi (Çev. H. U. Tanrıöven). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

- Game of Thrones (t.y). Game of Thrones wiki içinde 12 Ocak 2021 tarihinde https://tr.wikipedia.org/wiki/Game_of_Thrones adresinden erişildi.
- Gee, P. J. (2010). How to do discourse analysis: A toolkit. London: Routledge.
- Gerard, G. (2020). “Yet I’m still a man”: Disability and masculinity in George R.R. Martin’s A Song of Ice and Fire series. The International Encyclopedia of Gender, Media, and Communication, 1-6. <https://www.utpjournals.press/doi/citedby/10.3138/cras.49.1.007>
- Hülür, H. (200). Faşist olmayan var olma biçimlerinin olanakları üzerine: Michel Foucault’da normalleşme, benlik ve etik. Ekev Akademi Dergisi,13, (40), 447-470.
- İmdb, (t.y). Nip/Tuck içinde Erişim adresi https://www.imdb.com/title/tt0361217/fullcredits?ref_=tt_cl_sm#cast
- İmdb, (t.y) Game of Thrones içinde Erişim adresi https://www.imdb.com/title/tt0944947/fullcredits?ref_=tt_cl_sm#cast
- Karakoç, E. (2018). Türk medyasında kadına yönelik ableist tutumun okunması. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Bilimler Enstitüsü, Gazetecilik Ana Bilim Dalı, İstanbul.
- Kelly, J.B. (2002). Queer ve sakatlık kuramının özgürleştirici etiği (Çev. Kambur). Queer-Sakatlık Konferansı’nda sunulan bildiri. Erişim adresi <https://www.sakatlikcalismalari.net/2010/04/bir-baska-kose-tas-konferansa-sunulan.html>.
- Koç, M. (2017). Dramaturjik teori çerçevesinde sosyal medyada engelli bireylerin benlik sunumu. Selçuk İletişim, 10(1), 262-281. <https://doi.org/10.18094/josc.305124>
- Koparı, G. (2020). Tv yayıncılığında yeni ekran kullanımı: Game of Thrones dizisi bağlamında transmedya hikayeciliği. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi) İstanbul Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Radyo,Televizyon ve Sinema Ana Bilim Dalı, İstanbul.
- Longmore, P. (1987). Screening stereotypes: Images of disabled people in television and motion pictures. In Images of disabled, disabling images Gartner, A, Tom, J. (Ed.) New York: Prager Publishing.
- Malthora, R. (2001). Sakat Hakları Hareketi’nin siyaseti. New Politics, 8 (3). Erişim adresi <http://www.sakatlikcalismalari.net/2009/01/r-malhotra.html>
- Mast, G., Cohen, M. (1980). Film theory and criticism: Introductory readings. Journal of Aesthetics and Art Criticism 38 (4), 475-477. <https://doi.org/10.2307/428376>
- Mccarty, T. (Yönetmen). (2004). Hayatın İçinden [Film]. ABD: Miramax.
- McDonagh, M. (Yönetmen/Senarist). (2008). Brüt’de [Film]. İrlanda, Birleşik Krallık: Focus Features.
- Meeuf, R.(2014). The Nonnormative celebrity body and the meritocracy of the star system: constructing Peter Dinklage in entertainment journalism. Journal of Communication Inquiry. 38(3), 204-222. <https://doi.org/10.1177/0196859914532947>
- Murphy, R. (Yönetmen). (2003). *Nip/Tuck*. [Televizyon Dizisi]. ABD: FOX.
- Nip/Tuck (t.y). Nip/Tuck wiki içinde 18 Şubat 2021 tarihinde <https://tr.wikipedia.org/wiki/Nip/Tuck> adresinden erişildi.
- Oliver, M. (1990). The politics of disablement. London: MacMillan Press.
- Özdemir-Akgündüz, G. (2013). Foucault’da iktidar ve beden ilişkisi. Akademik Bakış Dergisi, (38),1-16.
- Özger, G. (2009). Amerikan ve Türk sinemasında star olgusunun gelişimi ve değişimin geçmişten günümüze etkileri “Gündüştteki Similari”. (Yüksek lisans tezi, Fırat Üniversitesi, Elazığ). Erişim adresi <http://hdl.handle.net/11508/16460>

- Pernick, M. (1996). *The black stork: Eugenics and the death of defective babies in American medicine and motion pictures since 1915*. Newyork: Oxford Univercity Press.
- Peter Dinklage (t.y.) Peter Dinklage wiki içinde 12 Şubat 2021 tarihinde https://en.wikipedia.org/wiki/Peter_Dinklage adresinden erişildi.
- Sena, C. (1971). *Estetik, sanat ve güzelliğin felsefesi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Tanya, N. C. (2019). All dwarfs are bastards': Game of Thrones as disability studies pedagogy. *The Journal of Fandom Studies* 7(1) 35-46. https://doi.org/10.1386/jfs.7.1.35_1
- The Insider, (2015). How Emmy-winner Peter Dinklage became the beloved 'Game of Thrones' bad boy. Erişim adresi <https://www.businessinsider.com/photos-peter-dinklage-biography-2015-4>
- The Talks, (2015). Peter Dinklage: The fight is all. Erişim adresi <https://the-talks.com/interview/peter-dinklage/>
- Threadgold, T. (2003). Cultural studies, critical theory and critical discourse analysis: Histories, remembering and futures. *Lingustics Online*, 14(2), 5-33. <https://doi.org/10.13092/lo.14.821>
- Tuğan, N. H. (2015). *Türk sinemasında engellilik ve hastalık*. Ankara: Gece Kitaplığı Yayıncılık.
- Van Dijk, T. A. (1993b). Principles of critical discourse analysis. *Discourse & Society*, 4(2), 249-283. <http://dx.doi.org/10.20431/2347-3134.0601002>
- Van Dijk, T. A. (1998). *Ideology: A multidisciplinary approach*. London; Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
- Vigarello, G. (2013). *Güzelliğin tarihi* (Çev. E. Ataçay). Ankara: Dost Kitabevi.
- Yardımcı, S. (2015). Sakatlığın tarihsel inşası. K. Çayır, M. Soran, M. Ergün (Der.), *Engellilik ve Ayrımcılık: eğitimciler için temel metinler ve örnek dersler içinde*. İstanbul: Karekök Erişim adresi <http://secbir.org/images/2015/pdf/metin1.pdf>.
- Yüksel, N. A. (2001). *Tarkan Yıldız Olgusu*. İstanbul: Çiviyazıları.
- Zengin, E.S. (2017). *Öznedenden nesneye: Söylem analizi üzerinden hayvanın değişen statüsü hakkında bir inceleme*. (Doktora tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara). Erişim adresi <http://www.openaccess.hacettepe.edu.tr:8080/xmlui/handle/11655/3208>
- Zeyrek, D. (2009). *Söylem ve toplum*. A. Kocaman (Ed.). *Söylem üzerine içinde* (27-47. ss.). Ankara: ODTÜ Yayıncılık.

Politik Romanın Alaycı İsyankârı: José Saramago¹

Selcen KÖK²

Ayşe Nur KEKEÇ³

Araştırma Makalesi

Öz

İnsanı *zoon politicon* olarak tahayyül eden siyaset felsefesi ile insana ilişkin hikâyeler anlatan edebî tahayyülün karşılaşmasıyla ortaya çıkan politik roman, toplumsal ve siyasal gerçeklik temsillerinden biridir. İnsanın siyasal trajedileri ve açmazlarının en estetik ve açık haliyle politik romanlar aracılığıyla okuruz. Politik romanlar, tarihselci, davranışçı ve siyaset felsefesi olarak üç perspektiften yazılabilmekle birlikte, en iyi ve yaygın bilinenleri tarihselci bakış açısı ile yazılanlardır. Çalışmamız, daha az bilinen siyaset felsefesi perspektifini tartışmaya açmakta, bir romanın politik olabilmesi için insanı siyasetin derin anlayışına yöneltme yeteneği taşıması gerektiğini iddia etmektedir. Bu yeteneğin sadece siyaset felsefesi perspektifi ile mümkün olduğu düşünüldüğünde, politik romanların siyaset felsefesine tabi olması bir zorunluluk olarak karşımıza çıkmaktadır. Kurmacanın geniş olasılıkları aracılığıyla eşsiz hikâyeler anlatan politik romanlar, bunu yaparken siyaset felsefesinin yarattığı kavramlar ile konuşurlar. Böylelikle siyaset filozofunun yarattığı kavramları gölgelerin içinden çıkarıp, okur için görünür hale getirirler. Bu çalışma söz konusu bu ilişkiyi “büyülü gerçekçilik” sayesinde büyük bir ustalıkla ortaya koyan bir romancıyı, Portekizli yazar José Saramago’yu ve eserlerinin politik roman edebiyatı içindeki yerini konu edinmektedir.

Anahtar Kelimeler

Siyaset Felsefesi,
Politik Roman,
Büyülü Gerçekçilik,
José Saramago

Makale Hakkında

Gönderim Tarihi:
31.08.2021

Kabul Tarihi:
13.09.2021

The Ironic Rebelious of Political Fiction: José Saramago

Abstract

Political fiction genre, which emerged as a result of the meeting of political philosophy which envisions man as *zoon politicon* and literary imagination which tells stories about man, is one of the representations of social and political reality. We read about man’s political tragedies and dilemmas in the most aesthetic and open manner through political fiction. Although political fiction can be written from three perspectives as historicist, behavioral and political philosophy, the most known and common examples are the ones written with the historicist perspective. Our study opens the less known political philosophy perspective up for discussion and claims that a novel should possess the ability to direct man towards the deep understanding of politics in order to be political. When it is considered that this ability can only be possible through the political philosophy perspective, it becomes an obligation that political fiction is subjected to political philosophy. Political novels which tell unmatched stories with the great possibilities of fiction talk through the concepts created by political philosophy in the narration of their stories. Thus, they bring the concepts created by the political philosopher out of the shadows and make them visible for the reader. This study deals with a novelist who masterfully presents this relationship in question with ‘magical realism’, Portuguese author José Saramago and the place his works have in political fiction literature.

Keywords

Political Philosophy,
Political Fiction,
Magical Realism,
José Saramago

Article Info

Received:
31.08.2021

Accepted:
13.09.2015

¹ Bu çalışma, Ayşe Nur Kekeç’in “Siyasetin Temel Kavramlarını Yeniden Düşünmek: José Saramago’nun ‘Körlük’ ve ‘Görmek’ Romanları Üzerine Bir Söylem Analizi” başlıklı yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

² Dr. Öğr. Üyesi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Kamu Yönetimi Bölümü, Siyaset ve Sosyal Bilimler ABD, selcenkok@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-7566-3269

³ a.n.kekec@gmail.com, ORCID ID: 0000-0003-2190-2399

Giriş: Politik Roman Üzerine

İnsanı *zoon politicon* olarak tahayyül eden siyaset felsefesi ile insana ilişkin hikâyeler anlatan edebî tahayyül karşılaşırsa ne olur? Bu karşılaşmadan politik roman çıkarsa eğer, bu roman insanı kendisine nasıl anlatır? Roman insanın trajedisini ve açmazlarını anlattığı ölçüde roman; felsefe insanın siyasal varoluşu üzerine düşündüğü ölçüde siyaset felsefesi olduğuna göre, politik roman insanın siyasal trajedisi ve siyasal açmazları üzerine yazılmış olmalı değil midir? İnsanın varoluşunun siyasal açmazları üzerine söz söylemelerinden öte, siyaset felsefesi ile politik romanın yolları başka türlü nasıl kesişmektedir?

Politik roman, siyaset felsefesinin siyasal kavramları göstermekte zorlandığı noktada imdada yetişmektedir. Bir siyaset bilimi öğrencisini⁴ insan doğası üzerine en iyi düşündürecek metin Sineklerin Tanrısı'dır kuşkusuz. Ya da onun totalitarizm üzerine düşünmesini 1984, Fahrenheit 451, Hayvan Çiftliği romanlarından daha iyi hangi metin sağlayabilir? Bu bağlamda politik romanlar siyaset bilimine/felsefesine ilgiyi yöneltmek açısından bir lütuf olarak değerlendirilebilir. Ancak politik roman bu didaktik rolünün dışında çok daha derin bir anlam taşımaktadır.

Bir politik roman yazarı için insan, sadece siyasal bir varlık değildir. Dolayısıyla politik roman, bir siyaset bilimi öğrencisini siyasetin daha derin anlayışına yönlendirebilecek bir spektrum sunar. Çünkü romancının tualı, zorunlu olarak kendi disiplininin içinden bakan siyaset bilimcinin tualinden çok daha geniş, fırçası daha renklidir. Çünkü o bir sanatçıdır ve kurmacanın bütün olasılıklarını kullanarak yaratır. Bu yeteneği sayesinde romancı ölgün siyasal kurumlara yaşam üfleyebilir ya da siyasal davranış güdüleri konusunda önemli ipuçları verebilir (Gordon ve Marquis, 1955: 180-181).

Kurmacanın geniş olasılıkları, anlatı biçimleri ve dilin zenginliği sayesinde insanı siyasetin derin anlayışına yönelten politik roman üç perspektiften değerlendirilebilir; tarihselcilik (historicism), davranışçılık (behavioralism) ve siyaset felsefesi⁵. En fazla ve en iyi bilinen politik roman tarihselci yaklaşımla yazılmıştır. Çünkü bu romanlar bir çağın, bir toplumsal yapının veya siyasal bir durum ya da olayın hikâyesini anlatır. Bu roman türünde siyasal kişilikler, kimlikler ve olaylar tarihsel gerçekler üzerinden yeniden kurgulanır. Davranışçı yaklaşımla yazılan romanlarda kurgu, bilişsel olmayan bir alan olarak duyular ve duygulara odaklanır. Siyaset felsefesi perspektifi ile yazılan romanlarda ise kurgu, siyaset felsefesine bağlı olarak yaratılır (Spegele, 1971: 108). İşte siyaset biliminin marjinine itilmiş kurgusal romanlar ile siyaset felsefesinin karşılaşması bu tabiyet ilişkisi rehberliğinde okunabilir. Bu bağlamda felsefe ve siyaset felsefesinin telosu bize bu ilişkinin niteliğini fısıldayabilir.

Felsefe Antik Yunan'da "bilgelik sevgisi" ya da "hikmet arayışı" anlamında kullanılmıştır. Bu arayış tümel varlık ya da insanın eylemleri, yaşamı ve yazgısını konu edinmekte (Cevizci, 2003: 153), hakikate yönelmektedir (Strauss, 2000: 34). Deleuze'e göre bu arayış aynı zamanda bir yaratıştır da. Platon'u filozof yapan şey, hakikat olarak "idea"yı temaşa etmeden önce "idea" kavramını yaratmış olmasıdır. Buna göre felsefe kavram yaratma sanatı, felsefenin amacı ise yeni kavramlar yaratmak olmaktadır (Deleuze ve Guattari, 2013: 12-15). İşi yine yaratmak olan kurmaca ise felsefenin yarattığı bu kavramlar ile konuşmaktadır. Bu formülasyona göre şair, oyun yazarı ya da romancı, yaratısını siyaset felsefesine tabi olarak kurmaktadır. Böylece ressamın tualinde, şairin mısralarında, romancının anlatısında filozofun kavramını görürüz. Bu bağlamda bir "öykünmeci" (Deleuze ve Guattari, 2013: 18) olarak politik romancı da siyaset filozofunun yarattığı kavramlara bağlı, ama onları gölgelerin içinden çıkarıp okur için görünür kılan bir kılavuz olmaktadır. Böylelikle siyaset felsefesi politik romancının eserinde, âdeta vücut bulmaktadır. Bu çalışma söz konusu bu birleştirmeyi büyük bir ustalıklarla yapan bir romancıyı, Portekizli yazar José Saramago'yu ve eserlerinin politik roman edebiyatı içindeki yerini konu edinmektedir.

⁴ Burada sözü edilen öğrenci formel eğitim alan öğrenciden çok daha fazlasını, siyaset bilimi ile ilgilenen herkesi kapsamaktadır.

⁵ Spegele'in çalışmasında "Straussçu bakış açısı" olarak adlandırılan bu bakış açısının yerine biz "siyaset felsefesi bakış açısı" adlandırmasını kullanmayı tercih ettik. Spegele, çalışmasının teorik çerçevesini Leo Strauss'un "Siyaset Felsefesi Nedir?" başlıklı ünlü makalesinden hareketle kurdu ve kurmacayı bu makalede yapılan politik felsefe-politik düşünce ayrımı ekseninde tartıştı için, onun çalışmasında son derece yerinde kullanılan bu adlandırma bizim çalışmamızın bağlamına uygun düşmemektedir.

Saramago, eserlerinde kendi toplumunun politik tarihinin izleri açıkça görülse de, bize tarihselci romancıların yaptığı gibi bir tarih ya da toplum anlatısı sunmaz. Ancak felsefenin yarattığı kavramları sinematografik bir anlatı ile sese, ışığa ve harekete dönüştürür. Bu bağlamda José Saramago'nun ustalığı sayesinde siyaset felsefesinin kavramları, sadece okunan ve anlaşılmaya çalışılan değil, aynı zamanda seyredilen hareketli bir tablo işlevi görür âdeta. Ona bu ustalığı veren ise, bir romancı olarak temsilcisi olduğu "büyülü gerçekçilik" akımının kurmaca imkânlarından başkası değildir.

1. Büyülü Gerçekçilik ve José Saramago

Büyülü gerçekçilik terimi ilk olarak 1798 yılında Alman Felsefesi'nde ortaya çıkmıştır. Avrupa'daki sanat dünyasına ise 1925 yılında Alman sanat tarihçisi ve fotoğrafçısı Franz Roh'un makalesi aracılığıyla girmiştir. Tarihsel yolculuğuna Avrupa'da başlayan büyüülü gerçekçilik, zaman içerisinde geçirdiği dönüşümün ardından popülerliğine 1960'lı yıllarda Latin Amerika'da, uluslararası tanınırlığına ise 1980'li yıllarda (Asayesh ve Arargüç, 2017: 25-26) kavuşmuştur.

Büyülü gerçekçilik, 1949'da Kübalı romancı Alejo Carpentier tarafından Latin Amerika kurgusundaki fantastik ve gündelik fenomenlerin gerçek-olgusal kombinasyonunu tanımlamak için kullanılmıştır (Srikanth, 2014: 328). Kavram, *The Concise Oxford Dictionary of Literary Terms*'de "muhteşem ve fantastik olayların gerçekçi bir anlatıcı ile aktarıldığı modern bir kurgu" olarak tarif edilmektedir (Baldick, 2001: 146). Edebî eleştiri alanına, onu "gerçek ve fantezinin bir karışımı" (Flores'ten akt. Hegerfeldt, 2002: 66) olarak tarif eden Flores'in çalışmaları aracılığıyla giren (Srikanth, 2014: 330-331) büyüülü gerçekçilik, günümüzde Orta ve Güney Amerika'nın önde gelen romancıları Miguel Angel Asturias, Alejo Carpentier ve Gabriel García Márquez ile ilişkilendirilmektedir (Baldick, 2001: 146). Özellikle Gabriel García Márquez'in 1967 yılında yayımladığı "Yüzyıllık Yalnızlık" adlı romanının örnek gösterildiği (Aldea, 2011: 1) bu akımın en seçkin diğer örnekleri; Gunter Grass'ın "*The Tin Drum*" (Teneke Trampet), Milan Kundera'nın "*The Book of Laughter and Forgetting*" (Gülüşün ve Unutuşun Kitabı), Salman Rushdie'nin "*Midnight's Children*" (Geceyarısı Çocukları) ile José Saramago'nun "Baltasar ile Blimunda" romanlarıdır (Benyei, 1997: 150; Baldick, 2001: 146).

Büyülü gerçekçilik ile kaleme alınan eserlerde geçmiş, şimdi ve gelecek aynı anda var olabilmektedir. Bunun yanı sıra bu türde yazılan romanlar, doğaüstü unsurları sıradan ve günlük meseleler olarak göstermektedir. Bu özellikler büyüülü gerçekçiliği fantastik türden ayırmaktadır. Söz gelimi, fantastik romanlarda yaratılan dünya içsel bir mantığa dayanmalıdır. Fakat büyüülü gerçekçilik ile yazılan romanların doğal veya fiziksel yasalara tabi olmasına (Geetha, 2010: 345) veya dayanmasına gerek yoktur. Bu yönü ile, bir anlatı tekniği olarak büyüülü gerçekçilik öznel abartıyı, efsaneyi, tarihi, zamanı, belirsiz gerçekliği ve doğaüstülüğü içinde barındırmakta (Srikanth, 2014: 332), ancak insan deneyimini öne çıkarmaktadır. Böylelikle bu edebî metinler her ne kadar bir kurgu olarak kaleme alınsalar da, kurgudaki gerçekliğin altını daha da çizmektedirler (Hegerfeldt, 2002: 68).

Büyülü gerçekçiliğin kurgusu insanların kendi dünyalarını bireysel ve kolektif olarak nasıl algıladıklarını izleyerek, gerçeği bilmenin veya metinlerin önerdiği gibi inşa etmenin farklı stratejilerini eleştirel bir şekilde incelemektedir (Hegerfeldt, 2002: 73). Bu bağlamda bu akım, doğası gereği politiktir (Ouyang, 2005: 153). Ancak ondaki bu politik damar, Hegerfeldt'in (2002: 63) iddia ettiği gibi siyasi ve ideolojik gündemlerden etkilenme özelliğinden daha fazla, siyaset felsefesi ile kurduğu ilişkiden beslenmektedir. Bu ilişkinin kurduğu tahayyül birliğini ise en açık biçimde José Saramago'nun romanlarında görmek mümkündür.

Yazar her romanında sıra dışı bir soru sormakta, romanına bu soruya cevap arayan bir hikâye eşlik etmektedir. İnsanlar dünyada biricik ya da eşsiz değilse ve bir gün tıpatıp bir kopyasının var olduğunu öğrenirse ne olur? (Saramago, 2017) Devlet bir gün ortadan kalkarsa ne olur? (Saramago, 2018a; Saramago, 2018b) Yekpare bir kıta bir gün ayrılırsa ne olur? (Saramago, 2012) Ölüm meleği bir gün öldürme işini yapmayı bırakırsa ne olur? (Saramago, 2014) Genel seçimlerde seçmenlerin büyük çoğunluğu mevcut siyasal partilerden hiçbirine oy vermeyip boş oy kullanırsa ne olur? (Saramago, 2018b) Bir gün herkes kör olursa ne olur? (Saramago, 2018a) Saramago bu sorulara cevap arayan romanlarının kurgusunda, büyüülü gerçekçiliği ifşa eder biçimde doğaüstü ile gerçek arasında mekik dokumaktadır. Bu sayede yazar yaşam ile ölüm, sıradan ve olağanüstü, hayal gücü ve gerçeklik arasındaki sınırları yıkarak, her biri arasında ayırım yapmadan farklı dünyalara ait olanı romanlarında birleştirmektedir. Bu bağlamda büyüülü gerçekçiliğin temsilcilerinden biri olan Nobel ödüllü yazar

Saramago'nun romanlarında okuyucu neyin gerçek neyin gerçek dışı olduğu konusunda mutlak bir yargıya varamamaktadır. Çünkü büyümlü gerçekçilikte absürt diye bir durum söz konusu değildir. Böylelikle José Saramago'nun okuru -romanın gerçeklik olarak sunduğu her ne olursa olsun-, onun eserlerini gerçek olarak kabul etmeye hazırdır. Çünkü yazar gerçeklik ile kurguyu iç içe geçirmekte, olağan dışı olanı son derece olağanmış gibi sunmaktadır.

José Saramago romanlarında okurlarına, içinde yaşadıkları alışlageldik, bildiğini var saydıkları dünyaya ve topluma ya da kesin inançlara karşı eleştirel bir bakış açısı sunmaktadır. Söz gelimi, Saramago 2005 yılında yayımladığı “Ölüm Bir Varmış Bir Yokmuş” (Saramago, 2014) adlı romanında, insanların ölmeyi bırakması durumunda ne olacağını tahayyül etmektedir. “İsa'ya Göre İncil”de (Saramago, 2019) ise İsa Peygamber'e sıradan bir anne babadan olan, sıradan bir insan olarak yaklaşmakta ve yaşamını eleştirel bir bakış açısı ile anlatmaktadır. Yazar aynı şekilde, “Kabil” (2015) adlı son romanında Adem ile Havva'nın cennetten kovulmasından Nuh ve Lilith'e kadar Eski ve Yeni Ahit'te geçen birçok dinsel olayları ve kişileri yeniden, gerçek ve kurguyu iç içe geçirerek hicivli bir şekilde ele almaktadır. “Körlük” (Saramago, 2018a) romanını ise isimsiz bir şehirde aniden ortaya çıkan beyaz körlük salgını üzerine inşa etmektedir. Bu romanda herkesin neden aniden kör olduğu bilinmemekle birlikte, romanın sonunda herkesin gözlerinin neden açıldığı da soru işareti olarak kalmaktadır. Onun romanlarında, buna benzer insana inanılması güç veya mantık dışı gelen pek çok olayın herhangi bir açıklamaya ihtiyaç duymadan yer bulduğunu görmekteyiz. Anlatılan bu doğaüstü, olağan dışı olaylar ise José Saramago okurları için büyümlü gerçekçilik sayesinde şaşırtıcı olmaktan çıkarak olağan, dahası, gerek gündelik gerekse politik yaşamın bir parçası haline gelmektedir.

2. Politik Edebiyatın Alaycı İsyankârı Olarak Saramago

Dünyaca ünlü Portekizli yazar, şair ve gazeteci José de Sousa Saramago, 16 Kasım 1922 senesinde Lizbon'un kuzeyindeki Azinhaga'da yoksul bir köylü aile olan Maria de Piedade ve José de Sousa'nın ikinci çocuğu olarak dünyaya gelmiştir (Saramago, 2018c: 109; Feibel ve Arch, 2018: 22)⁶. Saramago henüz iki yaşında bile değilken ailesi 1924 yılında babasının polis memuru olarak çalışmaya başladığı Lizbon'a taşınmıştır (Saramago, 2018c: 8). Çocukluk ve gençlik yıllarını ekonomik sıkıntılar içinde geçiren Saramago, yazarlık kariyerine başlamadan önce makinistlikten araba tamirciliğine kadar birçok işte çalışmıştır (Conde, 2003: 86). Daha sonra Diário de Notícias gazetesinde çevirmen ve gazeteci olarak çalışan yazar, bu işini 1974 yılına kadar editör yardımcısı olarak sürdürmüştür (Bloom, 2005: 145). 1969 senesinde Portekiz Komünist Partisi'ne katılan ve partinin gazetesi için yazmaya başlayan Saramago, yaşamı boyunca Komünist Parti'nin bir üyesi olarak kalmıştır (Feibel ve Arch, 2018: 19).⁷

Saramago, yazarlık kariyerine 1947 yılında “*Terra do Pecado*” (Günah Ülkesi) adlı ilk romanı ile adım atmış ve bu romanın ardından on dokuz yıl boyunca uzun bir sessizliğe gömülerek hiçbir şey yayımlamamıştır. Yazar, uzun süren sessizliğini 1966'da ilk şiir koleksiyonu olan “*Os Poemas Possiveis*” (Muhtemel Şiirler) ile bozmuştur (Bloom, 2005: 145). 1977'de ikinci romanı “*Manual de Pintura e Caligrafia*” (Ressamın Günlüğü)'yü yayımlamıştır. Bu romanında Portekizli edip, resim ve siyaset ekseninde hayatını sorgulayan bir ressamın dilinden Salazar rejimi ile birey ve toplum hakkındaki düşüncelerini aktarmıştır.

José Saramago'nun eserlerinde toplumsal sorunlar ve politika, merkezi öneme sahiptir ve evrensel sorunlar olarak ele alınmaktadır. Söz gelimi Karanfil Devrimi'nden sonra 1980 yılında yayınladığı, Alentejo bölgesindeki tarım işçilerinin politik ve ekonomik adaletsizliğe karşı verdikleri mücadeleyi anlattığı (Sabine ve Martins, 2006: 6) “*Levantado do Chão*” (Umut Tarlaları) romanında yazar, aynı zamanda Portekiz'in diktatörlük dönemini, bu rejimin zaman ve coğrafya fark etmeksizin dünyanın her yerinde getireceği zorbalığı, haksızlığı ve yoksul halkın başkaldırısını gözler önüne sermiştir. Saramago'yu evrensel (Ulutaş, 2020: 126) ve politik yapan da bu bakış açısı olmuştur.

⁶ Aile, çocuklarını nüfusa kaydetmek için 1929 yılında Golegã Kasabası'na gitmiş ve kayıt bürosundaki görevli nüfus memuru Silvino -sarhoş olduğundan- ailenin takma adını yanlışlıkla Jose de Sousa'nın arkasına eklemiş ve o andan itibaren Jose de Sousa Saramago (yabani turp) olarak kayıtlara geçmiştir (Saramago, 2018c: 40-41; Rollason, 2006: 2).

⁷ İdeolojik görüşlerinden dolayı hakkında söylenenlere karşı ise şu yorumu yapmıştır: “Eskiden hakkımda ‘iyi adam, ama komünist’ derlerdi, şimdi ise ‘komünist ama iyi adam’ diyorlar” (Mendes, 2010).

José Saramago, 1982 yılında “*Memorial do Convento*” (Baltasar ve Blimunda) adlı eserini yayımlamıştır. “Baltasar ile Blimunda”nın (Saramago, 2015a) hikâyesi on sekizinci yüzyılda savaşların ve salgın hastalıkların hüküm sürdüğü, Aydınlanma'nın henüz gelmediği bir ülke olan Portekiz'de geçmektedir (Bloom, 2005: 10). Bu romanda Saramago'nun amacı, on sekizinci yüzyıl Portekiz toplumunun baskıcı sınırlamalarını yirminci yüzyılda yaşayan anlatıcının sesi ile göstermektir (Preto-Rodas, 2005: 2). Bunu yaparken de yazar, kilise ve krallığı alaycı bir dil kullanarak kıyasıya eleştirmektedir (Bloom, 2005: 16). Kurgusu, dili ve politik meydan okuması ile bu roman, ellili yaşlarının ortalarına kadar edebî başarı elde edemeyen Portekizli yazarın kariyerini uluslararası bir seviyeye taşımıştır (Feibel ve Arch, 2018: 23). Böylece José Saramago hayatının geri kalanını bir yazar olarak ancak ellili yaşlarının sonlarında sürdürmeye başlamıştır (Rollason, 2006: 1).

Saramago'nun en önemli eserlerinden birisi de “*O Ano Da Morte de Ricardo Reis*” (Ricardo Reis'in Öldüğü Yıl) romanıdır. Portekiz'de ve genel olarak Avrupa'da esmeye başlayan faşizm rüzgarını odak noktasına alan “Ricardo Reis'in Öldüğü Yıl” 1982 yılında yayımlanmıştır. Romanda anlatılan olaylar Portekiz'de 1926'dan 1974'e kadar süren Salazar diktatörlüğünün, “*Estado Novo*” rejiminin yerleştiği 1930'lu yıllara dayanmaktadır. Romanın arka planında Saramago (2013), Portekiz'de o dönemde var olan milliyetçiliği ve Avrupa'da yükselen saldırgan faşizmi göstermek istemiş ve bunun için de Portekizli şair Fernando Pessoa'nun takma isimlerinden biri olan hayali kişilik Ricardo Reis'i kullanmıştır. Ricardo Reis, romanında Saramago tarafından Portekiz'e geri götürülene kadar Brezilya'da yaşayan monarşist bir doktordur. Ricardo Reis'in Portekiz'den ayrılmasının nedeni, 1919'da ülkede kurulan cumhuriyetçi rejimi kabul etmemesidir. Romanda Saramago, Ricardo Reis'in Aralık 1935'te Portekiz'e geri döndüğünü hayal eder ve ölümüne kadar geçen dokuz ay boyunca onun günlük yaşamının izini sürer (Rollason, 2018: 1). Portekiz'de ve dünyanın başka yerlerinde faşizmin yükselişinin pasif takipçisi olarak tasvir edilen Ricardo Reis'in gerçek dünyaya dair tarafsız gözlemleri ve yaratıcısı yazarla olan doğüstü karşılaşmaları (Henn, 2005: 108-109) okura, Saramago'nun politik gerçekliği büyümlü gerçekçilik yoluyla nasıl masala dönüştürdüğünü açıkça göstermektedir. Saramago'nun politik edip kimliğinin açık örneklerinden biri olan bu roman, ona 1993 yılında İngiltere'nin prestijli ödüllerinden biri olan Bağımsız Yabancı Kurgu Ödülü'nü kazandırır.

Saramago'nun başarısı “*A Jangada De Pedra*” (Yitik Adanın Öyküsü) romanı ile devam etmiştir. Bu roman, Portekiz ve İspanya'nın, Saramago'nun hem siyasi hem de ekonomik gerekçelerle eleştirdiği Avrupa Topluluğu'na katıldığı 1986 yılında yayımlanmıştır. Bu romanında yazar, diğer romanlarında olduğu gibi bir sistem eleştirisi yaparak Avrupa'nın iki yüzlülüğünü ironik üslubu ile ele almıştır (Bloom, 2005: 16). Hikâyeyi İber Yarımadası'nın Avrupa'dan koparak Atlantik Okyanusu'na doğru yelken açması ile başlayan yazar, beş karakter üzerinden kopuşun ortaya çıkardığı krizi ve bu krizin neden olduğu siyasal ve toplumsal etkileri anlatmaktadır. Saramago'nun (2012) Yitik Ada'nın Öyküsü'nde bir yandan politik nitelikli bir hikâye anlatırken, öte yandan siyaset felsefesinin yaşamsal kavramları ile kurduğu ilişkiyi açıkça görmemiz mümkün olmaktadır. Çünkü bu romanda yazar, insan doğası, kimlik, millet, sınır, siyaset, varoluş gibi kavramları ince ironi ve fantastik kurgu ile masalsı bir yolculuk eşliğinde sorgulamaktadır.

Portekizli yazar 1989 senesinde kendi yaşamından da izlerin bulunduğu “*História Do Cerco De Lisboa*” (Lizbon Kuşatmasının Tarihi) romanını yayımlamıştır. Saramago, bu romanında ana kahramanın kendi hayatından çok şey taşıdığını ifade etmiştir. Lizbon Kuşatmasının Tarihi'nin baş kahramanı editör Raimundo Silva, kendisini duygusal karmaşadan kurtaran genç editör Maria Sara'ya âşık olur. Aslında romandaki bu karakterler kendisi ve İspanyol gazeteci olan ikinci eşi Pilar Del Rio'dur. José Saramago, Pilar del Rio ile 1988 yılında evlenmiş ve 1993'te Kanarya Adaları'nda bulunan Lanzarote'ye yerleşmiştir (Bloom, 2005: 146). Ayrıca yazarın asistanı ve resmi çevirmeni olan Rio'nun (Mendes, 2010) Saramago'nun hayatında çok önemli bir rol oynadığı bilinmektedir. Portekizli edip, eşi Pilar del Rio için, “Pilar ile tanışmadan önce ölseymdim, şimdi olduğumdan çok daha yaşlı ölürdüm” sözlerini kullanmıştır (Mendes, 2010). Bununla birlikte Portekizli yazar tüm romanlarını eşine ithaf etmiştir. Örneğin Saramago, “Küçük Anılar” kitabında “o zamanlar henüz doğmamış olan ve gelmekte öylesine geciken Pilar'a”, “Görmek” romanında “yaşadığım sürece hep Pilar'a” veya “Ölüm Bir Varmış Bir Yokmuş” romanında “evim Pilar'a” ifadelerini kullanarak eşinin onun yaşamındaki önemini vurgulamıştır.

Saramago'nun 1991 yılında Portekiz Yazarlar Birliği Ödülü'nü kazanan “*O Evangelho Segundo Jesus Cristo*” (İsa'ya Göre İncil) isimli romanı için, en çok ses getiren romanı demek mümkündür. Bu romanında yazar Hristiyanlığın temel kabullerini, iman esaslarını sarsacak nitelikte bir hikâye sunmaktadır. Romanda İsa Peygamber Tanrı'nın oğlu değil, sıradan bir insandır (Saramago, 2019). Romanın yayımlanmasının ardından Katolik Kilisesi, değerlere meydan okuyan bu romanın yazarını, Saramago'yu aforoz ettiğini ilan etmiştir. Yaşanılan bu olayın ardından muhafazakâr kesimden ve Katolik Kilisesi'nden gelen baskı, Portekiz Hükümeti'nin de Saramago'yu hedef alarak romanını yasaklatmasına, Avrupa Edebiyat Ödülü'ne aday gösterilmesini önlemesine, yazarın ülkeyi terk etmesine ve ölümüne kadar yaşayacağı İspanya'nın Kanarya Adaları'na yerleşmesine neden olmuştur. Saramago, maruz kaldığı sansürü “faşist diktatörlüğe layık bir eylemdir” (Rollason, 2006: 3) sözleriyle karşılımış, kilisenin insanların üzerinde egemenlik kurmak için “günah” kavramını kullandığını, ölümden, cehennemden veya ebedi lanet denilen şeylerden korkmadığını dile getirerek otorite karşısındaki duruşunu sürdürmüştür (Mendes, 2010). Hatta yazar ölmeden hemen önce yayımlanan son romanı “Kabil” (2015b) ile kendisini bir kez daha Katolik Kilisesi'nin hedefi haline getirmiştir. Bu romanı ile kilisenin tüm öfkelerini üzerine çeken Saramago, sonrasında da, 2009 yılında kutsal kitap İncil için “kültürümüz ve hatta yaşam tarzımız üzerinde güçlü bir etkiye sahip olan kötü bir ahlak kılavuzudur. İncil olmasaydı, farklı ve muhtemelen daha iyi insanlar olurduk” sözlerini kullanmış ve İncil'i “ahlaksızlığın el kitabı” olarak nitelendirerek (France 24, 2009) kilise otoritesine meydan okumaya devam etmiştir.

José Saramago edebiyat dünyasında kendinden sıkça bahsettireceği “*Ensaio Sobre a Cegueira*” (Körlük)⁸ romanını 1995'te Portekizce olarak yayımlamıştır. New York Times'tan gazeteci Alan Riding (1998) ile yaptığı röportajda Saramago, körlük fikrinin kendisine bir restoranda otururken geldiğini belirtmiştir. Yazar burada, romanının ortaya çıkma sürecini “Soru birdenbire aklıma geldi, ya hepimiz kör olsaydık? Ve sonra hemen, sanki kendi kendime cevap veriyormuşum gibi, “Ama hepimiz körüz.” ifadeleriyle anlatmıştır.

Saramago “Körlük” (2018a) romanında isimsiz bir modern şehrin neredeyse tüm nüfusunu etkileyen beyaz körlük salgınına tasvir etmektedir. Şehrin isimsiz olmasının yanında, romandaki karakterlerin de ismi yoktur. İsimler yoktur, çünkü bu hikâye herhangi bir zamanda, herhangi bir toplumun başına gelebilir (Krabbenhoft, 2001: 129). Çünkü, insanın insanlıktan çıkma korkusunu ifşa eden bu hikâye, iktidara ilişkin bir hikâyedir ve aslında güç yapılarının belirlediği, inşa ettiği bir dünyada çağdaş herhangi bir toplumda yaşanabilme olasılığı yüksektir (Zohdi ve Esmaeili, 2015: 2539). Çünkü bir gün hepimiz kör olabiliriz ve Hobbesyen bir “doğa durumu”nun içine düşebiliriz.

José Saramago, 2004 senesinde “Körlük” romanına atıfta bulunarak kaleme aldığı “*Ensaio Sobre a Lucidez*” (Görmek) adlı eserini yayımlamıştır. Bu açıdan “Körlük” (2018a) ve “Görmek” (2018b) romanları birbirinin devamı niteliğinde sayılmaktadır. “Görmek” romanında olaylar Körlük'ün yaşandığı, ismi belirtilmemiş o şehirde yapılan genel seçimlerde vatandaşların kullandığı oyların yüzde sekseninden fazlasının boş çıkması ile başlamakta ve hükümetin vatandaşlarına uyguladığı şiddet ile devam etmektedir. Saramago bu romanı ile çağdaş siyaset filozoflarının en çok tartıştıkları meseleleri, demokrasinin kırılabilirliği ve krizi meselesini, devletin meşruluğunu ve doğasında saklı olan şiddeti gözler önüne sermektedir.

Saramago bize, farklı zamanlarda meydana gelen olayları birbirine bağlayan görünmez ipleri ve birbiriyle hiçbir ilgisi yokmuş gibi görünen ayrıntıları göstermekte ve bunu, yazarın görevi veya sorumluluğu (Riding, 1998) olarak görmektedir. Bu bağlamda yazar, genellikle romanlarında bir yandan var olan durumların olası alternatiflerini okurlarına tasvir ederken, öte yandan demokrasi ve özgürlük kavramlarını yüceltmektedir (Bloom, 2005: 10). Bu doğrultuda “politik bir ahlakçı” (Monteiro, 2001: 25) olarak tanımlanan Saramago'nun romanlarına genel olarak bakıldığında, merkezi probleminin

⁸ “Körlük” romanı 2008 yılında Fernando Meirelles tarafından beyaz perdeye uyarlanmış, ancak Brezilyalı film yapımcısının bu filmi yapmaya başlamadan önce birtakım engelleri aşması gerekmiştir. Yapımcı için engel oluşturan şey Saramago'nun bu romanın beyaz perdeye uyarlanmasına izin vermemesi olmuştur. Saramago, Meirelles'e uzun bir süre direnmiştir. Çünkü ona göre romanda geçen körlük fikrini yansıtan görüntüleri ve ışığı (tam beyazlık) kullanmak ve yaratmak zor bir iştir. Fakat en nihayetinde Saramago, yönetmene romanı uyarlaması için izin vermiştir. São Paulo ve Toronto şehirlerinde çekilen Kanada-Brezilya-Japon ortak yapımı “*Blindness*” (Körlük) (Rueda, 2015: 12) filminin 18 Mayıs 2008'de düzenlenen özel gösteriminde Saramago, yönetmen Meirelles'e karşı filmi gördüğü için mutlu olduğunu gözyaşları eşliğinde dile getirmiştir (Mendes, 2010).

“otorite” olduğu görülmektedir. Yaşamı boyunca otoriteyi sorgulayan ve onu temsil eden din ve devlet gibi kurumlara meydan okuyan yazarın bu duruşunda, dönemin başbakanı António de Oliveira Salazar’ın⁹ kurduğu “Salazar Rejimi” olarak bilinen otokratik rejimin rolü büyüktür.

Salazar, 1929'dan itibaren siyasi bir hareketin lideri olarak siyasi arenada boy göstermeye başlamış (Torgal, 2009: 15) ve 1933 yılına kadar siyasi iktidar için yoğun bir mücadele dönemine girmiştir. Bu dönemde Salazar ve yakın çevresi “*Estado Novo*” yani “Yeni Devlet” (1933-1974) rejimini inşa etmiştir (Baioa vd., 2003: 5). “*Estado Novo*” adı ile bilinen rejim, Salazar tarafından ortaya atılan yönetim şeklinin ismidir (Torgal, 2009: 7). Bu siyasi düzen, modern siyaset biliminde otokratik siyasi rejimler olarak bilinen rejim örneklerinden biridir. Salazar Rejimi’nin otoriter bir yönetim şekli olduğu, Salazar’ın 1933-1974 yılları arasında uyguladığı tahakküm biçimleri, sivil toplum alanının özgür ruhunu boğması, halkı manipüle etmesi gibi birçok yönden anlaşılmaktadır.¹⁰ Nitekim, Saramago’nun (2018c: 125) “Hitler ve Mussolini gibi aynı topun kumaşı, aynı soydan gelen, demir yumruk olarak birbirilerinin eşi” olarak nitelediği Salazar’ın o dönemde kurduğu otokratik rejimin izleri, -Salazar Rejimi’nin sona ermesinden sonra bile¹¹- yazarın romanlarında belirgin biçimde görülmektedir.

Saramago’nun alaycı isyankârlığı eserlerine o denli sinmiştir ki, eserlerini yazarken kurduğu cümle yapısı bile onun bu otorite tanımazlığını açık etmektedir. İnsanlığın geçmişten günümüze kadar süregelen durumunu herkesin anlayabileceği kadar sade, bir o kadar da derin bir üslup ile ele alan José Saramago, cümle kurgusu açısından da benzersiz bir yazardır. Yazarken alışlagelen dil bilgisi kurallarının dışında hareket eden yazar, özellikle dil ve bağlamın okurlar tarafından metinsel olarak anlaşılmasına meydan okumuştur (Weissi, 2008: 59). Saramago, romanlarında meseleleri genellikle sayfalarca uzunlukta cümleler kurarak anlatmakta, bunu yaparken de dilbilgisi kurallarının en şekilsel parçası olarak tarif edeceğimiz noktalama işaretlerinden, sadece nokta ile virgüli kullanmaktadır. Cümlelerini nokta ile değil, virgül ile birleştirmekte, bundan dolayı eserlerinde nokta yerine çok sayıda virgül bulunmaktadır.

Yazarın eserlerinde yarattığı karakterleri adlandırmasında da benzer bir meydan okumayı görmemiz mümkün olmaktadır. Ona göre her insan, hatta her şey eşittir ve hikâyelerindeki insanların ve hakkında yazdığı şeylerin eşitliğini vurgulamak için (Williams, 2013: 61) romanlarında geçen karakterlerin, tanrıların ve yerlerin isimlerini büyük harfle göstermemekte, karakterleri diyalog işareti olmadan ve tırnak işaretine yer vermeden sadece nokta ve virgül ile konuşturmuştur. Durum böyle olunca okuyucunun ilk başta karakterlerden kimin konuştuğunu fark etmesi de pek mümkün olmamaktadır. Örneğin; “Arşidük lafı dönüp dolaştırmadan konuya girdi, ben yokken burada bir mucize olduğu söyleniyor, Evet majesteleri, fil muhteşem süleymanın marifetiymiş, Öyle efendim, Yani fil

⁹ António de Oliveira Salazar, 28 Nisan 1889 yılında, çok hayranlık duyduğu Mussolini’den altı yıl ve kendisine hiçbir zaman gerçekten uygun bulmadığı Hitler’den ise sekiz gün sonra doğmuştur. Kendisini “fakir toprak işçilerinin oğlu” olarak tanımlayan ve Viseu’nun idari bölgesinin bir parçası olan Santa Comba Dão’nun belediye bölgesindeki Vimieiro adlı küçük bir köyde doğan Salazar, António de Oliveira ve Maria do Resgate Salazar’ın en küçük ve tek erkek çocuğudur. Portekiz Birinci Cumhuriyeti’nin kurulduğu yıl olan 1910’da Coimbra Üniversitesi Hukuk Fakültesi’ne girmiştir. Coimbra Üniversitesi, 1911’e kadar Portekiz’deki tek üniversitedir ve Salazar kendisi için entelektüel bir referans oluşturan bu üniversiteden 1914 yılında mezun olmuştur (Torgal, 2009: 11-12).

¹⁰ Salazar’ın bu yaptırımları daha sonra birçok film ve kitaba konu olmuştur. Örnek olarak, 1938 yılında Salazar’ın “*Estado Novo*” diktatörlüğü sırasında bir gazetenin kültür bölümünde çalışan gazeteci Pereira’nın gözünden Portekiz’de uygulanan sansürü ve daha birçok baskıcı yöntemi anlatan 1995 yapımı *Sostiene Pereira* (Pereira Diyor ki) filmi gösterilebilir. Belirtmek gerekir ki Salazar rejimi sadece filmlere değil, birçok romana da konu olmuştur. Bu romanlardan birisi İsviçreli yazar Pascal Mercier’in *Night Train to Lisbon* (Lizbon’a Gece Treni) adlı kitabıdır.

¹¹ 1968 yılında Salazar’ın sağlığı kalıcı olarak kötüleştikten sonra, yerine halefi Marcelo Caetano geçmiştir. Caetano ile birlikte gelen siyasi hareketsizlik, sömürge çatışmasına çözüm üretmemesi gibi nedenlerin tümü savaşı sona erdirmeye ve rejim değişikliğini gerçekleştirmek için tasarlanan ve giderek siyasallaşan orta rütbeli subayların yükselişine katkıda bulunmuştur. Tüm bunların sonucunda ise 25 Nisan 1974’te hem silahlı kuvvetlerin hem de Lizbon halkının desteği ile askeri bir darbe gerçekleştirilmiştir (Baioa vd., 2003: 7-8). 25 Nisan 1974 tarihinde -gece yarısından kısa bir süre sonra- ordu, tanklarını Lizbon’un merkezine sürmüştü ve şehrin ana köprüsünü, havaalanını, radyo ve televizyon kanallarını ele geçirmiştir. Şiddete başvurmadan gerçekleşen bu barışçıl askeri darbe Portekiz’de yaklaşık yarım asırlık diktatörlüğü sona erdirmiştir (Huet, 2017). Bu durum ise ülkede toplumu yoğun katılımcı seferberliğine dayanan; yaratıcı, enerjik ve iş birliğine dayalı bir iklimin gelişmesine yol açmıştır (Gomes vd., 2015: 1). 25 Nisan 1974’te gerçekleşen ve “Karanfil Devrimi” olarak tarihe geçen bu darbe sadece “*Estado Novo*” otoriter rejiminin sonunu getirmekle kalmamış, aynı zamanda demokratikleşmeye de önyak olmuştur (Sanches ve Gorbunova, 2016: 211).

kendi kendine bazilikanın kapısına gidip diz çökmeye mi karar verdi demek istiyorsun, Ben öyle demezdim efendim, Peki nasıl derdin, diye sordu arşidük, Muhteşem süleymanı ben yönlendirdim, Öyle olduğunu tahmin ediyordum, neyse bunu bir kenara bırakabiliriz” (Saramago, 2015c: 153) ifadesinden anlaşılacağı üzere yazar, yalnızca hangi karakterin konuştuğunu anlatmak için o konuşma cümlesinin ilk harfini büyük harfle göstermektedir. Bu bağlamda yazar için rahatlıkla şunu söyleyebiliriz; José Saramago otoriteye açıkça karşı olan bir ediptir. Söz konusu otorite, dil bilgisi ve roman yazım kuralları olsa bile...

Sonuç Yerine

Çalışmamızda siyaset felsefesi perspektifi ile yazılan romanların en özgün örneklerinden olan José Saramago romanlarını ele aldık. Onun romanının en önemli özelliği hem felsefe ile, hem de politik olanla bağ kurmasıdır. Saramago sadece bir romancı değil, politik bir kişiliktir de aynı zamanda. Portekiz’in Salazar döneminin otoriter rejimini yakından deneyimlemiş, sansürden siyasi linçe kadar çeşitli tahakküm biçimlerine maruz kalmış bir yazardır. Tahakküm, karşısında başkaldırıcıyı yaratmış; Saramago’nun isyankar kalemi ölene değin kimi zaman din, kimi zaman devlet otoritesine meydan okuyarak yazmıştır.

José Saramago yaşamı boyunca tarihsel ve toplumsal gerçekliğin aktif bir izleyicisi olmakla birlikte, romanlarında tarihselcilikle yazılan romanlardan farklı olarak, onları doğrudan temsil eden romanlar kurmamıştır. Bu bağlamda onun romanlarında doğrudan bir tarih ya da toplum anlatısı okumayız. Ancak muhakkak tarihe ya da topluma ilişkin bir hikâye okuruz. Yalnız, bu tarih ve toplum onun romanlarında olağanüstü bir hikâyenin sadece bir kısmıdır. Saramago romanlarında tarih, geçmiş zaman değildir; dün, bugün ve gelecektir. Ve bu zaman kesitleri zaman zaman iç içe geçer, anlatı neredeyse masala dönüşür. Ancak anlatıyı masalsı yapan sadece yazarın anlatımı değildir, anlatı zamanının bu yekpareliğidir de. Onun romanları bu haliyle büyü, politik niteliği ile de gerçekçidir.

José Saramago romanlarının politik olanla ilişkisi, romanlarının tabii olduğu siyaset felsefesi eliyle kurulmaktadır. Saramago bir siyaset filozofu değildir, ancak felsefe ile güçlü bağlar kurmuş politik bir kişiliktir. Siyaset felsefesinin yarattığı kavramlar onun romanlarında âdeta ete kemiğe bürünmektedir. İnsan doğası, otorite, devlet, doğa durumu, meşruluk, olağanüstü hâl, kimlik, milliyet ve siyaset felsefesi/bilimi tarafından yaratılmış daha birçok kavram, onun romanlarında adları hiç geçmeden “bir hâl” olarak kendini gösterir. Kavramlar Saramago’nun ustalığı sayesinde gölgelerinden çıkar, romanlarının sessiz ama asıl kahramanları olurlar. Onun romanlarını politik roman yapan da bu sessiz kahramanlardır.

Kaynakça

- Aldea, E. (2011). *Magical Realism and Deleuze The Indiscernibility of Difference in Postcolonial Literature*. London: Continuum Literary Studies.
- Asayesh, M.E. ve Arargüç, M.F. (2017). Magical Realism And Its European Essence. *Journal of History Culture and Art Research*. 6(2), 25-35.
- Baio, M., Fernandes, P.J., Meneses, F.R. (2003). The Political History of Twentieth-Century Portugal. *e-JPH*, 1(2), 1-18.
- Baldick C. (2001). *The Concise Oxford Dictionary of Literary Terms*. Oxford: Oxford University Press.
- Benyei, T. (1997). Rereading Magic Realism. *Hungarian Journal of English and American Studies (HJEAS)*. 3(1), 149-179.
- Bloom, H. (2005). Harold Bloom Introduction. A. Klobucka (Ed.), *Bloom's Modern Critical Views José Saramago* içinde (9-18. ss.). United States of America: Chelsea House Publishers.
- Cevizci, A. (2003). *Felsefe Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Conde, M. (2003). *Report on Regents' Lecturer José Saramago*. Los Angeles: Department of Spanish and Portuguese University of California. Mester. 31(1).
- Deleuze, G. ve Guattari, F. (2013). *Felsefe Nedir?*. (Çev.: T. Ilgaz). İstanbul: YKY
- Feibel, R.M. ve Arch, J. (2018). Cuban Epidemic Optic Neuropathy (1991-1993) and José Saramago's Novel Blindness (1995). *American Journal Of Ophthalmology*. 1-18.
- France 24, (2009). *Nobel Prize-Winning Author Denounces Bible As 'Handbook Of Bad Morals'*. 19 Ekim 2009. <https://www.france24.com/en/20091019-nobel-prize-winning-author-denounces-bible-%E2%80%98handbook-bad-morals%E2%80%99>. Erişim tarihi: 02.03.2021
- Geetha, B.J. (2010). Magic Realism in Gabriel Garcia Marquez's One Hundred Years of Solitude. *Rupkatha Journal on Interdisciplinary Studies in Humanities*. 2(3), 345-349.
- Gomes, I.P., Amorim, J.P., Correia, J.A, Menezes, I. (2015). The Portuguese Literacy Campaigns After The Carnation Revolution (1974-1977). *Journal of Social Science Education*. 14(2), 69-80.
- Gordon, R. C. ve Marquis, L. (1955). Reviewed Work(s): The Political Novel by Joseph L. Blotner. *Comparative Literature. Changing Perspectives in Modern Literature: A Symposium*, 7(2), 179-181.
- Hegerfeldt, A. (2002). Contentious Contributions: Magic Realism Goes British. *Janus Head: Journal of Interdisciplinary Studies in Literature*, 62-86.
- Henn, D. (2005). History And The Fantastic In José Saramago's Fiction. S. M. Hart ve W. C. Ouyang (Ed.), *A Companion To Magical Realism* içinde (103-113. ss.). Woodbridge, Tamesis.
- Huet, N., (2017). Portugal Celebrates Carnation Revolution, Warns Against Populism, *Euronews*, 25 Nisan 2017.
- Krabbenhoft, K. (2001). Saramago, Cognitive Estrangement, and Original Sin?. A. Klobucka (Ed.). *On Saramago, Portuguese Literary and Cultural Studies* içinde (123-155. ss.). University of Massachusetts Dartmouth.
- Mendes, M.G., 2010. *José e Pilar*, El Deseo, Brezilya
- Monteiro, G. (2001). Presentation of José Saramago. Ceremony to Confer Doctor of Humane Letters, Honoris Causa Upon José Saramago. October 22, 1999, A. Klobucka (Ed.). *On Saramago, Portuguese Literary and Cultural Studies* içinde (281-285. ss.). University of Massachusetts Dartmouth.
- Ouyang, W. (2005). Introduction. *A Companion To Magical Realism*. 153. S. M. Hart ve W. C. Ouyang. Tamesis.
- Preto-Rodas, R.A. (2005). A View of Eighteenth-Century Portugal: José Saramago's Memorial Do Convento (Baltasar and Blimunda). A. Klobucka (Ed.). *Bloom's Modern Critical Views José Saramago* içinde (1-11. ss.). Chelsea House Publishers, United States of America.

- Riding, A. (1998). A Writer With an Ear for the Melody of Peasant Speech; The New Nobel Prize Winner Jose Saramago Trains an Outsider's Irony on Time, Faith and History. *The New York Times*. 3 Aralık 1998.
- Rollason, C. (2006). How Totalitarianism Begins At Home: Saramago and Orwell. In *Dialogue with Saramago: Essays in Comparative Literature*, University of Manchester, 105-120.
- Rueda, C. (2015). Aesthetics of Dystopia: Blindness from Novel To Film Author(s). *World Literature Today*, 89(3-4), 12-15.
- Sabine, M. ve Martins, A.A.D.P. (2006). *Saramago And The Politics of Literary Quotation*, 1-25.
- Sanches, E.R. ve Gorbunova, E. (2016). Portuguese Citizens' Support for Democracy: 40 Years After The Carnation Revolution. *South European Society and Politics*, 21(2), 211-226.
- Saramago, J. (2012). *Yitik Adanın Öyküsü*. (Çev.: D. Körpe). İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınları.
- , (2013). *Ricardo Reis'in Öldüğü Yıl*. (Çev.: S. Özen). İstanbul: Can Yayınları.
- , (2014). *Ölüm Bir Varmış Bir Yokmuş*. (Çev.: M. N. Kutlu). İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınları.
- , (2015a). *Baltasar ile Blimunda*. (Çev.: I. Ergüden). İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınları.
- , (2015b). *Kabil*. (Çev.: I. Ergüden). İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınları.
- , (2015c). *Filin Yolculuğu*. (Çev.:P. Savaş). İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınları.
- , (2017). *Kopyalanmış Adam*. (Çev.: E. İmre). İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınları.
- , (2018a). *Körlük*. (Çev.:I. Ergüden). İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınları.
- , (2018b). *Görmek*. (Çev.:I. Ergüden). İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınları.
- , (2018c). *Küçük Anılar -Çocukluk ve İlk Gençlik Anıları-*. (Çev.:İ. Kut). İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınları.
- , (2019). *İsa'ya Göre İncil*. (Çev.: E.E.Çakmak). İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınları.
- Spegele, R. D. (1971). Fiction and Political Theory. *Social Research*. 38(1), 108-138.
- Srikanth, N.R.C. (2014). Elements Of Magic Realism: A Reading Of Garcia Marquez's One Hundred Years Of Solitude And Salman Rushdies' Midnight's Children. *International Journal of English Language*, 2(1).
- Strauss, L. (2000). *Politika Felsefesi Nedir?*, (Çev.: S. Z. Hünler). İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Torgal, L.R. (2009). Salazar And The Portuguese "New State". *Images and Interpretations*. Салазар А.
- Ulutaş, N., (2020). Bir Distopya Örneği Olarak Körlük Romanına Sosyo-Psikolojik Bir Yaklaşım. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 13 (71), 114-134
- Weissi L. (2008). Speech and Sight: Genesis and Semiotic Difference in *José Saramago's Blindness*. D. Kempton (Ed.). Shawangunk Review State University of New York. XIX.
- Williams, S. (2013). A Review Of The Novels Of Jose Saramago: Portuguese Socialist Novelist (1922–2010). *Irish Marxist Review*, 61-64.
- Zohdi, E. ve Esmaeli, S., (2015). Panopticism in José Saramago's *Blindness*. *Theory and Practice In Language Studies*, 5(12), 2539-2544.

Hızlı ve Yoğun Şehirleşmeye Karşı Alternatif Bir Şehirleşme Yaklaşımı: Sakin Şehir

Bedrettin KESGİN¹

Araştırma Makalesi

Öz

Küreselleşme zaman ve mekân sıkışmasına bağlı olarak hızı merkeze alırken, bu hıza bağlı olarak birçok faktör de hızlı değişim kaçınılmaz olmaktadır. Bu hız aynı zamanda belli standartlaşmayı getirirken, şehirlerin yerel kültürlerini, dokusunu hızlı bir şekilde değiştirmekte, aynı zamanda meskûn olan insanların da hayat tarzlarını köklü bir şekilde değişim ve dönüşüme uğratmaktadır. Buna bağlı olarak, hıza ve standartlaşmaya karşı duran ve yerel kültürle kimlikleri vurgulayan unsurlar da gittikçe daha fazla gün yüzüne çıkmaktadır. Bunların içinde sakin şehir anlayışı nüfus yoğunlaşmasına ve şehrin gündelik hayatının hızlanmasına karşı dururken, diğer taraftan şehrin yerel kültürünü desteklemektedir. Aynı şekilde sakin şehir, yerleşik dokuyu korumaya ve böylece mahallinde meskûn olan insanların sosyo-ekonomik sorunlarını sakin şehir düşüncesine hakim olan anlayışla çözmeye odaklanmıştır. Sakin şehir düşüncesi küresel bir alternatif olarak küresel bir ağ haline gelmiştir. Dünyanın birçok bölgesinde sakin şehir ağına giren şehir sayısı da bu bağlamda sürekli artış göstermektedir. Bu da sakin şehrin daha fazla tartışılmasını gerekli kılmaktadır.

Çalışmada literatür araştırmasıyla sakin şehir kavramından başlayarak, Türkiye'deki sakin şehir serüveni işlenecektir. Türkiye açısından sakin şehrin anlamını, önemini ortaya koyduktan sonra, küresel hıza karşı sakin şehir alternatifliği tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler

Sakin Şehir,
Yavaş Beslenme,
Yaşanabilirlik,
Sürdürülebilir Kalkınma

Makale Hakkında

Gönderim Tarihi:
23.02.2021
Kabul Tarihi:
02.09.2021

An Alternative Urbanization Approach Against Fast and Intensive Urbanization: Cittaslow

Abstract

While globalization puts the speed in the center due to the time and space constraints, rapid changes in many factors are inevitable due to this speed. While this speed brings a certain standardization, it rapidly changes the local culture and texture of the cities, and at the same time, it radically changes and transforms the lifestyles of inhabited people. Consequently, elements that oppose speed and standardization and emphasize local culture and identities are increasingly emerging. The concept of a slow city stands against the concentration of population and the acceleration of the daily life of a city. On the other hand, it supports the local culture of the city. Likewise, the slow city focuses on preserving the settled texture and solving the socio-economic problems of the people living in its neighborhood with the understanding that dominates the calm city thought. The slow city idea has become a global network as a global alternative. In many regions of the world, the number of cities entering the Cittaslow network is constantly increasing in this context. This situation necessitates further discussion of the slow city.

The cittaslow adventure in Turkey is analyzed by beginning with a literature review related to the concept of cittaslow. After putting forward the meaning and significance of the cittaslow in Turkey, the features of the cittaslow as an alternative for the global speed discussed.

Keywords

Slow City,
Slow Food,
Livability,
Sustainable
Development

Article Info

Received:
23.02.2021
Accepted:
02.09.2015

¹ Prof. Dr., Yalova Üniversitesi, İnsan Toplum Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, bedrettink@gmail.com,
Orcid: 0000-0001-9812-8966.

Giriş

Küreselleşme, hız ve zaman sıkışmasının yoğunlaştığı, buna bağlı olarak da insanın devingenliğinin arttığı zaman dilimini ifade etmektedir. Hıza bağlı olarak gelişen ve birçok unsuru etkileyen küresel değişim, zamana yayılan ve doğal seyri içinde gerçekleşen dönüşümden farklı olarak birçok değeri de aşındırmaktadır. Çünkü bu değişim çok hızlı gerçekleşmekte ve insanın buna uyum sağlaması da zorlaşmaktadır.

Akışlar uzamı olarak ifade edilen (Appadurai, 1996) paranın, metanın, medyanın, finansın, teknolojinin, emeğin, bilginin hızlı bir şekilde sınırları aştığı, herhangi bir yere bağlı olmadan geliştiği ve dünyanın küresel bir köye indirildiği küreselleşme, her şeyin her şeyle etkileşime girdiği süreci vurgulamaktadır. Hayatın tüm ritimlerini bozan, geleneksel yapıları ve ilişkileri çok hızlı bir şekilde tüketerek dönüştüren küreselleşme gittikçe hayatın tüm alanlarında baş döndürücü bir hızı ve buna bağlı olarak değişimi ifade etmektedir.

Küreselleşme olmuş bitmiş bir durumu ya da olguyu tanımlamamaktadır. Bu gelişme devam eden bir süreç olmasından kaynaklı her an ve sürekli etkisi görülen, değişimi ve dönüşümü içinde barındıran bir durum olarak gözükmektedir. Burada karşımıza çıkan en önemli sorunlardan bir tanesi de belirsizlik olmaktadır. Her an değişim ve dönüşüm geçiren bu yapıda belirsizliği okumak kadar, değişimi görmek ve onu yönetmek de çok kolay olmamaktadır.

Yine küreselleşmenin ortaya çıkardığı zaman ve mekân sıkışması şehir coğrafyasında da benzer etkilere yol açmakta, şehrin mekanını hızlı bir şekilde dönüştürmektedir. “Akışlar uzamında” yerel- bölgesel ve küresel olarak üretimin, ticari faaliyetlerin ve diğer unsurların birbirleriyle küresel ölçekte ilişkileri ve etkileşimleri vardır. Küresel hıza bağlı olarak başta şehirler olmak üzere hayatın tüm alanları bu değişimden etkilenmektedir. Küreselleşmenin etkisiyle insanların, eşyanın, bilginin ulusal sınırları aştığı ve küresel-ağsal iş piyasalarının büyüyüp kent merkezlerinde toplandığı alanlarda nüfus doğal olarak kentler daha da büyümektedir. Bu kentler küresel kentler olmaktadır (Soja, 2000: 193).

Bu hızın artışına paralel olarak kentli insan kendine korunaklı sığınıklar aramakta, belirsizliği ortadan kaldıracak güvenli alanlar oluşturmak istemektedir. Özellikle dingin ve sakin yaşam bu arayışlara eşlik etmektedir. Dolayısıyla sakin şehir, küreselleşmenin oluşturduğu bir kısım olumsuzluğu ya da tahribatı ortadan kaldırmak amacıyla gündeme gelmiştir. Yine sakin şehir, küreselleşmenin şehir ve insan üzerinde oluşturduğu baskıyı azaltma, tahribatı durdurma, kentler ve kültürler arasında aynileştirmeyi ret etme üzerine kurulu bir sistemdir. Burada hızlı kentleşmenin, hızlı yaşamın ve hızlı kültürün insan ve mekan üzerinde büyük tahribat oluşturduğu kabulü vardır.

Zaman ve mekan sıkışması ve hızlı olma durumu, insan ilişkilerini üretim ve tüketim ilişkisine indirgemektedir. Hızlı hareket edilmesinden kaynaklı birçok unsurun/erdemini/güzelliğinin kaybolduğu zamanı da açıklamaktadır. Küresel süreç hızlı bir şekilde doğayı, insanı ve tarih ile hafızayı tüketmektedir. Bu durum insanın doğayla ve kentle ilişkisini zayıflatarak, kişinin yabancılaşmasına yol açmaktadır. Bu süreçte kent; politik, kültür, tarih, sosyal gibi boyutlarının azaldığı, ekonomik boyutunun öne çıktığı mekanları tanımlar olmuştur. Kentin yerel özellikleri azaldıkça, metropollere eklenildikçe, yere/mekana aidiyetler azalmakta, kentler yüzyıllardır sürdürdüğü özgünlüğünü kaybedebilmektedir. Yaşadığı kenti evi gören anlayış anlamını yitirmekte önce eve daha sonra ise kente ve dolayısıyla kendine yabancılaşması sonucu bireyin anlam dünyasında, kent ve insan birlikteliği anlamını da yitirmektedir.

Küreselleşme; değişim ve dönüşüm yanında yayılma ve kalkınma için büyük imkanları ve fırsatları da gündeme getirmektedir. Siyasiler ve politika uygulayıcılar küreselleşmenin fırsatlarına odaklanılırken, tehdit boyutlarını, olumsuzluklarını ve etkilerini geçiştirebilmektedir. Oysa kentlerin hızlı ve ani büyümesi, yerel unsurların ayırt edici farklılıklarını ortadan kaldırmaktadır. Yine bu tarz kentleşme kentlerin özelliklerini, kültürlerini, kendi toplumlarına ait niteliklerini, kimliklerini ve karakteristik yapılarını ortadan kaldırma potansiyelini de göstermektedir. Herhangi bir mekana ait olmayan ve onu hızla dönüştüren küreselleşme, kimlik taşımayan unsurlara sahip olmaktadır. Aidiyet duygusu yerine mekânsal sınırların yok olduğu bir yere ait olmayıp her yere ait olma, bağlamından kopuk küresel ortamlar meydana gelmektedir. Kentleşme de hiper kentleşmeye evrilerek (Harvey, 2008: 87) bu

sonuçların daha keskin görüldüğü mekanlara dönüştü. Bu anlamda kentleri de standartlaştırmakta, tek tipleştirilmektedir. Sakin şehir buna karşı itirazın teorik çerçeveden uyulamaya doğru yansıtıldığı bir gerçekliği ifade etmektedir. Dolayısıyla teknolojik ve yenilik anlamında küreselleşmenin sahip olduğu olumlu boyutları benimserken, onun oluşturduğu tahribatı azaltma, olumsuzlukları ortadan kaldırma anlamında sakin şehir anlayışı ortaya çıkmıştır. Yavaşlık anlayışı da insanlığın geçmişten günümüze sahip olduğu mirasa sahip çıkarak bunları hissederek, sakin ve yavaş bir şekilde yaşamaya odaklanır.

Küreselleşmenin hızı ve cazibesi diğer taraftan güçlü eğilimi ve yapısı kendisini dayatmaktadır. En kötü durum ise kendisini alternatifsiz kılması, farklı yaklaşımları yok etmesidir. Bunun sonucu olarak farklılık arayışlarını küreselleşme çoğu zaman çözümsüzlüğe sevk etmektedir. Bununla birlikte, yerel kimliklerin, kültürlerin, eko sistemin, mimarinin korunması da bir o kadar önem arz etmektedir. Yaşadığımız kentlerin bir çoğunda planlar, tasarımlar benzeşmekte, aynı malzeme ile üretilen, bir bakıma prototip yapılar, dünyadaki kentleri birbiriyle aynileştirmekte, yerel malzeme, yerel ihtiyaç, yerel mimari böylece göz ardı edilmektedir. Aynı zamanda ihtiyaç olarak ortaya çıkmayan yerel mimari ve estetik de bunun sonucu olarak kaybolmaya yüz tutmaktadır.

Sakin şehrin iddiası; küreselleşmenin tahribatı olan yapı, malzeme, estetik boyutuyla yerel kimlikleri ve kültürleri ortadan kaldırmasını da engellemeye dayanır. Kentlerin aşırı büyümesi bahse konu edilen kaygılara yol açtığı gerçeğinden hareketle küçük kentlerin küreselleşmeye alternatif olacağı varsayımından yola çıkar. Süreç içerisinde uluslararası bir ağ olmayı başaran bu kentleşme hareketi, her geçen gün ivmesini artırmaktadır. Kentsel varlığın, coğrafi unsurların, eko sistemin de sürdürülebilir olması sakin şehir anlayışı açısından önemlidir.

Çalışmada sürdürülebilir kentleşme ve sakin şehirler hakkında alanyazın taraması yapılmıştır. Literatüre bakıldığında sakin şehir kavramı daha çok mimari, turizm, sanat tasarım, kalkınma ve kentleşme boyutlarıyla incelenmiştir. Bu kavramın küreselleşme boyutu ile tartışılması, eleştirilmesi ve iyileştirmesi boyutuyla daha az gündeme gelmiştir. Araştırmanın esas sorunu, küresel hız ve baş döndürücü gelişmelere karşı alternatif bir kentleşme olup olamayacağıdır ya da sakin şehir anlayışının yoğun ve hızlı kentleşmeyi ne kadar “yavaş”latacağıdır. Araştırma ile amaçlanan da alternatif bir kentleşme ve bu kentleşmenin sürdürülebilir kalkınma, gelişme, turizm ve yerel değerler bağlamında ne anlama geldiğidir. Bu çalışmanın önemi günümüz kentlerinin yoğunluğunun getirdiği sorunların artması başta salgınlar olmak üzere, ekonomik-sosyal sorunların gittikçe derinleşmesi sonucunda yavaşlamaya ve sakinleşmeye olan ihtiyacı da artırmıştır. Bu ihtiyacın artması kentleşmenin de aynı şekilde yavaşlamasını gerekli kılmaktadır.

Çalışmanın metodolojisi sakin şehrin anlamına, dönüşümüne ve oluşumuna ilişkin betimlemeler ve yorumlamalar getirerek kavramı anlamlandırmaya dayanmaktadır. Betimleyici araştırmada araştırmacı verileri aynı anda hem toplar, hem analiz eder hem de yorumlar. Bu yöntemde verilerin toplanması ve analizinde sayılardan ziyade kelimeler vurgulanır. Sakin şehrin anlam dünyasından başlayarak, Türkiye kentleri için öneminden bahsedilmiştir. Ayrıca hızlı ve yoğun şehirleşmeye karşı sakin şehrin alternatif durumu tartışılmıştır.

1. Küreselleşmenin Çelişkisi ve Yeni Arayışlar: Sakin Şehir (Slow City)

Geçmişten günümüze kadar mekânlar geniş alanda bu kadar nüfus yoğunluğuna şahit olmamıştı. Küresel ekonomi ile bağlantı ve eklemlenme gösteren bölgelerin ve mahallerin öneminin artması küreselleşmenin etkisinin açık göstergesidir (Sassen, 1998). Bu merkezler ekonomik olarak büyürken, nüfus da artmakta aynı zamanda çelişkiler de bu merkezlerde keskinleşmektedir. Dolayısıyla küreselleşme kentleri devasa boyutlara ulaştırdı. Bu süreç, kentlerin sınırlarını zorlarken, barındırdığı nüfusu da alabildiğine karmaşıklaştırdı, ayrıca önemli çelişkileri de beraberinde getirdi. Kentler arasında çelişki ve özellikle kır kent çelişkisi her zaman olmakla beraber (Holton, 1999) kentlerin kendi içinde bu kadar karmaşaya ve çelişkiye ancak küreselleşme sürecinde şahit olunmaktadır. Dolayısıyla en büyük çelişki, gerilim ve bir boyutuyla “arayış” günümüz metropollerinde hissedilmektedir. Kentlerin sosyal içerimleri genellikle iki özelliği taşımakta, bunlar; yüksek gelir eşitsizliği, diğeri yüksek heterojenlik olmaktadır. Demografi açısından ise bu kentler nüfus yoğunluğunu ve sıkışıklığını ifade etmektedir. Küresel mekânların kentin sosyal ve fiziki boyutuyla diğer kentlerden açık bir şekilde farklılaştığını görmekteyiz. Ayrıca bu fiziki ve sosyal boyutu metropol kentlerde, etkileri itibarıyla birbirini tamamlayan ve bütünlük arz eden bir gerçekliği de ortaya çıkarmaktadır. Kentsel büyüme, hızlı nüfus, yoğunlaşma, kentsel çelişki, gelir eşitsizliği bu

kentlerde daha yoğun ortaya çıkmaktadır. Kentin çekme gücü oranında artan nüfusu aynı zamanda gelir adaletsizliğini de içinde barındırmaktadır. Ayrıca kentsel büyümenin daha hızlı olduğu ve özellikle ülke içinde gelişmişlik düzeylerinin daha farklı ve çelişkili görüldüğü ortamlarda bahse konu edilen sorunlar daha keskin ve can yakıcı olmaktadır. Bu manada gelişmekte olan ülkelerin bu çelişkileri daha fazla içinde barındırdığı görülmektedir. Küreselleşmenin ortaya çıkardığı tek tip ve homojen yapılara karşı, yerel kimlikleri ve kültürleri koruma aynı zamanda bahse konu edilen çelişkiyi azaltmak, yerel kalkınmayı desteklemek, toplum kesimlerin sorunlarını çözmek için de sakin şehre anlam yüklenmiştir. Tarihi ve yerel özellikler, kentin ruhu, yanlış politikalar nedeniyle bozulmaya tabi olmuştur. Yanlış kentleşme çarpık kentleşme, doğanın tahribatı küreselleşmenin ve hızlı yaşamın ortaya çıkardığı olumsuzluklar olarak görülür. Artan oranda hızlı yaşamın ortaya çıkardığı yüzeysellik ve küreselleşmenin artırdığı olumsuz sonuçlardan, gündelik hayatta, iş hayatında, ekonomik faaliyetlerde, boş zaman aktivitelerinde sosyal ve eğitim hayatında yavaşlığın erdeminden bahsedilmektedir.

İzzetbegoviç (2010:103), kentin büyümesiyle ne tür olumsuzluklar olabileceğini belirtmiştir. *“Şehir ne kadar büyürse, üzerindeki gök de o kadar ufalır. Tabiat, çiçek ve aydınlık da o kadar az; duman, beton, teknik ise o kadar çok olur. Biz de o kadar az şahsiyet, o kadar çok kitle oluruz...”* Küreselleşmeyle kentin sakinliği büsbütün yok olabilmektedir. Bununla birlikte sakin şehir arayışları da artmaktadır. Küreselleşmeyle sakin şehir, “sakin yaşam/slow life² ve “slow food” yani yavaş gelişmeyi/büyümeyi, yavaş beslenmeden başlayarak, sakin/yavaş anlayışını kenttede de sürdürmeyi amaçlayan bir düşüncedir. Ortaya konan amaçlar doğrultusunda sakin şehirler, daha kaliteli ve bireylerin duyularında, algılarında bambaşka bir yaşam ortamı sağlamak hedefiyle varlığını sürdürmektedir. Sakin şehir sıfatı küçük şehirler için bir kalite göstergesidir ve aynı zamanda kendi toplumunun yaşam kalitesini artırmayı tercih etmiş kentleri ifade eder (Miele, 2008:135).

Ayrıca sakin şehir gittikçe sağlıklı kentle irtibatlandırılmaktadır. Çünkü sakin ve dingin bir hayat beden ve ruh sağlığına da iyi gelecektir. Bu anlamda bireyin dışsal çevre anlamında sakin şehir ihtiyacı olduğu ve sakin hayata sakin şehrin katkısı olacağı daha fazla kabul edilmektedir.

Sayar (2009: 30-32), hızın, tabiata içkin olan güzelliği görmemizi engellediğini belirtir. Bedenlerin bu hıza programlı olmadığından, ağır ağır çözülmeye başladığını, hıza dönük hayat tarzlarından kaynaklanan bedensel ve ruhsal hastalıklarda patlama yaşandığı vurgulamıştır. *“Yavaşla! bu hayattan bir defa geçeceksin. Zamanın hızlanması, yavaşlık ve dikkat isteyen uğraşları rafa kaldırıyor. Oysa güzel olan, kayda değer olan ne varsa yavaşlıkla yapılır. Güzelliği ancak zaman ayırarak fark ederiz”* ifadeleri ile bu durumu açıklar.

Sakin şehir, kentsel mekanın, sosyal ilişkilerin sağlıklı zemine oturmasındaki, meskun olanların aidiyetinin güçlendirilmesindeki etkiyi ifade eder. Yine sakin şehir bireylerin oturdukları mekanla bağlarını artıran, geçmişle bağlantısını güçlendirirken, kentsel iyileştirmeden de nasibini alacak bir kent anlayışına ihtiyacı ifade eder. Oysa yaşanan hız kentsel mekanın deneyimlenmesini engellemekte, mekanı zamanla sıkıştırarak onu tüketim nesnesi haline getirmektedir. Kentsel gelişmenin denetimden uzak, daha sağlıklı olduğu gelişmekte olan ülkelerde ise bu sorunlar daha keskin olmaktadır. Aynı zamanda kentsel büyümenin daha hızlı ve dengesiz geliştiği ülkeler açısından sakin şehir kavramı ve içeriği daha önemli hale gelmektedir. Çünkü gelişmekte olan ülkelerin kentleri daha hızlı, daha karmaşık, daha çarpık ve daha dizginlenemez bir şekilde büyümektedir. Bu anlamda sakin şehir anlayışının gelişmekte olan ülkeler açısından daha önemli bir kriter haline geldiğini belirtebiliriz.

Sakin hayat düşüncesi kentte yaşayan tüm kesimlerin hayatlarını hesaba katarak onlara uygun programlar yapmaya dayanır. Örneğin gençlerin iş ve istihdamlarıyla göçlerini engelleme hedeflenmekte, gençlerin küçük işletmecilikleri, üretimleri desteklenmektedir. Sürdürülebilir kalkınma ile de kentin çevresi ve doğa korunmuş olmaktadır. Bu anlamda sakin şehir anlayışında birçok kriter bulunmaktadır. Sakin şehir felsefesinin ortaya atıldığı günden beri bu düşünce sürekli gelişim göstermekte, yeni ilkeler, kriterler ve çerçeveler belirlenmektedir.

² Slow ifadesi ‘yavaş’ yerine, ‘sakin’ kelimesi ile karşılanmıştır. Çünkü yavaş kendi içinde olumsuzluğu barındırdığı için sakin ifadesi tercih edilmiştir.

2. Sakin Şehir: Yavaş Beslenme, Sürdürülebilir Kalkınma

İtalyanca kent (Citta) ve İngilizce Yavaş (Slow) kelimelerinin birleşiminden meydana gelen Cittaslow sakin şehir anlamını ifade ederek, bununla şehrin sakinliği vurgulanmıştır. (Miele, 2008; Sezgin ve Ünüvar, 2011; Yurtseven, Kaya, ve Harman, 2010) Sakin şehir hareketi, Carlo Petrini'nin, (İtalya'nın Greve in Chianti Beldesinin Belediye Başkanı), geçmişi 1986 yılında Roma'da MC Donald's restoranının açılışının protestosuyla başlamıştır. MC Donald's hızlı tüketim, fast food olarak sembolik anlamda karşı çıkılmış bir figürü temsil eder. Cittaslow, 1999 yılında Greve in Chianti'nin belediye eski başkanı Paolo Saturnini'nin girişimleri sonucunda 4 küçük İtalyan kentinin (Orvieto, Greve in Chianti, Bra, Positano) bir araya gelmesiyle oluşmuştur. Belediye başkanı kendi beldesinde, kentin kendine has özelliklerinin korunması gerektiği fikrinden hareket etmiştir. İlk meclisten sonra sürekli müzakerelerle ilke ve standartlar belirlenirken, tüzük oluşturulmuştur. Daha sonra uluslararası bir birlik olarak örgütlenen sakin şehir ağı haline gelmiştir. Bu toplantılarda sakin şehrin, ilke ve prensipleri bir tüzükle kayıt altına alınmıştır. 28 madde ve 5 ek belgeden meydana gelen Uluslararası Sakin Şehir Tüzüğü, kuruluşu, organlarını, katılım koşullarını, üyelerin sorumluluklarını, yerine getirilmesi gereken kriterleri içermiştir. Yine bu tüzük, birliğin logosu, fonların kullanımı gibi konuları açığa kavuşturmuştur. Uluslararası Birliğe normalde 50 binden fazla nüfusu olmayan tüm şehirler katılabilir denilmektedir. Dillerinin İtalyanca ve İngilizce olduğu belirtilmiştir.

Uluslararası bir birlik şeklinde örgütlenen Cittaslow geçen zaman içinde her geçen gün faaliyetini zenginleştirmiştir. Cittaslow'a katılmak isteyen bir kent, tüzüğe imza atarak bazı yükümlülüklerin altına girmektedir. Cittaslow'a üye kentler yılda bir kez her zaman farklı bir kentte toplanmaktadır. Bu toplantılarda, yılın değerlendirilmesi yapılmakta, bir yıl boyunca yapılan faaliyetler gözden geçirilmekte, gelecek yılın da programı belirlenmektedir. Birlik, salyangozu logo olarak seçmiştir. Bu anlamlı seçim, sakin şehrin felsefesini yansıtmaktadır. Salyangoz yavaşlığı, dinginliği ve dinlenmeyi temsil etmektedir. Salyangoz yavaşlığı temsil ettiği gibi kendi ihtiyacı olanı taşımayı ve ihtiyacı kadarını kendi üzerinde taşıyarak da aşırıya kaçmamayı sembolize eder. Böylece sakin şehir hayatın ritmini yavaşlatırken, yerel ihtiyaçları yerel kültür ve değerleri, ekosistemi, üretimi destekleyerek gerçekleştirmeye dayanır.

Cittaslow, Slow Food hareketinden doğmuş bir düşüncedir. Slow food birliği ile bağı da ifade eden sakin şehir, küreselleşmenin dayatmalarına karşı durmayı tanımlar. Küreselleşmenin dayattığı homojen şehir olmak istemeyen, yerel kültürleri ve kimlikleri koruyan ve böylece özgün kimlikleri ile dünya sahnesinde yer almak isteyen kentlerin birliğidir. Cittaslow diğer anlamları yanında özellikle yavaş şehir olarak tanımlanmasına rağmen, Türkiye açısından kelimenin içerdiği olumsuz anlam ya da kelimeye olumsuzluk yüklemesine karşın daha çok "sakin" kavramı tercih edilmektedir. Çünkü "yavaş" kendi içinde olumsuz anlamlar yüklenebilecek ya da bu gerçekliği taşıyabilecek ifadeyi barındırdığı için yavaş yerine sakin kelimesi tercih edilmektedir. Bu gerçekliği Türkiye'nin ilk sakin şehir temsilcisi olan Seferhisar Belediyesi de taşımaktadır (Cittaslowseferihisar, 2020). Sakin şehir, küreselleşmenin hızını yavaşlatarak, değişimi ve dönüşümü olağan bir şekilde sürdürerek, milli kültürün, değerlerin, ekosistemin ve yerel yapının korunması hedeflemiştir. Hayatın hızını keserek, onu olağan sınırına çekerek, sosyo-ekonomik-kültürel ve coğrafi korumayı sakinleşerek ve yavaşlayarak gerçekleştirmeye dayanır. Fast food yemek kültürü ile özdeşleştirilen ve hayatın tüm alanlarında ritimleri artıran bir unsur olarak bu hız kültürü, özgün kültür ve kimlikleri yok etmekte, şehrin doğallığını ortadan kaldırmaktadır. Bu tehdide karşı insanın hızını azaltan, insanı doğal ritmine çeviren yavaş şehir kavramı tercih edilerek yavaşlık vurgulanmıştır. Daha önce de ifade edildiği gibi yavaş şehir anlayışının temelinde yavaş gıda, yavaş yemek yatmaktadır. Yemek endüstrisine bir tepki olarak ortaya çıkan slow food, yavaş gıda, adil gıda ve sürdürülebilir gıda yanında, yerli üretimi desteğe dayanmaktadır. Yerel üretimde ve mutfak kültüründe yerelin özgünlüğünü koruma ve sürdürme hedefi vardır. Bununla birlikte hızın getirdiği belirsizlik kadar, yeni duruma uyum sağlamama da mümkündür. Bu durum telafisi güç sonuçlar oluşturma potansiyelini ifade eder.

2.1. Sakin Şehir Olma Kriterleri

Slow food hareketinden ilham alan sakin şehre katılmak için belli kriterleri yerine getiren üye, 'Salyangoz Bayrağı' dalgalandırma hakkı kazanır. Sakin şehir kalitesi tescilli üye olunduktan sonra elde edilir. Şehrin kendisine ve ait olduğu birliğe taahhüdü kenti koruyarak geliştireceğidir. Bu da kentin

turistik amaçlı ziyaret edilmesi ve belli insanlar için hareketlilik üreteceği anlamına gelmektedir. Özellikle tarihi ve turistik özelliklere sahip şehirlerin sakin şehir özelliğinden dolayı tercih edilme ihtimali artmaktadır.

Cittaslow'a üye olan şehirlerin, şehrin dokusunu koruma taahhütleri vardır. Ekosistemi ve çevreyi, tarihi korurken, teknoloji, üretim, tüketim, kalkınma dengesi de korunmaktadır. Çevre korunması sürdürülebilir bir anlayışla, kalkınma ve çevre koruma dengesi içinde sürdürülmektedir. Bu amaçla yedi başlık belirtilmiştir. Bu başlıklar altında elli dokuz ölçü tespit edilmiştir. Ayrıca üç özel koşul da üye kentler tarafından hedef olarak belirlenmiştir.

Bu ölçütlerin sınıflandırıldığı yedi ana başlık şunlardır: (Cittaslowturkiye, 2020)

- 1.Çevre politikaları
- 2.Altıyapı politikaları
- 3.Teknolojiden Yararlanarak Kent Kalitesinin Artırılmasına Yönelik Faaliyetler
- 4.Yerel Ürünlerin ve Üretimin Desteklenmesi
- 5.Misafirperverlik/Konukseverlik
- 6.Sosyal uyum, Farkındalık
- 7.Ortaklıklar.

Çevre Politikaları: Hava, su, toprak kirliliği ile mücadele ve sağlıklı bir çevre koruma stratejisi geliştirilmesi konularını içermektedir. Gerçekleştirilen her türlü kentsel hizmette ve yerel üretim faaliyetlerinde çevreye minimum zarar vererek çevresel sürdürülebilirlik için çalışmayı gerektiren kriterlerden oluşur. Yerel halkın çevre konusunda bilinçlenmesini esas alır.

Altıyapı Politikaları: Çevresel, sosyal ve ekonomik sürdürülebilirliğe yönelik kriterleri içermektedir. Organik ulaşım olan yaya ulaşımını destekleme, motorlu taşıt kullanımını azaltmak, bisikletle ulaşılabilirlik koşullarının iyileştirilmesi, aktif kullanılan yeşil alanların yaratılması hedeflenmiştir. Yerel ürün satış merkezlerinin geliştirilmesi gibi yaşam kalitesini yükseltmeye yönelik kriterler de alt yapı olarak güçlendirilmesi gereken politikaları belirlemiştir.

Kentsel Yaşam Kalitesi için Politikalar: Kamusal alanlarda yaşam kalitesinin artırılmasına yönelik hedefleri içermektedir. Mimari, estetik, sosyalleşme mekanlarının iyileştirilmesini içermektedir. Sosyal altyapının güçlendirilmesine yönelik kurslar ve atölyeler ile her yaşta eğitim ve sosyalleşme imkanı yaratılması, şehir içi internet ağının varlığını güçlendirme hedeflenmiştir.

Tarımsal, Turistik, Esnaf ve Sanatkarlara Dair Politikalar: Yerel ve geleneksel üretimin teşvik edilmesini ve özgün ürünlerin markalaşarak kent ekonomisinde aktif rol oynamasını hedeflemektedir. Organik ve doğal ürünlerin tercihin geliştirilmesi, otellerin planlanması, hizmetlere erişim gibi modülleri içerir.

Misafirperverlik, Farkındalık ve Eğitim: Yerel halkın sakin turistlere misafirperverliğinin artırılması, hizmet kalitesinin belli standartlara uygunluğu, şeffaf fiyat politikası, bilinçli ve yavaş turizm konusunda bilgi sahibi rehberlerin varlığı ve yavaş güzergahların kurgulanması gibi kriterler belirlenmiştir. Bütün bunlarda sosyo-ekonomik sürdürülebilirlik hedeflenmiştir. Birliğe üye kentler arasında işbirliği vurgulanarak, bu kentlerdeki sivil toplum örgütlerinin ortak çalışmalar yürütmesi hedeflenmiştir. Earth Market ve Terra Madre Günü sakin şehirlerde ortak olarak gerçekleştirilen proje organizasyonlardan en önemlilerdir.

Ortaklıklar: Slowfood aktiviteleri ve kampanyaları için destek. Doğal ve geleneksel yiyecekleri Slowfood veya diğer kurumlar ile desteklemek, eşleştirme projelerini desteklemek ve gelişmekte olan ülkelerin Cittaslow ve Slowfood felsefelerinin yayılmasını da sağlayacak şekilde gelişmeleri için işbirliği yapmak

Bu başlıkların her birinin altında maddeler bulunmakta ve bunlarla bahse konu edilen politikaların ve önceliklerin neler olacağı biraz daha ayrıntılandırılır. Sakin şehir ölçütlerinin uygulanması ülkeden ülkeye ve kentler arasında farklılıklar da gösterebilmektedir.

Kriterlerin denetimleri de belli bir plana uygun şekilde düzenlenmiştir. Denetimler her beş yılda bir gerçekleştirilmektedir. Yine Cittaslow, kentlerin kendi imkanları ile varlık göstermelerini ve yerel potansiyeline sahip olmalarına dayanır. Sosyo-ekonomik yapıyı koruyarak geliştirme Cittaslow'un felsefesini oluşturur. Kentin geleneğini, göreneklerini, kültürünü, tarihsel kimliklerini korumalarını öngören sakin şehir yerel kalınmayı da geri plana itmemektedir. Cittaslow birliği, kentin kendi gücünü ve potansiyelini ortaya koyarak, güçlü ve zayıf yönlerini belirler ve böylece kentin sosyo-ekonomik, kültürel analizleri yapılır. Strateji belirlenirken, bu ilke ve çerçeveye uyma hedeflenir.

Sakin şehir kavramında daha önce belirttiğimiz gibi esas olarak küreselleşmenin olumsuzluklarını engelleme çabası vardır. Çünkü küreselleşmenin en önemli ve hızlı etkileri kentler üzerinde görülmektedir. Burada küreselleşmenin kentin fiziki mekanını olduğu kadar sosyal, ekonomik ve siyasal boyutlarını da olumsuz etkilediğinden hareket edilmektedir. Konumuz açısından özellikle yoğunluğu azaltma, yatay büyümeyi teşvik, kentsel nüfusu belli sınırlarda tutma amacı, aşırı büyümeyi engelleme hedefi vardır. Küreselleşme sürecinde tarihi, turistik kentler daha fazla mevsimlik/dönemsellik açısından göçlere maruz kalmaktadır. Özellikle yaz aylarında bu kentlerde daha fazla yoğunluk göze çarpmaktadır. Aşırı büyüme ve yoğunluk da sürdürülebilir kentsel yapıyı tehdit etmektedir. Oysa bahse konu olan düzenli gelişme ancak sürdürülebilir olmakla mümkündür. Küreselleşme aynı zamanda standartlaşmayı da zorunlu kılmaktadır. Daha önce ifade edildiği gibi kentler arasında farklılıkları kaldırma, ayırt edici yönleri azaltma, yerel kültür ve kimlikleri aynileştirme gibi sonuçlara yol açan küreselleşmeye karşı sakin şehir anlayışında, sürdürülebilir kentsel yapı kavramı içinde kentlerin ayırt edici kimliklerini, kültürlerini, tarihlerini koruma amacı da vardır. Sakin Şehir hareketi, insanların saate bağlı olarak yasayıp her şeyi hızlı yapmaya yönelik baskılara direnmelerini sağlayacak yeni bir şehir ortamı oluşturmayı (Honore, 2008: 88) hedefler.

Kente yönetici olanlar kente yaşam kalitesine odaklanarak bunun sürdürülebilir olmasını amaçlar. Sakin şehir, daha sağlıklı çevreler oluşturmak, kenttaşlarına daha iyi yaşam ortamları sunabilmek adına, kent yöneticileri idarelerindeki deneyimlerini paylaşmayı, bu yönde alınan kararları uygulamada başarılı örneklik oluşturmayı hedeflemiştirlerdir (Sezgin ve Ünüvar, 2011: 128). Büyük ve kalabalık şehirlere oranla küçük yerleşim merkezleri kendi sakinlerine ve ziyaretçilerine daha kaliteli ve keyifli bir yaşam için önemli fırsatlar sunabilmektedir (Yurtseven vd., 2010: 40). Küçük yerleşimler kentin kültürünü, mirasını ve ekoturizmini korumada önemli avantajlar sağlamaktadır.

Yavaş şehir anlayışında kentlerin sürdürülebilir olması özel önemdedir. Sürdürülebilir ve erişilebilir kentler doğrudan insanın günümüzde kentlerle girdiği ilişki bağlamında değer kazanmaktadır. Daha doğrusu bu ilişkide insan merkeze alınırken, doğa insan uyumundan hareket edilmektedir. Kentlerin de temel gelişim sürecini bu uyuma göre dengelemesi hedeflenmektedir. Bahsedilen bu ilkeleri uygulama konusunda taahhüt veren ve bunu somutlaştıran sakin şehirler daha çok İtalya'da olmak üzere yaygınlık kazanmaktadır. Kıta Avrupa'sından başlayarak dünya geneline de yayılmaktadır. Türkiye'de ise özellikle tarihi ve turistik kentler bu birliktelikte yerini almaya başlamıştır. Sakin şehir, özellikle ekoturizmle desteklenen bir süreci ifade eder. Yine Türkiye açısından sakin kentlerle ilgili farkındalık her geçen gün artmaktadır. Özellikle metropol kentlere yakın sakin şehirlerin daha fazla cazibe oluşturma ihtimali vardır. Sakin şehir, kentlerin karşılıklı çekim ve itici güçleri ile devreye girebilmektedir. Kentin itici gücünü azaltırken, çekim gücünü artırma hedeflenmektedir.

2.2. Sakin Şehrin Türkiye Yansımaları

Türkiye'de de Cittaslow hareketi karşılık bulmakta, birçok şehir üye olurken, birçoğu da üye olmak için gerekli şartları zorlamaktadır. Türkiye'nin ilk sakin şehir tecrübesi İzmir Seferihisar'ın 28 Kasım 2009 tarihinde Cittaslow olmasıyla, resmi olarak kurulmuştur. Daha sonra ise özellikle tarihi, turistik merkezler başta olmak üzere, kendisi has özellikleri olan, korunması gereken, sakin mizaçlı şehirler Cittaslow olmak için çaba göstermiştir.³ Kentlerin kendi özelliklerini ve yapılarını korumalarını

³ Yavaş hareketinin Türkiye'de yaygınlaşması için yapılan çalışmalar sonucunda, bugün artık; Akyaka, Köyceğiz (Muğla), Gökçeada (Çanakkale), Taraklı (Sakarya), Perşembe (Ordu), Gerze (Sinop), Halfeti (Şanlıurfa) Şavşat (Artvin), Vize (Kırklareli), Uzundere (Erzurum), Yenipazar (Aydın), Göynük (Bolu), Eğirdir ve Yalvaç (Isparta) Mudurnu (Bolu), Ahlat (Bitlis) belediyeleri, "Cittaslow" olmuş ve Türkiye'de Cittaslow Ulusal Ağı kurulmuştur.

önceleyen sakin şehir anlayışı, kentin kültürüne, sanatına, tarihine, çevresine sahip çıkmasına dayanır. Şehrin kendi yemek tüketim kültürüne, mimarisine, estetiğine ve yerel kalkınma dinamiklerine dayanarak çevreyle dost bir kalkınma ve koruma öngörmektedir. Böylece kentin doğaya zarar vermeden de gelişebileceğini savunmaktadır.

Türkiye üye sayısı açısından birçok ülkeyi geride bırakmıştır. Günümüz itibarıyla on yedi üyeye sahip Türkiye'deki birliğe üye olmak için birçok kent de sırada beklemektedir. Türkiye bu üye sayısı ile dünya genelinde dördüncü ülke konumuna yükselmiştir. Birinci sırada en fazla üyeye sahip seksen beş üye İtalya bulunurken, ikinci sırada Polonya ve sonrasında ise Almanya gelmektedir.

Anadolu coğrafyası geniş bir alanı tanımlamaktadır. Farklı iklimler, farklı şekillere sahip olan Türkiye'de tarih de çok büyük zenginliğe sahiptir. Geçmişten günümüze kadar bu coğrafya birçok savaşa, göçe, medeniyete sahip olmuştur. Bu kadar farklılığı ve zenginliği içinde barındıran Türkiye'nin sakin şehir anlamında büyük bir potansiyeli barındırdığı görülmektedir. Bazı şehirler tarihsel özellikleriyle bazıları coğrafi konumları ile bazıları da kültürel özellikleri ile sakin şehir olma özelliklerini içinde barındırmaktadır. Türkiye'de Kuzeyden Güneye, Doğudan Batıya doğru gidildikçe kültürel zenginlikler, yemek farkları, mimari zenginliği, yapı farklılıkları görülecektir. Yine ülkenin her bölgesinde farklı gelenek ve görenekler mevcuttur. Bu da Türkiye'yi çok farklı, zengin, nevi şahsına münhasır özellikleriyle öne çıkarmaktadır. Bu kadar büyük bir potansiyele sahip ülkeye sakin şehrin katacağı büyük değerler vardır. Şehirleri yaşanabilir ve sürdürülebilir kılma konusunda destek sağlayan sakin şehir anlayışı, şehirleri huzurun, barışın, dinginliğin, önemli odağı haline getirecektir.

Sakin şehir erişilebilir bir kent olmanın yanında kente ulaşımı da kolaylaştır düşüncesine dayanır. Bir yandan yaya yolları, kaldırımları, parkları, kamusal mekanları ve yeşil alanları ile şehri yaşanabilir kılarken diğer yandan yerel esnafı ve tüccarı, çiftçileri, üreticileri, sanatçıları desteklemeye dayanır. Yani küreselleşmenin getirdiği sıradanlaştırmaya karşı gelen kentlerin kendi değerlerine sahip çıkarak kalkınmasını öngörmektedir. Türkiye'deki sakin şehir sayısının artması sahip olunan değerlerin, geleneğin, tarihin geleceğe taşınabilmesi anlamına gelecektir. Bu da sonuç olarak sürdürülebilir olma hedefine hizmet edecektir.

3. Sakin Şehrin Türkiye Açısından Önemi ve Sakin Şehir Olası Negatif Yönlerinin Ortadan Kaldırılması

Sakin şehir her şeyden önce kimlikle, tarihle, sosyal çevre ile uyumlu olmayı ve mutlu yaşamayı hedefine koyar. Mevcut durumu iyileştirerek koruyamaya ve bunu sürdürmeye dayanan sakin şehir, mutlu ve huzurlu şehirler anlayışını ortaya çıkarmaya yöneliktir.

Göçlere ve insan akışlarına merkezlik yapmış Anadolu coğrafyası da farklı kimliklerin, kültürlerin ev sahipliğinde, tarihsel ve coğrafi olarak önemli mekanlara sahip olmuş bir alanı ifade eder. Bu kültürel ve tarihi mirası korurken diğer yandan onu da sürdürülebilir kılmak günümüz koruma felsefesini ifade etmektedir. Kentin tarihsel kimliği, kültürel zenginliği, folklorik farklılığı sakin şehir mantığı ile korunma potansiyelini ifade eder. Bundan dolayı da kentlerimiz sakin şehir kriterlerini ve şartlarını içinde taşıyacak önemli bir potansiyele sahiptir. Yerel ve yerli yemek kültüründen yerel folklara, yerel biyolojik çeşitlilikten organik ulaşımına kadar çevreye duyarlı ve yerel özellikleri korumada sakin şehir kendini göstermektedir. Bundan dolayı da Türkiye'nin sakin şehre, sakin şehrin ise Türkiye'ye katacağı çok büyük değer mevcuttur.

Sakin şehir, insanın ruhunu dinginleştirmesine, bedenini dizginleştirmesine hizmet eder. Kişinin kendi içini dinlemesi, zamanı yaşaması, çevresini hissetmesi, gördüklerini hazmetmesi ancak dingin bir çevreyle, sakin haleti ruhiye ile mümkündür.

Yine Cittaslow Birliği'ne üyelik için başvuruda bulunan ve değerlendirme süreci devam eden yerleşim merkezleri de bulunmaktadır: Bunlar; Sinop (il merkezi), Adilcevaz (Bitlis), Ağın ve Kemaliye (Erzincan), Ortaca ve Köyceğiz (Muğla), Gündül (Ankara), Palu (Elazığ), Zile (Tokat), Arapgir (Malatya), Küçükkuşu (Ayvacık-Çanakkale), Tirebolu (Giresun), Ermenek (Karaman), Gürpınar (Van), Oğuzeli (Gaziantep), Erkilet (Kayseri), Çaycuma (Zonguldak), Ulus (Bartın), Sındırgı (Balıkesir), Şebinkarahisar (Giresun), Gülnar (Mersin), Gümüşhacıköy (Amasya).

Kent, kamusal hafızanın yansımalarının her alanda görüldüğü, kentliliğe ve ortak yaşama dair belleğin oluştuğu mekanlardır. Bunun ortaya çıkarılmasının yolu, mekanın ve mekan sosyolojisinin yaşanmasına bağlıdır. Bu da ancak mekanı yaşayarak, onu hissederek ortaya çıkabilir. Türkiye'nin yavaş şehirleri, tarihsel hafızayı temsil ederken, yavaş şehir anlayışı ile onu sürdürülebilir kılma derindedir. Türkiye gibi kamusal kent mekanlarının çok az olduğu ülkelerde kamusal mekanı genişletmek ve halkın kullanımına sunmak da önem arz etmektedir.

Sakin şehir düşüncesi kentin en büyük zenginliğini; o kentin tarihi, kültürü, kimliği, ortak mekanı ve doğası olarak ele almaktadır. Kentlerin doğası ve tarihsel özellikleri dikkate alındığında Türkiye'nin bu konuda önemli avantajlara sahip olduğu görülebilir. Türkiye'nin kendini özgü geçmişi, kültürü ve coğrafyası sakin şehir kriterlerine potansiyel olarak uygunluk arz etmektedir.

Türkiye'de sakin şehir unvanını almış kentler, tarihsel ve dini özellikleri olan, çevresel özellikleri ile de turistik mekanları içinde barındıran, geleneksel mimarisine sahip mekanları ifade etmektedir. Ayrıca bazılarının metropollere yakın olmasından kaynaklı her daim hızlı tüketim, nüfus artışı, nüfus hareketliliği, rant anlayışı ve yoğun turist destinasyonuna maruz kalma gibi durumları ve özellikleri bulunmaktadır. Ayrıca belediyelerin sakin şehir sürecini yönetirken “yetki sorunu”, “maddi kaynak sorunu”, “insan kaynağı sorunu”, “uzman personel sorunları”, “imar ve yapılaşma”, “nüfus artışı”, “alt yapı sorunları”, “çevre sorunları” gibi zorluklarla karşılaştıkları belirtilmiştir. (Tekin, 2018:197) Burada en büyük sınırlılık yine nüfus büyüklüğünde ortaya çıkmaktadır. Sakin şehir hareketinin kentin ve bölgenin sosyo-ekonomik yapısını değiştirmesine paralel olarak nüfusunu değiştirme potansiyeline de sahiptir (Güven, 2011). Nitekim ilk sakin şehir ünvanına sahip İzmir/Seferihisar ilçesinin nüfusunun buna bağlı olarak arttığı tespit edilmiştir. Yine kent dışından gelenler kendi kültürlerini buraya taşımışlar ve şehrin mimarisi de buna göre şekil almıştır (Tekin, 2018).

50 bin nüfusu aşan ama tarihi ve turistik yönü ile yerel niteliği özgün olan birçok kent bulunmaktadır. Toplumun büyük bir kesimi de metropol kentlerde ve büyükşehirlerde yoğunlaşmaktadır. Kalabalık ve yoğun şehirler sakin şehrin avantajlarından yararlanamamaktadır. Özellikle aşırı kentleşme ve yoğunlaşma; kentin tarihi, kültürel, turistik yönüne de zarar verebilmekte ve kentin sürdürülebilir yönünü kesintiye uğratmaktadır. Özellikle kentlerin turist çekmeye odaklandığı, turistlerin yerli ve yabancı nüfusu artıracacağı düşünülürse 50 bin nüfus standartının yeniden değerlendirilmesi gereği açıktır.

Çoşar'ın (2014) aynı şekilde Doğan ve arkadaşlarının (2014) Seferihisar ile ilgili yaptığı çalışmada bazı yöre halkının sakin şehre olumsuz baktığını belirterek, bunun neyi ifade ettiğini açıklamaya çalışmıştır. Buna göre; diğer şehirlerden göç eden nüfus ve gelen ziyaretçilerle birlikte nüfusun arttığını, kalabalığın beraberinde gürültü ve trafik sorununu getirdiğini, yörenin değer kazanmasıyla bir daha müsaade etmezler mantığı ile yapılaşmanın artması ve arsa fiyatlarındaki yükseliş, doğal yaşamın kaybolmaya başlaması, yaz dönemlerinde özellikle gününbirlikçi sayısında gözlemlenen önemli artış, tabela isimlerinde yabancı kelimelerin kullanımındaki artış, sakin Şehir olmaktan kaynaklanan olumsuzluklar olarak değerlendirilmiştir. Ayrıca imar sınırlarının genişlemesi, yapılaşmanın artması, büyük otellerin inşası ve aşırı talebe bağlı kalabalık sorun oluşturmuştur.

Ayrıca sakin şehir kriterlerini yerine getirmeye çalışan kentler, ciddi farklılaşmalara muhatap olabilmekte, bu da standartlaşmayı engeller bir durumu ifade etmektedir. Sakin şehir kavramının yalnızca yöneticinin inisiyatifine bırakılması da önemli bir olumsuzluk olarak durmaktadır. Yönetimlerin değişmesiyle sakin şehir anlayışı sürdürülmek istenmeyebilir. Yine buna bağlı olarak denetim, gözetim katılım noktalarında sorunlar yaşanabilir. Halk da sakin şehir yönetimine gerekli katılımı ve önemi göstermeyebilir. Bazı durumlarda sakin şehir “yavaş” şehir olarak da algılanabilir. Böylece kentin gelişmesinin önünü tıkanabilir. Teknolojiye, yeniliğe ve gelişmeye karşıtlığı ifade etmesi kimsenin isteyeceği bir şey değildir.

Sakin şehir anlayışının getirisi olarak turist baskısı, bunun sonucunda nüfus yığılmaları ve yapı yoğunlaşması kaçınılmaz olmaktadır. Bu gelişmeler, kentin estetiğinin ve kimliğinin öneminin terk edilmesine yol açabilmektedir.

Yine bu şehirler bu ünvana sahip olmayan kentlerde yaşayanlarca elit olarak algılanabilir ve sakin şehirler diğer kentlere yabancılaşabilir. Bu gibi sorunlar göz önüne alınırken, çözümlerinin de etraflıca planlanması ve yürütülmesi önem arz etmektedir.

Sakin şehir düşüncesinde istenilen ve arzu edilen hedeflerin gerçekleşmesi yönetimin bu sürece sahip çıkmasıyla tek başına halledilebilecek bir sorun olarak durmamaktadır. Yönetimin yanında halkın da bu konuda duyarlılığına ve bilincine ihtiyaç vardır (Tekin, 2018). Yoksa demokratik usullerle gelen temsilcilerin, halkın rızasını almadan yönetimde uzun süre kalması mümkün değildir. Özellikle gençlik, kalkınma, işsizlik ve sanayileşme denklemlerinin iyi kurgulanması gerekir. Aksi takdirde kalkınmayı engellemeye, işsizliği ötelemeye, kentin durmasına hizmet edecek bir boyutla sakin şehir düşüncesinin uygulamaya yansıtılması yönetimin değişmesine yol açabilir. Sakin şehir anlayışının ancak ortak bir akıl, kabul ve anlayışla mümkün olduğu akıldan çıkarılmamalıdır.

Sonuç ve Öneriler

Cittaslow'un felsefesi yavaş yaşamak üzerine kuruludur. Hayattan zevk almanın yolu, çevredekilere zaman ayırarak, çevreye zarar vermemenin yolu sakin yaşam felsefesinden geçmektedir. Sakin şehir kentin daha önceki yönetilme tarzına itirazı da ortaya koymaktadır.

Sakin şehirler küresel hıza karşı alternatif oluşturmaktadır mıdır? Küresel dayatmaya karşı yereli mi korumaktadır? Yoksa yerel farklılıkları, zenginlikleri, özgünlükleri küresel piyasaya mı sunmaktadır? Sakin şehir ve küresel ilişkinin açık bir şekilde belirtilmesi için bu soruların cevaplanması gerekmektedir. Sakin şehir bir nevi bu hızdan, zaman ve mekan sıkışmasından uzak olmayı tanımlar. Aynı zamanda sakin şehir kentlerdeki sürdürülebilir olmayı önceler.

Sakin şehir kavramı tam da küresel hızın arttığı bir ortamda kendini hissettirmektedir. Sakin şehre olan ihtiyacı da bir nevi küresel yoğunlaşma ve kentlerin baş döndüren hızları güçlendirmektedir. Çünkü bu süreçte kentler, sürekli yapı bozumuna uğrayarak baş döndürücü bir hızda değişim ve dönüşüm geçirmektedir. Sakin şehir, şehrin hızını azaltarak, dingin bir şehir anlayışıyla kentin coğrafyasını, sosyolojisini, belleğini ve kimliğini koruma düşüncesine dayanmaktadır. Kentlerin zaman geçtikçe büyüdükleri, büyük metropollere dönüştükçe tarihsel kimliklerini ve kültürel özelliklerini kaybettikleri görülmektedir.

Sakin şehir, küresel hızın kentlerin özgün kimliklerini, kültürlerini ve diğer yerel niteliklerini de hızla öğüten, yok eden ve dönüştüren bir yapıya bürünmesine karşı bir itiraz, bir alternatif ve yeni bir yaklaşımdır. Ekolojik sürdürülebilirliğin yanında sakin şehir anlayışı estetiksel, yapısal, yatay yayılım yönleriyle kentsel sürdürülebilir olmayı da hesaba katar. Sakin şehir, kentleri ayrıca fiziki, coğrafi nitelikleri yanında, özgün değerleriyle var etme mücadelesidir. Bu anlamda yavaşlık ve sakin şehir düşüncesi küreselleşmenin ortaya çıkardığı yeniliklere bütün olarak karşı çıkmak değil meydana getirdiği olumsuzları engellemeye odaklanmaktadır.

Sürdürülebilir kalkınma ve sürdürülebilir çevre anlayışını yücelten sakin şehir anlayışı kalkınmayı insan ve çevre unsuruyla kayıt altına almıştır. Şehirlere miras olarak değil, emanet olarak yaklaşan ve gelecek kuşakların da kentteki haklarına vurgu yapan sakin şehir, küresel gidişata alternatif olma potansiyeline az da olsa sahiptir. Özellikle kentlerin tarihi, turistik ve yerel farklılıklarıyla marka olmasını ifade eden sakin şehir, nitelikleriyle daha dengeli, yaşanabilir ve çevreye duyarlı şehirler hedefine de odaklanmaktadır. Gelecek kuşakların haklarını da gözetken aynı zamanda hayvanların ve doğadaki diğer canlıların haklarını kollayan bir paradigmayı yansıtır.

Sakin şehir genel nitelikleri ve özgün yönleriyle Türkiye'nin gün yüzüne çıkarılmayı bekleyen birçok kenti için de önemli fırsat anlamına gelmektedir. Böylece kentlerin, sakin şehirlerle karşılıklı etkileşimle ciddi kazanımları ortaya çıkacaktır. Türkiye açısından da, kentlerin tarihsel kimliklerini yaşatarak sürdürmelerinin yolunu açan sakin şehir, sürdürülebilir yerel kalkınmayı tarihsel ve kültürel kimliklerle sürdürmek isteyen ayrıca kentsel yığılma ve sıkışıklığa karşı da sakin olmayı taahhüt ederek, alternatif bir kentleşmeyi öngörmektedir. Çarpık ve bir o kadar da hızlı şehirleşmenin görüldüğü Türkiye kentlerinin biraz dinginleşmeye, dizginlenmeye ve yavaşlamaya ihtiyacı bulunmaktadır. Bunu sağlamak öncelikli olarak yerel yöneticilere düşmektedir. Kentin karar vericileri olan kent yöneticileri kentin yavaşlamasında ve hızlanmasında da en önemli aktördür. Sakin şehir, küresel kent hegemonyasına karşı, kentin içindeki birbirini tamamlayan parçaları koruyan ve bütünlük içinde her birini "değer" kabul eden anlayışı ifade eder.

Kentin bir yandan insan ihtiyaçlarını karşılaması diğer taraftan aktif yaşamayı desteklemesi beklenir. Aynı zamanda bu ilişkinin sürdürülebilir olması istenir. Sakin şehirlerden beklenen de aynı şekilde kent kimliği, kültürü, mirası özelinde aidiyet oluşturmaları, diğer taraftan da insan ihtiyaçlarına

odaklanması ve aktif yaşamı desteklemesidir. Yine sakin şehir mekan ve insan arasında bağ kurarak, mekana sahiplenmeyi gerektirir.

İnsanın güzel vakit geçirdiği, zamanını iyi değerlendirdiği mekanlar aidiyeti ve sahipliği güçlendirir. Çeşitliliğe açık bir kent kültürü inşa ederken, diğer taraftan yereli de korur. Böylece uyum sağlanarak, koruma gerçekleştirilir. Kamusal mekanların fazlalığı ile de canlı, aktif mekanlar desteklenir. Böylece hemen hızlı bir şekilde terk edilecek bir şehir olmayıp kökleşecek ve nesiller boyu aidiyet hissedilecek bir kentleşme sakin şehirle mümkün olabilir.

Bazı durumlarda ise küreselleşme karşısında yörenin doğal kaynakları ve öz kültürü korunmaya çalışırken turist patlaması ile ne yazık ki bölge doğallığını yerel üretim biçimlerini, mimari kimliğini kaybetme riskiyle karşı karşıya gelebilmektedir. Yine kente gelen nüfusla birlikte oluşan rant anlayışı da sakin şehri tehdit etmekte, yerel mekandaki idari karmaşa yanında, yerel kimliğin ve yerel ekonominin kaybı, nüfus ve yapılaşma baskısı, turizmde standartlaşma da sakin şehrin riski olarak gündeme gelmektedir. Bundan dolayı mevsimlik dahi olsa ani ve hızlı göçlere karşı kentin sakinliğini korumak gerekir. Nüfus konusunda hassasiyeti koruyarak, belli standardın üzerine çıkılmasına müsaade edilmemesi burada bahse konu riskleri azaltmada etkili olabilir.

Kaynakça

- Appadurai, A. (1996). *Modernity at large: cultural dimensions of globalization*. Minneapolis: University Of Minnesota Press.
- Castells, M. (2000), *The space of flows, the rise of the network society*. Cambridge: Blackwell.
- Cittaslow'un genel organizasyonu ve yapısı. (2020). Erişim adresi: <https://www.cittaslow.org/content/organization.html>.
- Cittaslow'un Türkiye'de oluşumu. (2020). Erişim adresi: <https://cittaslowturkiye.org/pdf>.
- Coşar, Y. (2014). Yavaş şehir olgusunun kentsel yaşam kalitesi üzerindeki algılanan etkisi. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 25(2), 226-240.
- Doğan, M., Aksu, M., Çelik, Ö. ve Kaymak, H. (2014). Cittaslow markasının turizme etkisi: Seferihisar'daki konaklama işletmeleri yöneticileri üzerine bir araştırma. *Uluslararası Sosyal ve Ekonomik Bilimler Dergisi*, 4 (2), 6-11.
- Güven, E. (2011). Yavaş güzeldir: 'yavaş yemek'ten, yavaş medya'ya hızlı tüketime dair bir çözüm önerisi, *Selçuk İletişim Dergisi*, 7 (1), 113- 121.
- Harvey, D. (2008). *Umut mekanları*. (Çev. Z. Gambetti), İstanbul: Metis Yayınları.
- Holton, R.J. (1999). *Kentler kapitalizm ve uygarlık*. (Çev. R. Keleş), Ankara: İmge Yayınları. (Orijinal yayın tarihi, 1986).
- Honore, C. (2008). *Hız çılgınlığına başkaldıran yavaşlık hareketi yavaş! (in praise of slow)*, (Çev. E. Gür), İstanbul: Alfa Kitap. (Orijinal yayın tarihi, 2005).
- İlk Sakin Şehir: Seferihisar. (2020). Erişim adresi: <https://cittaslowseferihisar.org>.
- İzzetbegoviç A. (2010). *Doğu Batı arasında İslâm*, İstanbul: Nehir Yayınları.
- Miele, M. (2008). *Cittaslow: Producing slowness against the fast life*. *Space and Polity*, 12 (1), 135-155.
- Sassen, S. (1998). *Globalization & its discontents*, New York: The New Press.
- Sayar, K. (2009). *Yavaşla!/hayattan bir defa geçeceksin*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Sezgin, M. ve Ünüvar, Ş. (2011). *Sürdürülebilirlik ve şehir pazarlaması ekseninde yavaş şehir*. Konya: Çizgi Kitabevi.
- Soja, E.M. (2000). *Postmetropolis critical studies of cities and regions*, Oxford: Blackwell.
- Tekin, N.B.Ö. (2018). *Türkiye'de kapitalizmin işleyişi sürecinde sakin şehir hareketi ve sürdürülebilirlik: Seferihisar örneği*. (Yayınlanmamış doktora tezi). A.Ü. SBE, Ankara.
- Yurtseven, H. R., Kaya, O., Harman, S. (2010), *Yavaş hareketi*. Ankara: Detay Yayıncılık.